

Analiza teksta Izbor dugovanj vsakoverstnih za hasen i razveselenje služečeh Tomaša Mikloušića

Grba, Hana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:793265>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

**ANALIZA TEKSTA *IZBOR DUGOVANJ VSAKOVERSTNEH ZA HASEN*
*I RAZVESELENJE SLUŽEČEH TOMAŠA MIKLOUŠIĆA***

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

Hana Grba

Zagreb, 2024.

Mentor:

prof. dr. sc. Davor Dukić

„Nikaj ni tak jako, kaj smert ne preverne,
Vsakoga vu tmicu vekivečnu gerne:
Sama krepost čini nevmertelno Ime,
Ar vu nju smert nigdar oblast ne poprime.“¹

¹ Riječ je o stihovima anonimne pjesme napisane 1833. godine povodom smrti Tomaša Mikloušića (vidi: Jembrih 2009: 92-94).

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. O Tomašu Mikloušiću i njegovome djelovanju	7
2.1. Biografija Tomaša Mikloušića	7
2.2. Književno djelovanje.....	8
2.3. Društveno-političke prilike i položaj jezika	9
2.4. Književne prilike i pitanje književnoga jezika	11
2.5. Iz povijesti kajkavskoga jezika.....	13
3. Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služječeh	15
3.1. Sadržaj <i>Izbora</i>	16
3.2. Predgovor	17
3.3. Prvi dio – <i>Od početka naroda slavinskoga i njegovih ladavcev</i>	18
3.3.1. Prvo poglavlje – <i>Ilirov, Slavincev ishod, jezik, imena, ladavci i međe</i>	18
3.3.2. Drugo poglavlje – <i>Od starinske Horvatske poganinske</i>	21
3.3.3. Treće poglavlje – <i>Od starinske Horvatske ili slavinske keršćanske</i>	23
3.3.4. Četvrto poglavlje – <i>Kralji slovenski od leta 547.</i>	24
3.4. Drugi dio – <i>Od slovarnic, piscev i knjig orsaga horvatskoga</i>	28
3.5. Povijesni izvori.....	32
3.6. Ilirska sastavnica u <i>Izboru dugovanj</i>	33
3.7. Treći dio – <i>Od gospodarstva i domačeh protimbih</i>	34
3.8. Četvrti dio.....	36
3.8.1. <i>Prirječja horvatska</i>	37
3.8.2. <i>Mudri zgovori (sententiae) i popevke</i>	38
3.8.3. <i>Glasovite stvari</i>	38
3.9. <i>Izbor</i> kao književnopovijesna sinteza.....	40
4. Stoletni kalendar.....	42
4.1. Iz povijesti kalendara.....	42
4.2. Iz povijesti hrvatskoga kalendara	43
4.3. Uzori	45
4.4. Izdanja <i>Stoletnoga kalendara</i>	46
4.5. Sadržaj	47
4.6. Predgovor	47
4.7. Prvi dio – <i>Od dnevnika i njegovih strankih</i>	48
4.8. Drugi dio – <i>Znamenja nadojdučega čez leto vremena</i>	52
4.9. Treći dio – <i>Navuki</i>	53
4.10. Dodatak – <i>Pridavek</i>	56

5. <i>Danica zagrebečka</i>	59
5.1. Biografija Ignaca Kristijanovića.....	59
5.2. Književno djelovanje.....	60
5.3. <i>Danica zagrebečka</i>	61
5.4. Uzori.....	62
5.5. <i>Danica zagrebečka</i> za 1834.....	63
5.6. O ostalim godištima <i>Danice</i>	65
6. Mikloušićevi i Krstijanovićeви stavovi o jeziku	69
7. Zaključak	71
8. Sažetak.....	79
9. Izvori.....	80
10. Literatura	80
11. Popis i izvori ilustracija	85
12. Summary	86

1. Uvod

Ovaj se diplomski rad bavi analizom dvaju djela Tomaša Mikloušića, *Izborom dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje službečeh* (1821) i *Stoletnim kalendarom* (1819) te kalendarom *Danica zagrebečka* (1834-1859) Ignaca Kristijanovića. Svećenik Tomaš Mikloušić bio je kajkavski pučki pisac i katolički prosvjetitelj koji je djelovao na području Banske Hrvatske na samome kraju starije hrvatske književnosti, u razdoblju od 1790. do 1835. godine. Njegov su period obilježili prosvijećeni apsolutizam, pokušaji mađarizacije i germanizacije, teško gospodarsko stanje i odnarođivanje. U tom je razdoblju književnost na svim trima narječjima bila je gotovo sasvim potisnuta, a početkom 19. stoljeća središte književnoga života premješta se s juga na sjever. Na području sjeverne Hrvatske obrazovaniji slojevi čitali su strana djela, ponajviše na njemačkome, dok puk koji je govorio materinskim kajkavskim jezikom nije imao svojih knjiga (Barac 1964: 9). Glavnu zadaću u očuvanju domaćega jezika i prosvjećivanju najnižih slojeva naroda preuzimaju kajkavski pisci, mahom bogoslovi, koji počinju pisati djela na *horvatskome* jeziku. Predvođeni Tomašem Mikloušićem, svojim su književnim radom i jezičnim nastojanjima utirali put narodnome preporodu. U vrijeme ilirskoga pokreta djeluje Mikloušićev duhovni i književni nasljednik, njegov nećak Ignac Kristijanović, u čijem je književnome izrazu kajkavska književnost doživjela svoj vjunac. Kristijanović je tako, uz svoga ujaka, postao jedan od glavnih branitelja i zagovaratelja kajkavskoga književnoga jezika.

U jeku predprerodnoga razdoblja Mikloušić izdaje svoja dva najznačajnija djela *Stoleni kalendar*, jednu od najpoznatijih pučkih knjiga u Hrvatskoj te *Izbor dugovanj*, sveznadar kalendarskoga karaktera koji predstavlja sintezu kulturne i književne povijesti hrvatskoga naroda na hrvatskome jeziku (Jembrih 2009: 39). Kristijanović nastavlja Mikloušićevo djelovanje, a najveći dio svoga književnoga rada posvjećuje *Danici zagrebečkoj* koja postaje najbolji kalendarski ostvaraj na kajkavskome jeziku te jedan od najuspješnijih kalendara u Hrvatskoj uopće.

Uvodni dio rada donosi podatke o biografiji i književnome djelovanju Tomaša Mikloušića te opis društveno-političkih prilika u Banskoj Hrvatskoj, kao i položaja jezika na hrvatskim prostorima. Detaljnije su opisane književne prilike i pitanje književnoga jezika u predprerodno doba pri čemu se donose i neke crtice iz povijesti kajkavskoga jezika.

Središnji je dio rada analiza djela *Izbor dugovanj*, koji se sastoji od predgovora i četiri dijela pa se na samome početku ukratko opisuju poetike u njemu prisutne. U predgovoru se nalazi

Mikloušićev jezični kredo, dok se u prvim dvama povijesnim dijelovima opisuje društvena i kulturna povijest slavenskoga naroda. U prvome Mikloušić piše o porijeklu Slavena, nastanku njihova imena i jezika, vladarima i granicama ilirske zemlje, vjeri starih Slavena te slavenskim kraljevima od 547. do 1084. godine. Drugi se dio bavi tiskarama, knjigama i piscima hrvatskoga naroda od 14. do prve polovice 19. stoljeća pri čemu su pobrojani izvori kojima se Mikloušić služio u prvim dvama dijelovima koji su također dovedeni i u vezu s konceptom „ilirskoga ideologema“. Zadnja dva dijela *Izbora* predstavljaju pravo zabavno-poučno kalendarsko štivo: treći donosi praktične savjete za svakodnevicu, dok se četvrti sastoji od literarnoga dijela i nekoliko tekstova neobična i zanimljiva sadržaja pri čemu su poslovice dodatno istaknute. Kraj trećega poglavlja posvećen je *Izboru* kao književnopovijesnoj sintezi.

U četvrtome je poglavlju analiziran Mikloušićev *Stoleni kalendar*. Na početku se donosi nešto o crkvenoj i pučkoj kalendarskoj tradiciji, kao i onoj kajkavskoj. Navode se izvori korišteni pri pisanju kalendara, a potom su detaljno analizirani njegov predgovor, tri dijela i dodatak. Mikloušić i u ovome predgovoru iznosi svoje stavove o jeziku dotučući se i gramatičkih pravila. Prvi dio stoljetnjaka prikazuje uobičajene kalendarske podatke, a u drugome se opisuju osobine vremena kroz godinu te se donosi popis mjesečnih poslova na gospodarstvu. U trećem su dijelu pobrojani savjeti za dom te zdravlje ljudi i životinja, dok se u dodatku nalazi pripovijest, kao i praktične informacije za svakodnevicu.

Peto poglavlje započinje biografijom i književnom djelatnošću Ignaca Kristijanovića nakon čega se ukratko opisuje *Danica zagrebečka*, ponajprije njezina sadržajna i tematska raznolikost. Pobrojani su potom Kristijanovićeви uzori, a zatim slijedi detaljna analiza prvoga broja *Danice* iz 1834. godine te kratka usporedba s ostalim godištima.

U šestome su poglavlju istaknuti Mikloušićevi i Kristijanovićeви stavovi o kajkavskome književnome jeziku na primjeru dvaju već spomenutih Mikloušićevih predgovora te onome iz Kristijanovićeve *Grammatik der kroatischen Mundart* iz 1837., kao i dva članka u *Danici* za 1848. i 1849. godinu. Ukratko su opisani Mikloušićevi i Kristijanovićeви stavovi o domaćem jeziku kao temelju društvenoga napretka te osnovnome obilježju identiteta hrvatskoga naroda.

Na samome je kraju priložena i tablica, odnosno shematski prikaz tema triju djela.

Cilj ovoga rada je analizom Mikloušićeva *Izbora dugovanj* i *Stolenoga kalendara* te Kristijanovićeve *Danice zagrebečke* predstaviti štivo kojim su autori željeli poučiti i zabaviti zaostali puk, kao i naglasiti njihovu važnost u prosvjećivanju naroda sjeverne Hrvatske te neumornome zalaganju za domaći kajkavski jezik. Na primjeru Tomaša Mikloušića i Ignaca

Kristijanovića želi se ukazati na važnost kulturnoga i društvenoga djelovanja svih kajkavskih književnika 19. stoljeća čije su zajedništvo i jezična nastojanja prethodili hrvatskome narodnome preporodu te na važnost kajkavske književnosti kao neizostavnoga dijela cjelokupne hrvatske književne kulture.

2. O Tomašu Mikloušiću i njegovome djelovanju

2.1. Biografija Tomaša Mikloušića

Svećenik i književnik Tomaš Mikloušić rođen je 24. listopada 1767. u Jastrebarskom od oca Josipa i majke Katarine Antonije (Jembrih 2012: 11). U Zagrebu je pohađao gornjogradsku Arhigimnaziju, a zatim i studij filozofije na zagrebačkoj akademiji (Cesarec 2008: 50). Od 1787. do 1790. studira teologiju u Pešti, a potom se vraća u Zagreb gdje radi kao vjeroučitelj na pučkim školama. U Zagrebu je 1791. godine zaređen za svećenika, nakon čega službuje kao kapelan u župi Pleševica pod Okićem. Od 1795. radi kao profesor gramatike na zagrebačkoj Arhigimnaziji, a od 1799. kao profesor poetike. Godine 1805., nakon desetljeća rada u školi, službuje kao župnik u župi Pušća, a potom i u Stenjevcu gdje ostaje punih dvadeset i šest godina, sve do 1831. Od 1831., vjerojatno po vlastitoj želji, službuje u župi sv. Nikole u rodnome Jastrebarskom gdje i umire 7. siječnja 1833. godine (Jembrih 2012: 12). Danas se više ne zna gdje mu je grob, a dvije ulice, jedna u rodnome Jastrebarskom, a druga u Zagrebu, nose njegovo ime (usp. Cesarec 2008: bilj. 53).

Slika 1. Portret Tomaša Mikloušića

2.2. Književno djelovanje

Tomaš Mikloušić djelovao je u sjevernohrvatskoj kajkavskoj sredini u doba prosvjetiteljstva s prijelaza 18. na 19. stoljeće te je bio jedan od zadnjih značajnijih predstavnika starije kajkavske književnosti. Njegova je poetika slijedila ideje klasicizma, predromantizma i katoličkoga prosvjetiteljstva proizašloga iz Crkve i njezinih predstavnika (usp. Cesarec 2008: 169-172). Koncept katoličkoga prosvjetiteljstva nastao je kao reakcija na protestantizam i zaključke Tridentskoga sabora, a njegov je cilj bila obrana katoličkih dogmi od ateizma, agnosticizma te nezainteresiranosti puka za vjeru, kao i približavanje katoličke vjere modernome dobu. Taj su koncept tijekom 18. i početkom 19. stoljeća slijedili katolički mislioci nastojeći oživjeti katolicizam (Lehner prema Šutalo 2019: 71). Tomaš Mikloušić bio je najplodniji pisac predpreporodnoga vremena koji je djelovao više od četrdeset godina tijekom kojih je stvorio bogat i raznolik opus od šezdesetak tiskanih i rukopisnih djela. Pisao je razna didaktična djela nabožnoga sadržaja poput duhovnih priručnika, molitvenika, katekizama i lekcionara. Napisao je, preveo, preradio i pripremio mnoga poučno-zabavna djela svjetovne tematike, latinsko-hrvatski konverzacijski rječnik, sakupljao je kajkavsko narodno blago, poslovice te narodne pjesme (Cesarec 2008: 54). Pisao je dramska djela i prikupljao, priređivao te objavljivao djela drugih kajkavskih pisaca pri čemu središnje mjesto zauzimaju *Horvatski igrokazi* tiskani između 1821. i 1823. (usp. Cesarec 2008: 169-170). Uređivao je kalendare, pisao gospodarske članke, prigodne pjesme, slovnice i sintaksu latinskoga jezika. Cesarec navodi kako je Mikloušić 1830., na Šafárikovu zamolbu, napisao pregled svojih trideset i osam objavljenih djela (vidi Cesarec 2008: 54-58). No popis nije bio ni približno velik kao oni koje su sastavili Šafárik, Kukuljević i Strohal (vidi Cesarec 2008: 59-63). Mikloušićev rad možda najbolje opisuju riječi Rudolfa Strohala:

Kada ogledamo taj ogromni rad Tome Mikloušića, ne znamo zaista, da li bi se više čudili njegovoj marljivosti ili ustrajnosti, osobito kada pomislimo, u kako je teškim vremenima pisao Mikloušić svoja djela, kada je hrvatsku knjigu čitao veoma mali broj čitatelja. On je u onim teškim vremenima, prije ilirskoga pokreta, bio duša cijeloga literarnoga rada na hrvatskome jeziku, bio je neko vrijeme stožer, oko koga se je cijeli literarni rad u hrvatskom jeziku kretao (1910: 387-388).

2.3. Društveno-političke prilike i položaj jezika

Društvenopolitičke prilike u Mikloušićevo doba određivali su vladari na bečkome dvoru. Od 1740. do 1780. Habsburškom Monarhijom vladala je Marija Terezija, a naslijedio ju je Josip II. nakon kojega su na vlast došli Leopold II. te Franjo I. koji je vladao od 1792. do 1835. godine. To su vrijeme obilježili Francuska revolucija, Napoleonski ratovi te početak ukidanja staleškoga društva, kao i stvaranje nacionalnih država u kojima će narodni jezici postati službeni umjesto latinskoga. U vrijeme Mikloušićeve mladosti i njegovih studentskih godina hrvatsko-ugarska kraljica i rimsko-njemačka carica Marija Terezija najprije je apsolutistički uspostavila, a zatim i ukinula Hrvatsko kraljevsko vijeće, odnosno tadašnju hrvatsku vladu nakon čega je osnovala zajedničku vladu u Budimu, a potom i zajednički Ugarsko-hrvatski sabor u Požunu. Prema odluci Hrvatskoga sabora ta je zajednička vlada trebala biti privremena i djelovati samo do povratka hrvatskih područja, pod Osmanlijama i Mlečanima, u sastav Hrvatske (Szabo 2012: 35-39). Habsburški se dvor uvođenjem reformi pokušavao prilagoditi novome vremenu i izgraditi društvo bez kmetstva, a kako bi lakše objedinio različite narode i vjere predložio je da njemački bude službeni jezik na cijelome području. No Mađari su također imali svoje interese i zahtjeve te su uporno nametali mađarski jezik kao službeni i negirali državnu individualnost Hrvatske. Na zasjedanju Ugarsko-hrvatskoga sabora 1790. predstavnici hrvatskoga plemstva najprije su odbili zahtjeve za uvođenje mađarskoga kao službenoga jezika da bi potom prihvatili ideju da se mađarski uči u školi kao neobvezan predmet (usp. Goldstein 2008: 225-227). Važan poticaj za okupljanje svih ljubitelja *horvatskoga* jezika bio je poziv zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca 1813. godine svećenstvu da počne prikupljati knjige i narodno blago na domorodnome jeziku (Ravlić 1965: 18). U svome je pozivu napisao:

Zbirke posebnih riječi horvatskih i slavonskih, razne u tih narječjih pjesme i tiskane knjige nahađaju se mnoge. Ovam sva dovoljno svjedoče kolikom je slastju i stavnostju ovaj narodni jezik ukrašen. K njegovomu višjem izobraženju su već davno slavni muževi svojim trudom mnogo pridoneli; i to u horvatskom narječju, koliko nam je poznato, prvi *Juraj Habdelić*, svojim rječnikom u Gradcu 1670. tiskanim; zatim *Ivan Belostenec* svojim *Gazophilaciom* u Zagrebu 1742. tiskanim; pak onda *Andrija Jambrešić*, rječnikom također u Zagrebu 1742. štampanim (usp. Korade prema Jembrih 2012: 13).

Tomaš Mikloušić odazvao se Vrhovčevu pozivu koji ga je potaknuo na pisanje i kulturno djelovanje, a uzor su mu osim njega bili i Mađari. Oni su pokrenuli jezičnu reformu kojom su željeli popraviti, usavršiti i uzvisti svoj narodni jezik, a Mikloušić je njihovo djelovanje doživio

neposredno za vrijeme studija u Pešti pa se zapitao: „Zakaj to isto biti ne bi moglo i s horvatskem, koji pred vnogemi s plodonostjum reči dičiti se more?“ (Jembrih 2012: 20). Ugarska jezična reforma često se spominjala u novinama i djelima hrvatskih pisaca, a Antun Nagy je u *Novome i starome kalendaru horvatskom* iz 1818. pohvalio Mađare za skrb o svome jeziku upitavši se gdje su u tome svemu Hrvati sa svojim jezikom (Vukadinović 2012: 215).

S 1815. godinom započinje i drugo pripremno razdoblje preporoda. Hrvatskom od 1814. do 1817. vlada glad i još veće siromaštvo, što posebno osjeća običan puk (Macan prema Šicel 2004: 6). U to vrijeme prestaju višegodišnji Napoleonski ratovi, dolazi do obnove ustavnoga života, ponovne obnove županija, redovitoga sazivanja Hrvatskog sabora te zajedničkoga sabora u Požunu na kojem su Mađari ponovno zatražili da mađarski postane službeni jezik u Hrvatskoj te da se ukine dotrajali feudalni sustav. Hrvatska je strana na čelu s Draškovićem odbijala provođenje naglih i radikalnih poteza jer je nastojala pripremiti kmetove za nadolazeće promjene stoga je predložila otvaranje pučkih škola. Što se jezika tiče, Hrvatski sabor odlučio je braniti latinski jezik kao službeni sve dok Hrvatska ne dobije moderne središnje nacionalne ustanove koje će promicati hrvatski jezik. To će biti preporodne čitaonice i Matica hrvatska koje će materinski jezik prenijeti u najšire slojeve društva (usp. Szabo 2012: 44-49). Jezik je tako za Hrvate bio uzrok stalnih sukoba s ugarskom stranom što možda najbolje opisuje rečenica hrvatskoga bana Ivana Erdödyja koji je 1790. na budimskome saboru rekao: „*Regnum regno non praescribit leges!*“, odnosno „*Jedno kraljevstvo ne propisuje zakone drugome kraljevstvu!*“ čime je želio naglasiti da u istoj državi jedan narod ne može drugome propisivati zakone te određivati kojim će jezikom govoriti (Jembrih 2012: 10). Stalni zahtjevi za uvođenjem mađarskoga jezika ponavljali su se pa su 1825. hrvatski zastupnici popustili, što je izazvalo negodovanje kod pojedinaca na hrvatskoj strani koji su ponovno istaknuli kako Ugarska ne može biti gospodar Hrvatskoj kao starijem kraljevstvu u kojem se nikada nije govorio mađarski jezik. Ipak, Hrvatski je sabor 1827. godine odlučio da se mađarski uči u višim školama „jer da mladež inače ne bi mogla naći namještenja u zajedničkim uredima“ (Ravlić 1965: 18-19). Situacija u Hrvatskoj bila je vrlo teška, siromaštvo i loše ekonomsko stanje pratilo je snažno odnarođivanje što najbolje opisuju stihovi Pavla Štoosa iz 1831: „*Vre i svoj jezik zabit Horvati hote / Ter drugi narod postati*“ (Šicel 2004: 6). Tada, krajem drugoga i početkom trećega desetljeća 18. stoljeća Tomaš Mikloušić izdaje svoja najvažnija djela namijenjena širokim slojevima naroda: *Stoletni kalendar*, *Izbor dugovanj vsakoverstneh* i *Horvatske igrokaze*.

2.4. Književne prilike i pitanje književnoga jezika

Hrvatska književnost 18. stoljeća u mnogim je pregledima označena epohom prosvjetiteljstva. Slavko Ježić 18. stoljeće naziva razdobljem racionalizma i narodnoga prosvjećivanja, slično kao i Mihovil Kobilica koji ga također naziva stoljećem racionalizma i prosvjećenosti pri čemu izdvaja prva dva desetljeća 19. stoljeća nazivajući ih razdobljem „uoči preporoda“ (u sjevernoj Hrvatskoj). Ostali povjesničari književnosti spomenuto razdoblje nazivaju neliterarnim terminima poput prosvjetiteljstva, racionalizma i jozefinizma. Usporedi li se hrvatsku književnost s vodećim europskim književnostima, uočiti će kako se ona, zbog političko-povijesnih razloga, drugačije razvija. Tome su u 18. i početkom 19. stoljeća doprinijeli rascjepkanost Hrvatske, strane uprave i vlasti u gotovo svim njezinim područjima te utjecaji Francuske revolucije koji su unijeli nemir u cijelo društvo, a naročito među plemstvo. Na području sva tri hrvatska narječja književnost je posustajala. Od sredine 18. stoljeća osjećao se kraj najuspješnijega razdoblja dubrovačke književnosti čiji su zadnji značajniji predstavnici bili Ivan Gundulić te Ivan Bunić Vučić. Na sjeveru Hrvatske jedino značajnije djelo, koje je obilježilo kraj renesanse i baroka, bila je zbirka *Pesme horvatske varaždinske grofice Katarine Patačić*, dok je u Slavoniji bila zapažena religiozna poema *Sveta Rožalija, panormitanska divica* Antuna Kanižlića. U kajkavskoj su se književnosti u to doba pisala uglavnom duhovna i nabožna djela te rječnici koji su, uz pjesme kajkavskih pjesmarica, bili uspješnija ostvarenja (Šicel 2004: 14-19). Antun Barac u svojoj je povijesti hrvatske književnosti istaknuo kako „su Hrvatsku na početku 19. vijeka politički predstavljali kajkavski krajevi, a isto su tako kajkavski pisci važili kao jedini zastupnici hrvatske književnosti u pravom smislu“ (1964: 7). Oni su pisali na kajkavskome književnome jeziku u vrijeme „uoči preporoda“, odnosno u međurazdoblju koje se smjestilo između epohe prosvjetiteljstva i hrvatskoga preporoda. U tome su se posebno istaknuli zagrebački bogoslovi koji su sa svojim kazališnim družinama izvodili prevedene njemačke dramske tekstove (Šicel 2004: 17-20). U to je vrijeme djelovalo i sjemenišno kazalište na Kaptolu, većinom na hrvatskokajkavskome jeziku, koje je pokrenuo i održavao Maksimilijan Vrhovac. Sjemenišno je kazalište, uz manje prekide, djelovalo od 1791. do 1834., a kao prva predstava prikazan je Mikloušićev *Imenoslavnik iliti Rečno-pesmen igrokaz* (Cesarec 2008: 30-31). Jedini izvorni dramski pisac bio je Tituš Brezovački koji je, kao pravi predstavnik racionalnoga 18. stoljeća, u svojim komedijama prikazivao društvene prilike svoga doba. Prosvjetiteljske ideje u svojim su tekstovima zastupali i drugi pisci smatrajući kako ih se puku nabolje može prenijeti na njihovome materinskome jeziku (usp. Šicel 2004: 17-19).

U Mikloušićevo doba u Banskoj Hrvatskoj, odnosno na području Zagrebačke, Varaždinske i Križevačke županije, govorili su se latinski, njemački, mađarski i *horvatski* jezik (Jembrih 2012: 10). Obrazovani se sloj potkraj 17. i početkom 18. stoljeća sve više koristio latinskim jezikom u društvenome saobraćanju pa je interes za domaći jezik bilo vrlo malen (Dukat prema Jembrih 2012: 10). Latinskim se, kao jezikom obrazovanja i svećenstva, govorilo do 1847. godine i u Hrvatskome saboru. Njemačkim su se jezikom koristili trgovci i obrtnici u gradovima, dok je *horvatskim* jezikom govorio puk na selu i dijelom stanovništvo u gradovima. Usprkos tome bilo je pisaca koji su u 19. stoljeću pisali kajkavskim jezikom. Pisali su jasno i jednostavno što je omogućilo puku da razumije njihove poruke, stoga je domaći jezik bio sve prisutniji u književnim djelima (Jembrih 2012: 10-11). Josip Ernest Matijević istaknuo je kako „*ljudstvo nikaj radovoljnese ne poslušā kak odperto razumljiva rastolnačenja Evangeliumov*“ (Matijević prema Jembrih 2007: 21-22). Za prosvjećivanje naroda sjeverne Hrvatske uz Tomaša Mikloušića i Josipa Ernesta Matijevića bili su zaslužni još i Juraj Maljevec, Tituš Brezovački, Matija Jandrić, Ignac Kristijanović, Josip Vračan, Jakob Lovrenčić, Ivan Mulih, Josip Đurkovečki, Ivan Krizmanić i drugi (Jembrih 2012: 11). Đuro Šurmin rad kajkavskih prosvjetitelja opisao je sljedećim riječima:

Iz cijeloga rada izbija još jedna znamenita crta. Duh narodni, duh čisto hrvatski, na svakom se listu može čitati. Za građane, za niže slojeve to je bilo osobito odlučno, i svatko je znao, da ima svoj jezik, da se njim mogu knjige pisati, samo bi trebalo da se što više prione uz posao. Osobito se među bogoslovima uvriježilo u ovo vrijeme patriotsko čuvstvo i ljubav prema domovini. (...) Treba rada, narodnoga rada, rada na hrvatskom jeziku i bit će sve dobro. Tako su misli svi ondašnji rodoljubi, ali odvažnosti i sigurnosti nijesu imali, da djelo kraju privedu; za to i jest sav njihov rad bio samo priprava za Gaja i njegovu četū. (...) Ipak uz sve slabooće najmladnjih kajkavaca vrijedan je njihov trud spomena, jer odatle vidimo, da se u Hrvatskoj radilo na literarnome polju upravo toliko, koliko se u ono doba radilo u Slavoniji i Dalmaciji, da i ne spominjemo Bosne s Hercegovinom. Taj rad je bio izvor preporodu hrvatskomu, a i kasniji preporoditelji pisali su najprije kajkavski (1894: 836).

Za ujedinjenje hrvatske nacije stoga je bilo potrebno stvoriti uvjete za povezivanje rascjepkanih hrvatskih zemalja, a jedan od njih bilo je stvaranje zajedničkoga književnoga jezika i pravopisa. Veći napredak dogodio se tek potkraj dvadesetih godina 19. stoljeća kada se pojavila grupa mladih ljudi koju je predvodio Ljudevit Gaj. On je 1830. godine, još kao student u Budimu, objavio svoju *Kratku osnovu horvatsko-slavenskoga pravopisanja* čime je preuzeo vodstvo preporodnoga pokreta. U Gaja i iliraca rodila se ideja o jedinstvenoj „ilirskoj“ naciji, koja je trebala obuhvaćati sve Južne Slavene s jedinstvenim „ilirskim“ književnim jezikom. Na taj su

način pripadnici ilirskoga pokreta željeli stvoriti osjećaj zajedništva koji bi ih obranio od mađarskih, habsburških i ostalih pritisaka. Ipak, ta je ideja propala, no glavni je cilj pokreta ostvaren jer je *Kratka osnova* stvorila temelje za zajednički pravopis. Ilirski pokret tako je ostao hrvatski nacionalni pokret koji je probudio nacionalnu svijest, a pod ilirskim se imenom lakše nosio s razlikama i posebnostima hrvatskih zemalja (Goldstein 2008: 235-238).

2.5. Iz povijesti kajkavskoga jezika

Najstariji tragovi kajkavskoga jezika potječu iz 12., 13. i 14. stoljeća. Bila su to osobna imena, razni nazivi i opisi nekih kajkavskih izraza koji su bili napisani na spomenicima latinskim jezikom. Proučavajući srednjovjekovnu hrvatsku književnost Vjekoslav Štefanić otkrio je kako se u glagoljskim rukopisima iz 15. i 16. stoljeća s područja uže Hrvatske i Istre nalaze hibridni tekstovi napisani mješavinom čakavskoga i kajkavskoga na temelju čega je zaključio kako je kajkavska književnost puno starija nego što se mislilo. To je potvrdio i Eduard Hercigonja koji je zaključio kako se pokušaji stvaranja jedinstvenoga kajkavskoga jezika mogu pronaći već početkom 15. stoljeća u glagoljaškim knjigama. Prisutnost kajkavizama u djelima pisanima glagoljicom dokaz je kako je u sjevernoj Hrvatskoj postojao jezik kojim su domaći pisci pisali svoja djela još prije pojave tiskanih knjiga. U 16. stoljeću služili su se jezikom koji je bio razvijen i pogodan za književno izražavanje i pisanje raznih stručnih tekstova. Kajkavska književnost pisana na kajkavskome književnom jeziku tako je postojala od polovice 16. do polovice 19. stoljeća. Kao prvo tiskano djelo navode se nesačuvane *Molitvene knjižice* Katarine Frankopan iz 1560., dok je prvo sačuvano tiskano djelo *Decretum* Ivana Pergošića iz 1574. Značajne su još *Kronika* i *Postila* Antuna Vramca iz 1578. godine. Na početak 17. stoljeća datirane su nesačuvane propovijedi te pohvalni i žalobni govori na kajkavskome jeziku, a u rukopisu nastalome na prijelazu iz 1621. u 1622. nalaze se tri teksta nepoznatoga autora prenesena na kajkavski: *Hištorija od Troje*, *Historia Alexandri Magni* i *Historia de sapientissimo Achioire*. U 17. stoljeću nastaje mnogo stihovanih djela: *Adrijanskoga mora sirena* (1660) Petra Zrinskoga, *Dušni vrt* (1664) Božidara Milovca, *Listi heroov* (1675) Gabrijela Jurjevića te pjesme Frana Krste Frankopana nastale negdje prije 1671. Od proznih se djela ističu *Molitvene knjižice* Nikole Krajačevića napisane oko 1630. te njegov *Sveti evangeliomi* iz 1651., zatim *Dvoji dušni kinč* Božidara Milovca iz 1661., *Putni tovaruš* Katarine Frankopan iz iste godine te *Zercalo Marijansko* (1662) i *Prvi oca našega Adama greh* (1674) Jurja Habelića. U 17. stoljeću s Habelićevim *Dictionarom* (1670) započinje leksikografski rad kajkavskih pisaca, a iste godine i Ivan Belostenec dovršava svoj *Gazophylacium* tiskan

1740. U drugoj polovici 17. stoljeća javlja se Pavao Ritter Vitezović, izdavač kalendara, autor *Kronike* (1696) te velikoga latinsko-ilirskoga rječnika. Godine 1701. objavljena je *Cithara octochorda*, zbornik starih crkvenih pjesama, a nabožne teme tijekom 18. stoljeća u svojim djelima obrađuju Štefan Zagrebec, Juraj Muhlin te Hilarion Gašparoti. Potkraj tridesetih godina 18. stoljeća Franjo Šušnik dovršava svoj *Lexicon Latinum*, a Adam Patačić oko 1788/1789. svoj *Dictionarium*. S prijelazom 18. u 19. stoljeće kajkavski se pisci poput Ivana Vitkovića, Ignaca Szent-Martonyja, Frane Korniga, Josipa Ernesta Matijevića, Josipa Đurkovečkoga i Ignaca Kristijanovića počinju baviti gramatikom kajkavskoga jezika. Od dramskih djela Zagrebačkoga sjemenišnoga kazališta važno je spomenuti tragediju *Lysimachus* Josipa Županića Sibenegga iz 1768. te anonimne komedije *Mislibolesnik iliti Hipokondrijakuš* i *Baron Tamburlano* koje su prvi put prikazane 1801. godine. Tada se pojavljuje i Tituš Brezovački s komedijama *Matijaš Grabancijaš Dijak* iz 1804. i *Diogeneš* koja je tiskana pothumno 1832. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća kajkavska književnost postaje još raznovrsnija jer se uz djela nabožne tematike javljaju i ona svjetovne. Juraj Maljevec piše *Nestračno vezdašnjega tabora ispisavanje* koje izlazi u vrijeme austrijsko-turskoga rata, odnosno u periodu od 1788. do 1790., zatim *Nebeskoga pastira* (1795) te *Horvatsku od Krištuševoga narodenja vitija* (1800). Krajem 18. i početkom 19. stoljeća kajkavski se pisci bave adaptacijama i prijevodima njemačkih i mađarskih romana kao što su *Mlajši Robinzon* (1796) Antuna Vranića, *Vesela pripovest grofice Genoveve* (1808) Josipa Ernesta Matijevića, *Zrinji Miklouš* (1833) Jurja Pavlinića te *Adolf ili Kakvi su ljudi* (1833) i *Petrica Kerempuh* (1834) Jakoba Lovrenčića. U istome razdoblju djeluje i Ivan Krizmanić koji prevodi djela Johna Milтона, Williama Shakespearea, Ivana Tomka Mrnavića i Antuna Kanižlića s engleskoga, odnosno štokavskoga na kajkavski.² Svi navedeni pisci i njihova djela prethodili su kajkavskim prosvjetiteljima koji su djelovali u završnoj fazi kajkavske književnosti. U njihovo je vrijeme kajkavski književni jezik dosegnuo svoj vrhunac kada ga je, u prvoj polovici 19. stoljeća, istisnula štokavština.

² Ovaj se pregled temelji na članku Olge Šojat (vidi: Šojat 1975: 5-26).

3. Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služječeh

Slika 2. Naslovna stranica *Izbora*

„Ne znam, kak vre od nature
Preljubljená Domovina
Vsem vu Serdcu slast zrokuje,
I na ljubav vse nagiba.“

(Mikloušič 1821: [0])

Ovim stihovima Tomáš Mikloušič započinje svoje najznačajnije djelo *Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služječeh*. Djelo je prvi puta tiskano 1821. u Novoselskoj tiskari, a pisano je tadašnjom hrvatskom kajkavštinom i starom grafijom (Jembrih 2009: 26).³ Nakon Mikloušičeve ga je smrti još jednom tiskao Franjo Župan 1839. Prvo izdanje *Izbora* pretisnuto je 2009. godine u Donjoj Stubici, a objavila ga je Kajkaviana. Naslov bi se na

³ O slovomisu i jeziku u *Izboru dugovanj* vidi: Jembrih 2009: 62-63.

današnji standardni jezik mogao parafrazirati kao *Izbor svakovrsnih stvari za korist i razveseljenje (zabavu) svima onima koji se njime služe*, odnosno koji ga čitaju pa se tako već u naslovu djela iznosi njegova svrha i pretpostavljena publika (Jembrih 2012: 18). „Hasen i razveselenje“ bila je Mikloušićeva prerada često citirane izreke iz Horacijeva djela *Ars poetica* „utile dulci“, odnosno „korisno s ugodnim“ (Cesarec 2008: 169). Iz Mikloušićeva se *Izbora* tako mogu iščitati poetike romantizma i klasicizma. Romantizam se očituje u naglašenoj rodoljublju i pozitivnom odnosu prema narodnoj i kulturnoj povijesti Hrvata te prisutnosti narodne tradicije. S druge strane, klasicizam se očituje u sustavnosti i preglednosti izloženoga materijala, latinističkoj tradiciji o podrijetlu Hrvata, latinizmu u hrvatskoj književnoj kulturi te poznavanju latinskih pisaca i njihovih djela. Također, Mikloušićev je cjelokupni književni rad zasnovan na već spomenutom Horacijevu klasicističkom načelu „prodesse et delectare“ (Bogišić 1995: 133-134).

Mikloušićevu su *Izboru* u literaturi pripisivani razni atributi. Đuro Šurmin napisao je kako *Izbor* „sastavlja neku vrstu narodne enciklopedije“ (1898: 142). Rafo Bogišić djelo je opisao kao raznoliko po sadržaju, no „jedinstveno po namjeri da prikaže narodnu prošlost“ zaključivši kako je ono „svojevrni uvid u povijest hrvatskog kulturnog subjekta“ (1995: 122). Alojz Jembrih *Izbor* je opisao kao „prvu sintezu hrvatske književnosti na hrvatskokajkavskome jeziku.“ (Jembrih prema Cesarec 2008: 64). Agneza Szabo atribuirala ga je kao Mikloušićevo najpoznatije djelo „koje je namijenio i širokim slojevima naroda (...) shvaćajući potrebe seljačkoga naroda i još uvijek većim dijelom kmetskoga, kao i potrebu njegova prosvjećivanja“ (2012: 50). Spominjući Mikloušića, Ivica Balagović zaključio je kako se „Pregled njegove znanstvene i književne djelatnosti u obilju njegovih tekstova najpotpunije može iščitati iz knjige *Izbor dugovanyh...*“ (2012: 144).

3.1. Sadržaj *Izbora*

Izbor dugovany vsakoverstne sastoji se od predgovora i četiri velika dijela. Prvi dio nosi naziv *Od početka naroda slavinskoga i njegovih ladavcev* te se sastoji od četiri poglavlja: I. *Ilirov, Slavincev ishod, jezik, imena, ladavci i međe*, II. *Od starinske Horvatske poganinske*, III. *Od starinske Horvatske ili slavinske keršćanske* te IV. *Kralji slovinski od leta 547*. koja su još podijeljena na odlomke. Drugi dio *Od slovarnic, piscev i knjig orsaga horvatskoga* nije podijeljen u poglavlja, već tri odlomka: 1. *Od slovarnic*, 2. *Pisci horvatskoga naroda* i 3. *Od knižarnic (Bibliothecae)*. Treći dio *Izbora Od gospodarstva i domačeh protimbih* nije podijeljen

na manje dijelove, dok se zadnji četvrti dio sastoji od tri odlomka: 1. *Prirječja horvatska*, 2. *Mudri zgovori (sententiae) i popevke* i 3. *Glasovite stvari*. Prva dva povijesna dijela tako zajedno obuhvaćaju stotinjak stranica, treći pedesetak, dok je četvrti dio najkraći te broji ukupno tridesetak stranica (vidi Jembrih 2009: 35-36).

3.2. Predgovor

Mikloušić se u predgovoru *Izbora* naziva ljubiteljem domovine i hrvatskoga jezika pa navodi kako je sve što je u mladosti zabilježio, a nije mogao dodati u *Stoletni kalendar*, uklopio u *Izbor* s namjerom da popravi i osvjetla domorodni jezik. Zatim piše kako je pozvao sve ljubitelje domaćega jezika da mu pomognu u tome nastojanju jer za pola godine sa samo trideset groša ne može učiniti puno. Na prvi se oglas za *Stoletni kalendar* odazvalo tek nekoliko pretplatnika i to usmeno, dok su drugi tvrdili kako o tome ništa ne znaju. Mikloušić je stoga odaslao i drugi oglas, u ožujku 1820., a pola godine kasnije prijavilo se tek stotinjak pretplatnika zbog čega piše o negativnome odnosu i nezainteresiranosti svojih domorodaca za kajkavsku knjigu. Budući da od domorodaca nije dobio pomoć, nadao se da će je dobiti od duhovnoga staleža, kojem je domorodni jezik bio najpotrebniji, no javio se „*mal zaisto Horvatov broj!*“ (Jembrih 2012: 20). Mnogi su rekli da se boje unaprijed dati novce kako ne bi bili prevareni stoga će kalendar radije kupiti kada bude tiskan. Mikloušić još dodaje kako je čuo priče da se želi obogatiti pa svima poručuje neka provjere kako se to radi u ostalim zemljama kada se izdaju nove knjige. Zaključuje da iznos pretplate u Hrvatskoj nije dovoljan ni da se podmire troškovi jednoga pretiska, a kada bi se prodalo i tristo primjeraka kalendara, zarada bi bila 300 talira, odnosno kako ironično kaže *veliko zaisto blago i bogatstvo!* (Mikloušić 1821: 5). Potom navodi primjer Josefa Martona za čiji se latinsko-ugarsko-njemački rječnik predbilježilo sedam tisuća pretplatnika čime je, uz zahvalnosti svojih sunarodnjaka, stekao i veliki imetak. Mikloušić svojim domorodcima savjetuje kako i oni na taj način mogu učiniti nešto korisno za svoju domovinu. Spominje zatim jozefinski seminar u Pešti na kojem je 1787. i godinu poslije slušao bogoslovne nauke susrevši tamo nekoliko Ugara koji su osnovali društvo s ciljem da poprave, osvjetljaju i uzvise svoj jezik. Zbog takvih je pojedinaca njihovo društvo napredovalo, a mađarski je postao jedan od prvih jezika u Europi kojim se svi duhovni i svjetovni poslovi mogu obavljati. Mikloušić se stoga pita zašto isto ne bi moglo biti i s hrvatskim koji se više od drugih može dičiti plodnošću svojih riječi pa zaključuje kako on tu sreću neće dočekati dodajući „svojevrstan vlastiti epitaf“ (Ivanjek 2001: 61):

Bil je jednoč domorodec zmed ostaleh jeden, koj imel je goruču želju domovine svojoj po osvetlanju narodnoga jezika diku pribaviti, ali – tersenja njegova koji bi želel, ne mogel, koji bi mogel, podpreti neje hotel (Mikloušić 1821: 7).

Pri kraju predgovora Miklošić čitateljima napominje kako je podatke za svoju knjigu prikupio iz više djela stoga ne može tvrditi da je sve što je zapisao točno jer se ni njihovi pisci oko svega nie slažu. Svoju im knjigu zato nudi jer bi im mogla poslužiti za kratku zabavu i vesel razgovor. U njoj će pisati o hrvatskim vladarima, prvim počecima i posljednjim naprecima hrvatskoga naroda, o početku i razvoju tiskarstva u Hrvatskoj, piscima i knjigama hrvatskoga naroda, a dat će i neke priloge o gospodarstvu i domaćinstvu. Dodaje kako će priložiti još nešto za razonodu, a na samome će kraju, kako bi iskazao zahvalnost svima koji su ga poduprli, ispisati njihova imena i priloge da budu uzor budućim naraštajima. Mikloušić na kraju, potpisujući se s „Istinski domorodec“ i „Plebanuš vu Stenjevcu“, piše kako svoj *Izbor* predaje dobronamjernosti čestitih domorodaca.

3.3. Prvi dio – *Od početka naroda slavinskoga i njegovih ladavcev*

3.3.1. Prvo poglavlje – *Ilirov, Slavincev ishod, jezik, imena, ladavci i međe*

U prvome dijelu *Izbora* „O početku slavenskoga naroda i njegovim vladarima“ u poglavlju „Iliri, podrijetlo Slavena, jezik, imena, vladari i granice“ Mikloušić u prvome odlomku *Ishod* piše o podrijetlu slavenskoga naroda za koji kaže kako je potekao od pokoljenja Jafetova, najmlađega Noina sina. Noa je imao još dvojicu sinova, Šema i Hama, pa su trojica braće među sobom morala podijeliti cijeli svijet. Godine 1770. od početka svijeta ili 104. od potopa Jafetovom su pokoljenju pripale Europa i Azija, a njegov je najstariji sin Gomer prvi došao u Skandinaviju koju je naselio. Drugi je Jafetov sin Madaj sa svojim narodom i jezikom krenuo preko Medije i Sarmacije prema Jadranskome moru naselivši Panoniju, Slavoniju, Hrvatsku, Dalmaciju i ostale prostore.

Drugi odlomak prvoga poglavlja *Jezik* govori o nekada zajedničkome jeziku koji se zbog seoba, sukoba s neprijateljskim narodima, pomanjkanja knjiga i pisama toliko izmijenio da se narodi više nisu mogli razumjeti. Na putu koji je vodio iz Medije prema Paflagoniji i Tanaisu razvili su se mnogi jezici poput *horvatskoga* (kajkavskoga), slavenskoga, dalmatinskoga, albanskoga, vlaškoga ili tračanskoga, bosanskoga, srpskoga, bugarskoga, istrijanskoga i ostalih. Među svim

jezicima koji su se nazivali ilirskima, odnosno slavenskima, *horvatski* je po lakoći govorenja bio najslbličniji latinskome.

U trećem odlomku *Imena Sarmatov, Scitov, Ilirov, Slavov i Horvatov* Mikloušić piše o porijeklu imena starih Slavena. Navodi kako je glasoviti pisac Herberstain u *Moskovskoj knjizi* zapisao kako Slaveni i Rusi nisu imali pismo kojim su mogli opisati svoje početke pa se zato o njima govoto ništa ne zna. Tek oko 860. godine, nakon Ćirilova pisma, Slaveni su iz pripovijedanja svojih predaka počeli zapisivati događaje i priče o sebi. U su kronikama zabilježili kako su nastali od pokoljenja Jafetova, neki od njih su se naselili oko Dunava, poslije i drugdje, a ime su dobili po junaštvu pokazanome u boju. Prozvani su *Slavi* što dolazi od *slava* ili *dika*. Rusi kao *rosejani* (rasijani, posijani) jer su bili raspršeni na velikome prostoru, dok su neki ime dobili po mjestu na kojem su obitavali poput *Moskova* ili po rijeci kao *Moravci*. Po svome su porijeklu ime dobili Sarmati koji su bili potomci Medijaca kako je to zapisao Plinije, a Bokart protumačio da kaldejska riječ *Sear* ili *Sar* znači *ostanek*, odnosno *Madaj*, *Medianec*; onaj koji tu prebiva. Drugi su narodi imena dobili po svojim vladarima poput Čeha, Ilira, Panonaca i Hrvata, koji su nazvani po bugarskome vladaru *Krovatu* ili *Cubratu* kako je to prenio Timon. Grčki car i pisac Porfirogenet zapisao je kako ime Hrvat potječe od riječi *krovat* koja je označavala one koji su vladali mnogim zemljama, dok je Ratkaj smatrao kako su Hrvati dobili imeno po *hrvanju* jer su stalno ratovali. Toma Arhiđakon ime je izveo od nekadašnjih *Kuretov* ili *Koribantov* zbog umješnoga ratovanja, a neki, poput Lukana, smatrali su da ime Hrvata dolazi od imena *gorh* (gora) na kojoj su obitavali kao *gorvati*. Jordan je držao kako je njihovo ime bilo narodno, izvedeno od imena *Krobat*, a s njim se složio i Mikoci. Mikloušić na kraju ističe kako su se svi složili da su *Slavi*, *Slavinci*, *Slovinci* ime dobili po svojoj riječi *slava* jer su se u boju hrabro i junački držali. Kohl i Kulcini upozorili su kako ime *Slavi* treba razlikovati od *Schlavi*, odnosno *Sclavi*, isto kao i *Slavonia* ili *Slavonia* od *Sclavonia* budući da je riječ o dvama značenjima.

U četvrtome odlomku *Ilirov i Slavinov prvi ladavci* Mikloušić piše o prvim vladarima Ilira i Slavena, a kao prvoga autora koji je pisao o narodima navodi Mojsija i njegovu *Knjigu naroda* napisanu oko 887. pr. Kr. Nabraja potom grčke i francuske pisce koji su pisali o Ilirima, Slavenima i Hrvatima poput Propkopa, Justina, Straba, Apijana, Ptolomeja, Apolodora i već spomenutoga Konstantina Porfirogeneta. Svojim domorodcima još jednom naglašava kako se pisci koji su o njima pisali razilaze u mišljenjima o njihovom porijeklu i imenu, stoga im svoje priče u prvome redu namjenjuje za čitanje sa željom da osvijetla njihov jezik. Mikloušić još jednom spominje Jafetovu lozu i njegova potomka vrlo učenoga kralja Kadma koji je sa sobom donio razne nauke i „meštrije“, uspostavio brodarstvo i trgovinu pa ga je narod izabrao za svoga

vladara. Kadmo je bio mitski osnivač i kralj beotske Tebe koju je u starosti, sa svojom ženom Harmonijom, morao napustiti. O posljednjim godinama njihova života postojale su razne priče. Jedna od njih je da je Kadmo, poput mnogih drugih heroja, prenesen na daleki zapad, u zemlju blaženih pokojnika. Vjerovalo se da je ona bila na zapadnome kraju svijeta što je za Grke tada bila Jadranska obala. Veza između Kadma i ilirske zemlje ostala je zapamćena jer je mikenska Teba imala stvarne veze s Enhelejcima i Jadranom pa je zbog toga Kadmov kult zaživio na istočnoj obali Jadrana (Katičić 1995: 85-87).⁴ Kadmo je imao dva sina, Kelta praoca Nijemaca i Francuza te Ilirija po kojem je sav narod od Jadranskoga mora do Dunava dobio ime. Ilirij je imao sina Autarija, oca Panonaca, koji je najprije naselio Makedoniju, a zatim krajeve oko današnjega Siska. Prvima je dao da postanu Grci, dok je drugima dao svoje ime. Iliri su poslije više puta ratovali s Makedoncima i Tračanima, ali o tim se bojevima malo zna. Govorilo se da su Iliri poslije smrti Filipa I. navalili na Makedonce, ali su ih ovi pod vodstvom Eroposa I. razbili i prognali. Ipak, 367. pr. Kr. Iliri su im uzvratili i pobijedili kralja Amintasa III. Mikloušić potom navodi još neke makedonske i grčke kraljeve poput Aleksandra I., Filipa, Aleksandra II. i Perdika III. Nakon njih Ilirima je vladao Klito, zatim Aleksandar Veliki čiji je otac, kralj Filip Makedonski, njegovu majku Olimpijadu prognao u Ilirijum kako bi se oženio Kleopatrom Euridikom. Aleksandar je otišao za majkom i tamo upoznao Slavene s kojima se prijatelji. Oni su ratovali na njegovoj strani pa im je Aleksandar, uvjerivši se u njihovu odanost i hrabrost, dao slobodu. Svojom je poveljom slavenskome narodu i njegovome jeziku obećao milost, mir i zdravlje jer su uvijek bili dosljedni u vjeri, hrabri na oružju i izvrsni pomoćnici. Također im je darovao sve zemlje od sjevera do juga i to tako da nijedan narod osim njih ondje nije smio prebivati i vladati. Narodi koji su se tamo zatekli morali su priznati njihovu vlast te služiti njihovim potomcima. Mikloušić potom spominje Mlečanina du Fresnea koji je sumnjao u postojanje Aleksandrove povelje, no s njime se ne slaže jer tvrdi kako je taj list pronađen u carigradskoj knjižnici o čemu svjedoče mnogi pisci i povjesničari. Osim njih o postojanju lista svjedoče i stihovi glasovitoga pjesnika Ivana Zakmardija: „Slavonija, zemlja ja sam, Hrvatskom prozvana već / Ilirskog nekoć tla, panonske zemlje čest / Stadoh na stranu Aleksandru Velikome u ratu za tron / On pak darima rod svojima uzvisi moj.“ (1998: 16).⁵ Nakon smrti Aleksandra Velikoga Iliri su se odijelili od Grka i živjeli pod kraljem Plevratom u

⁴ Više o ilirskoj mitologiji vidi: Radoslav Katičić. 1995. *Illyricum mythologicum*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus.

⁵ Riječ je o hrvatskome prijevodu latinske pjesme *Predragoj domovini*; cjelovite se pjesme nalaze u navedenoj bibliografskoj jedinici. U *Izboru* su dana prva četiri stiha na latinskome; „Illa ego Slavonia, ac jam dicta Croatia tellus / Pars quondam Illyrici, Pannonique soli / Adstiti Alexandro per bella Monarchica Magno / Gentem etiam indultis extulit ille meam.“ (Mikloušić 1821: 22).

slozi s Istrijancima, Liburnima i Japodima. Nakon Plevrata vladao je njegov sin Agron, hrabar i jak vođa kojega je na prijestolju naslijedila njegova žena Teuta koju su Rimljani napali zbog razbojništava na moru. Tada su započeli sukobi s Rimljanima koji su na kraju okupili slavenske velikaše obećavši im da će zadržati svoju slobodu ako prestanu s razbojništvima. Tada su, nakon sklopljenoga primirja, podijeljeni na tri zemlje, no Slaveni nisu htjeli priznati rimsku vlast stoga su proganjali domorodce koji su im se priklonili. Tako su se međusobno uništavali sve dok 101. nisu potpali pod rimsku vlast.

U zadnjem petome odlomku prvoga poglavlja *Međe negdašnjega i vezdašnjega Ilirijuma* Mikloušić piše o granicama nekadašnjega i tadašnjega Ilirijuma navodeći kako su svi pisci svjedočili da je ilirska zemlja bila najveća, a slavenski puk najbrojniji. Sveti Jeronim zapisao je da se Ilirijum prostirao od Carigrada do Julijanskih Alpa, a Kekavmen od Francuske i Bajkalskoga jezera pa do Crnoga mora, odnosno da se nalazio između Crnoga, Afrikanskoga i Jadranskoga mora, to jest zemalja Grčke, Italije, Francuske i Njemačke do Dunava. Kekavmen je također držao da je Ilirijum obuhvaćao Zapadnu Panoniju, Istočnu Panoniju, obje Mezije, Trakiju ili Rumunjsku, Liburniju te Staru Daciju. Mikloušić piše kako je Ilirijum poslije, zbog pohlepe i grabežljivosti obližnjih naroda, zadržao samo Dalmaciju, Hrvatsku, Slavoniju, Srbiju, Bosnu, Bugarsku i još nekoliko manjih kotara. Novo je Ilirsko Kraljevstvo 1809. bilo zamišljeno da obuhvaća sve kotare od Jadranskoga mora do Bosne i Srbije, a s druge do Štajerske i Save. Tako su južni dio Banske Hrvatske i Karlovačka vojna krajina, austrijski dio Istre, Trst i Gorica, Kranjska i zapadna Koruška ušli u sastav Ilirskih pokrajina Francuskoga Carstva sa sjedištem u Ljubljani. Napoleonova je vlast Habsburškoj Monarhiji željela zatvoriti izlaz na more, proširiti svoj utjecaj na istok te oslabiti neprijatelje – Britance i Ruse. Na teritoriju Ilirskih pokrajina Francuzi su namjeravali provesti velike društvene reforme. Željeli su poništiti staleške podjele i proglasiti jednakost svih pred sudom, ukinuti plemićke i crkvene povlastice te unaprijediti školstvo i gospodarstvo. Ipak, novo se Ilirsko Kraljevstvo nikada nije učvrstilo jer su se Francuzi nakon poraza 1813. morali povući (Goldstein 2008: 230-231).

3.3.2. Drugo poglavlje – *Od starinske Hrvatske poganinske*

Drugo poglavlje prvoga dijela nosi naziv „O povijesti poganske Hrvatske“, a prvi odlomak *Horvatov ishod* govori o počecima Hrvata. Mikloušić na početku spominje Matiju Petra Katančića koji je u svojoj knjizi *Indagatio Philologica in veter. Croatorum Patriam (Filološko istraživanje o pradávnoj domovini Hrvata)* iz 1790. napisao kako se Hrvati u ove krajeve nisu

naselili, kako to prvi spominje Lučić, ni pod Heraklijem I. oko 636. ni prije njega, već su se, kao pravi potomci Ilira i Slavena, u ovim krajevima začeli i rodili. Navodi potom Mikocijeve riječi iz knjige *Otiurum Croatiae* koji je napisao da su Slaveni ilirski narod, a Hrvati slavenski pa stoga imaju isto porijeklo. Mikloušić je smatrao kako Hrvati nikako nisu mogli doći s Karpata iz Češke i Poljske, a da pritom sa sobom ne bi donijeli *njih izgovarjanje ono njihovo švistavo, ali pisanje* (Mikloušić 1821: 27). Složio bi se jedino s tvrdnjom da je jedno pokoljenje odnekuda došlo, ali ne vjeruje da je ono predvođeno petoricom braće i dvjema sestrama (Klukom, Lobelom, Kosencom, Muklom, Krovatom, Tugom i Bugom) moglo poraziti Avare. Mikloušić stoga smatra kako su se Avari saživjeli s drugim Hrvatima te su zajedno, uz privolu cara Heraklija I., vladali ovim krajevima, o čemu je pisao i rimski pjesnik Lukan nazivajući Hrvate *Kuretima*.

U drugome odlomku *Međe Horvatske starinske* Mikloušić piše o starim hrvatskim granicama koje su se, prema Porfirogenetu, protezale s jedne strane od rijeke Cetine pokraj Jadranskoga mora prema gorama, a s druge do Srbije. Prema drugim svjedočenjima granica se protezala do Šibenika te je obuhvaćala sve otoke na Jadranu.

Treći odlomak *Horvatov starinskeh vera i bogi* govori o vjeri i bogovima starih Hrvata pri čemu Mikloušić navodi kako su oni, kao i većina drugih naroda, vjerovali u krivoga boga sve dok Sin Božanski nije objavio novi zakon milosti. Hrvati su od svojih predaka naslijedili nauk prema kojem su trebali vjerovati u jednoga boga imena Lado, odnosno *Ladavec*, što se vidi iz popjevki koje je puk pjevao pri igranju kola. Neki kažu da je Lado živio u Zagrebačkoj biskupiji, a oko Varaždina su ga nazvali *Peren* ili *Peravica*. Stari su Hrvati, osim u boga, vjerovali u gorske, šumske ili poljske i potočne vile kojima su prinosili žrtve i prorokovali sve do vremena kralja Ladislava kada je to zabranjeno.

Četvrti odlomak *Starinskeh Horvatov viteštvo, oprava i ravniteličtvo* govori o ratničkim osobinama, vojničkoj opremi, odjeći, izgledu, načinu života i organizaciji vlasti starih Hrvata. Prokop ih je opisao kao najslavnije junake te snažne i srčane ratnike koji su neustrašivo jurišali na neprijatelje mačevima, lukovima i bez oklopa te su uvijek bili spremni boriti se za svoju slobodu. Vojnici su nosili laku odjeću, nisu brijali brade, nego glave, a iznad čela nad lijevim uhom imali su zavezan pramen kose. Mikloušić piše kako nisu držali do gozbi i ukrašavanja, već su vodili grub život. Stari su Hrvati voljeli slobodu pa su uvijek nastojali održati mir među sobom ne dopuštajući jednome da vlada svima, a veće su nesporazume rješavali pred starješinom. Nisu imali vojvode, nego župane, a kako govori Mikoci, kada bi Hrvati osvojili avarske kotare sve su podijelili na jedanaest manjih i tri veća dijela. Tri veća dijela nazivali su

Panie ili *Banie* od *Pan* ili *Gospon*, druge *Zapanie* ili *Supanie*, poglavare *Bane* ili *Pane*, a one treće *Zapane* ili *Supane* ili kraće *Spane*. Vremenom su se pojavile i druge titule kao što su kralj, vođa, stotnik i desetnik. Kraljevi su imali svoje časnike poput komornika, štitonoše, prefekta, volara, batlera, dvornika, gospodara kraljevskoga dvora, kneza te stotnika koji je ubirao daću. Mikloušić na samome kraju četvrtoga odlomka prenosi Lucićevo tumačenje kako je *Zupa* označavala mjesto na kojem su se okupljali ljudi, odnosno *Zbor*.

U zadnjem petome odlomku drugoga poglavlja *Pomenkanja njihova* Mikloušić navodi Prokopove riječi iz treće *Knjige o Gotima* o manama starih Hrvata. Predbacivao im je sramotno vladanje te da poput Huna porobljavaju, otimaju i grabe. No Mikloušić je držao kako je Prokop Hrvate pomiješao s Gotima koji su se tako vladali jer je smatrao da Slaveni i Hrvati u svojoj domovini ne bi činili takva zlodjela.

3.3.3. Treće poglavlje – *Od starinske Horvatske ili slavinske kršćanske*

Na početku trećega poglavlja Mikloušić navodi Porfirogenetove riječi kako su Hrvati u današnje krajeve doselili u vrijeme cara Heraklija I. iz Bagibarije ili, kako navodi Lučić *Babjeh Gorh*, iz Velike Hrvatske nakon boja s Avarima. Hrvati su tada prihvatili sveti križ, a prvi su put kršteni negdje između 636. i 641. godine. Prema Porfirogenetu, kojega citira Farlati, drugo krštenje Hrvata dogodilo se nakon oslobođenja od franačkoga jarma, dok je zadnje bilo krštenje Slavena Narentinaca, a dogodilo se pod carem Bazilijem oko 870. godine. S time u vezi Mikloušić ne razumije kako njihovi preci u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji nisu bili kršteni budući da su kršćanstvo u te krajeve već prije bili donijeli sami apostoli. Spominje starinsku predaju, *iz vust do vust*, po kojoj je mnoge crkve na Jadranu podigao sv. Petar čiji je učenik sv. Domnion bio prvi biskup Salone, dok je njegov drugi učenik sv. Marko evanđelist prošao cijelu Dalmaciju i Hrvatsku propovijedajući poganima. Mikloušić piše kako se vjeruje da je sv. Marko naviještao na mjestu na kojem je sada *Gerčka Gorica* u Zagrebu stoga je tamo podignuta crkva u čast sv. Marka. Po Ilirijumu je naviještao i sv. apostol Pavao koji je o tome sam posvjedočio riječima „*Dičim se vu Kristušu Jezušu – da od Jeruzalema vu obkrug do Iliriuma napunil jesem evangelium Kristušev*“ (Mikloušić 1821: 33). Mikloušić navodi kako su na području Ilirijuma propovijedali i sv. Luka, Jakov, Andrija i Toma pri čemu nabraja nekoliko biskupija te nadbiskupija u Ilirijumu i Panoniji. Prenosi još i riječi rimskoga pape Agapeta, iz *Kršćanske Povijesti zagrebačke stolne crkve*, koji je 535. godine napisao da su dvije države Ilirijuma, Zapadna i Istočna Panonija, sada kršćanske. Mikloušić se stoga još jednom pita kako je moguće

da mnogi ne vide da je kršćanstvo u Ilirijumu, Panoniji, Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji bilo prisutno već u doba svetih apostola, a ne tek od 630., odnosno od vremena Heraklija I. Ono se na tim prostorima pojavilo puno ranije, ali je 383. zbog navale krvoločnih pogana u Panoniji sve uništeno. Goti su sve razorili tako da „*niti duša človečanska, niti kakovo marše živo je ostalo*“ (Mikloušić 1821: 36). Zlodjela su činili i pod vodstvom hunškoga vojvode Atila oko 444., a onda su 410. predvođeni Alarikom osvojili Rim razbivši Rimsko Carstvo. Nakon toga su 490. pod Teodorikovim vodstvom umorili zadnjega rimskoga cara Odoakra osnovavši 493. novo kraljevstvo u Italiji kojim je šezdeset godina vladalo osam gotskih kraljeva. Goti su potom u 6. stoljeću osvojili Panoniju, Bosnu, Dalmaciju i Ilirijum postavivši tamo svoje vladare.

3.3.4. Četvrto poglavlje – *Kralji slovenski od leta 547.*

U zadnjem četvrtome poglavlju prvoga dijela Mikloušić piše o slavenskim kraljevima od 547. godine. Započinje s 538. kada su Goti, pod vodstvom Svevlada i njegovih sinova Totile i Ostroila, haračili najprije po Ugarskoj, a zatim po Panoniji i Dalmaciji. Na svojim su pohodima porazili kraljeve Istre i Dalmacije, a kada su krenuli na Hrvatsku car Justinijan iz Carigrada je poslao trupe koje su ih porazile. Nakon toga Ostoroilov se sin Svevlad proglasio kraljem. On je bio poganin pa je katolička vjera u njegovo vrijeme oslabila, a na kraju je skončao u borbi s Grcima. Na prijestolju ga je naslijedio sin Selimir koji je svojim podanicima pokazao dobrotu i čovječnost ne praveći razlike između kršćana i pogana, stoga se za njegove vladavine kraljevstvo povećalo. Selimira je naslijedio sin Madin (Vladan) koji je bio još bolji, ponizniji i pravedniji od svoga oca. Mladin je kraljevsku stolicu prenio u Solin koji je postao toliko moćan da su u njemu prebivali i rimski carevi. Naslijedio ga je sin Razimir (Radimir) koji je zapovjedio da se osvoje svi gradovi i sva mjesta u Dalmaciji koja su bila pod Rimljanima poput Zadara, Šibenika, Trogira i Splita. Radimir je progonio kršćane koji su se zbog toga morali skrivati i tajiti svoju vjeru kako ne bi izgubili život, dok su mnogi bježali u Italiju. U svojoj se nedugoj vladavini sukobio i s franačkim kraljem Dagobertom završivši život bez nasljednika. Mikloušić potom piše o četvorici vladara koji su bili još gori od njega, no njihova imena nisu zapisana, stoga se o njima ne može reći ništa detaljnije. Nakon njih na prijestolje je došao Sadimir (Svetimir) koji je prestao proganjati vjernike. Krasile su ga dobrota, krepost i pravda, no vladao je samo godinu dana. Budimir je nastavio stopama svoga oca, a htio je obnoviti i razrušena mjesta kako bi obilježio granice svoga kraljevstva pa je zato uputio poslanike papi Ivanu IV. u Rim koji mu je pristao pomoći. Poslao mu je tri kardinala i dvojicu biskupa, jednoga u Salonu,

a drugoga u Dokleju (Duklju). Budimir ih je s poštovanjem dočekaao zajedno s velikašima i pukom na Livanjskome polju pored grada Klisa. Papini su izaslanici osam dana širili zakon svete vjere po kraljevstvu posvetivši potom kralja i stanovništvo te sve nekada opustošene crkve. Budimir je izdao naredbe za crkvu, a kraljevstvo je podijelio na banije svojoj braći i rođacima. Njegov je sin Svetolik nastavio istim putem pomažući ubogima, podižući crkve i samostane te šaljući redovnike da šire vjeru. Mikloušić nadalje piše o kralju Vladislavu koji nije bio pravedan poput svoga djeda i oca, već samovoljan pa je nesretno skončao. Njegov sin Boleslav (Polislav) vladao je kreposno sedamnaest godina, a naslijedio ga je stariji unuk Sebeslav. On se borio s Grcima i Mađarima, a dvojici je sinova Razbinu i Vladimiru razdijelio svoje kraljevstvo. Najprije je sedam godina vladao Razbin, a nakon njega Vladimir koji je s kćeri ugarskoga vojvode dobio sina Karamira. Karamir (Kanimir) je nadišao sve kraljeve prije sebe, no bio je pohlepan pa je narod ustao protiv njega. Isto su učinili i Hrvati koji su ga porazili na Livanjskome polju. Kanimirov sin Tverdoslav, vidjevši sudbinu svoga oca, dobro se i milostivo odnosi prema svojim podanicima. Nakon što su se Hrvati ispričali zbog smrti njegova oca, primio ih je s milošću, a svoj je život završio bez nasljednika. Tverdoslava je naslijedio nećak Ostrivoj koji je u miru vladao dvadeset i tri godine, a poslije ga je naslijedio sin Tolimir. Tolimir (Zolomir) bio je dobar i mudar te je vladao u miru, a kraljevaio je jedanaest godina do 857. Naslijedio ga je sin Predislav/Prebislav (Trebislav) koji je bio loš vladar jer je podmićivao podanike i silom otimao njihova prava zbog čega ga je narod zamrzio, a osobito Bošnjaci koji su ga porazili 872. Njegov je sin Cepimir (Krepimir) porazio Bošnjake i njemačkoga cara koji je Cepimirovu kćer isprosio za svoga sina. Nakon njega vladao je Svetoslav (Svetorad) koji je bio pravičan, dobar i bogobožazan vladar te je pomagao svojim podanicima vladajući u miru osamnaest godina. Na prijestolju ga je naslijedio njegov sin Radoslav koji je vladao jednako kreposno, no bio je nesretan svojim sinom Ciaslavom (Časlav) jer je bio nepokoran njemu i crkvi. Vojnici su ubrzo prešli na Ciaslavovu stranu pa je on svoga oca otjerao s prijestolja. Mikloušić piše kako je, prema jednoj inačici priče, Radoslav morem doplivao do pećine koja od tada nosi njegovo ime, a nakon toga je doplovio do brda Apulije otkuda je dopješačio u Rim. Ciaslav je kraljevaio sve dok ga nije stigla Božja kazna za ubojstvo panonskoga vođe Vida čija ga je udovica na kraju utopila. Prva inačica priče završava tako da se Radoslav, nakon što je čuo za sinovljevu smrt, vratio nazad, dobivši poslije i sina Kolomana. Mikloušić čitateljima prenosi i drugu inačicu priče prema kojoj je Radoslav umro u Rimu gdje je i sahranjen u velikoj Lateranskoj crkvi. Prije smrti oženio se jednom rimskom djevojkom, a naslijedio ga je unuk Pavlimir kojega su zvali *Lepi (Bello)*. Prema riječima Dioklecijana i Andrije Kačića Pavlimira (Paulimira) je naslijedio njegov sin Tišimir od kojega se narod odmetnuo jer je kao dijete došao

na vlast. Tišimir se poslije oženio s kćeri hrvatskoga bana od Krbave, Like i Kotora s kojom je imao dva sina, Prelimira i Krezimira. U vrijeme njihove vladavine Grci su osvojili Rašku pa je njezin ban zajedno sa svojom obitelji pobjegao Tišimiru moleći ga za pomoć. Prelimir je vratio Rašku pa mu je otac predao krunu nakon čega su mu slavenski narodi i banovi postali podložni. Mikloušić nadalje piše o muškim potomcima dvojice braće od kojih su samo neki kraljevali pa tako i Vladimir, sin Petrislavov, potomak Prelimirov. Vladimir je bio krepostan, no nesretnoga života postavši na kraju mučenikom. Bugarski kralj Samuel s velikom je vojskom navalio na njega pa je Vladimir s ljudima morao pobjeći u planine u kojima su ih napale zmiје otrovnice od kojih ih je, na Vladimirovu molitvu, spasio sam Bog. Samuel ga je na kraju namamio i zarobio poslavši ga u Bugarsku nakon čega je porobio cijelu Dalmaciju. No Samuelova kći Kosara i Vladimir su se zaljubili i zaručili nakon čega se Vladimir vratio u svoje kraljevstvo. Bugarskoga kralja Samuela naslijedio je sin Radomir koji je porazio bizantskoga cara Bazilija I. protjeravši ga do Carigrada. Bazilije se bojao da Radomir ne osvoji Carigrad pa je nagovorio njegova rođaka Vladislava da ga ubije što je Vladislav i učinio. Nakon toga je uzeo njegovu krunu, ali se pobojao Vladimira, Radomirova svaka pa ga je odlučio ubiti. Pozvao ga je sebi, no Vladimir je odbio poziv jer je naslutio kako bi mu se moglo dogoditi isto što i Radomiru. Vladislav mu je potom poslao zlatni križ prisegnuvši da mu neće nauditi, no Vladimir ga je vratio rekavši da je njegov Spasitelj visio na drvenome, a ne zlatnome križu. Vladislav je potom poslao drveni križ na što se ovaj uputio k njemu vjerujući u njegovu iskrenost. Pokušao ga je ubiti, no Vladimira su spasili anđeli. Na kraju su ga pred crkvom, u kojoj je molio, dočekali vojnici odrubivši mu glavu. Prije pogubljenja obratio se vladikama i pustinjaku riječima: *Što ste sa mnom napravili moja gospodo? Zašto sam vam prisegnuo vjerujući da ću pravičan umrijeti?* pa još i: *Molite se za mene, a križ će ovaj skupa s vama na sudu Božjem biti svjedok da nevin umirem* (vidi Mikloušić 1821: 54). Nakon Vladimirove smrti Bog je, htijući ga pokazati kao svoga vjernoga slugu, na njegovome grobu činio čuda, ozdravljao bolesne, a crkvu noću obasjavao svjetlošću. Vladimirova je udovica Kosara nedugo nakon toga njegovo tijelo odnijela u Krea, manastir Bogorodice Krajinske, gdje ga je pokopala u crkvi Blažene Djevice Marije. Mikloušić je tako priču o Vladimiru i Kosari svojim čitateljima ispričao kako bi poslužila kao primjer vjernosti Bogu, bližnjima i svima koji vjeruju. Vladimirov je put mučeništva prikazan kao onaj pravi i to u Božjim očima, a Vladislava je na kraju sustigla kazna. Jedne je večeri pred Dračem ugledao spodobu s mačem misleći da je to Vladimir koji mu se hoće osvetiti pa je počeo bježati, no anđeli su ga sustigli i usmrtili. Nadalje Mikloušić piše još nešto o Kolomanu, Branimiru, Gostomilu i Sudimiru naglašavajući kako se o njihovim nasljednicima nije puno znalo i govorilo pa se ni pisci nisu mogli složiti oko njihova redoslijeda.

Navodi zatim popise imena hrvatskih vladara triju pisaca, najprije Lučića, a potom Mikocija i Ratkaja. Jedan od kraljeva oko kojega su se pisci složili bio je Zvonimir Demeter. Lučić ga je smjestio iza Krezmira oko 1060. godine, dok ga je Mikoci smjestio iza Slavika. O njemu je najviše pisao Ratkaj koji je smatrao kako je on naslijedio Krezmira, kralja Bosne i Dalmacije. Zvonimir je bio odstupio od prave vjere na Crkvu Bugarsku, no onda se vratio katoličanstvu i postao najbolji kraljev nasljednik ujedinivši sve hrvatske zemlje. Pod njegovim se kraljevanjem živjelo sretno pa su mu mađarski vojvode, braća Šalomon, Gejza i Ladislav, za ženu dali svoju sestru Jelenu Lijepu. U njegovo je vrijeme Hrvatska bila bogata pa se ni siromasi nisu bojati pohlepe bogataša. Procvalo je poljodjelstvo, ljudi su se bavili uzgojem stoke i trgovanjem, a gradovi su se obogatili. U Zvonimirovo vrijeme Slavonijom je vladao S. Godeskalk koji je širio kršćanstvo zbog čega je na kraju stradao. Za porugu njemu i kršćanskoj vjeri pogani su ga vukli odsječenih udova i odrubljene glave od mjesta do mjesta te su na kraju pogubili njegovu ženu i ostale kršćane. Mikloušić je na primjeru Vladimira i S. Godeskalka još jednom htio naglasiti patnju i žrtvu svih onih koji su branili kršćanstvo. Zvonimir je nakon toga Slavoniju stavio pod svoju vlast ujedinivši tri kraljevstva, Dalmaciju, Hrvatsku i Slavoniju. Kraljevstvo je ostalo ujedinjeno sve dok nije umro 1084. nakon čega je njegova žena Jelena kraljevstvo prepustila svome bratu, ugarskome kralju Ladislavu. Mnogi su se velikaši u početku tome protivili, ali kada su se uvjerali da Ladislav pravično i mudro vlada pridružili su se ugarskoj kruni pod kojom su ostali sve dok ih Napoleon nije pokorio. Ladislav je želio učvrstiti vjeru u svim trima kraljevstvima pa je osnovao i opremio Zagrebačku biskupiju ukrasivši je brojnim darovima. Biskupija je dobila kip djeteta kojega je usmrtio Herod, lubanju sv. Stjepana I., zlatni križ, cipele i ruku sv. Petra, prst Ivana Krstitelja, plašt i desnu ruku sv. kralja Ladislava, ruku biskupa Šandora, rebro i dva zuba sv. Petra, dio lubanje pape Kaja te opravu zagrebačkoga biskupa Augustina. Donio je i osamnaest novih naredbi kojih su se kršćani trebali pridržavati. One su određivale kazne za rad u vrijeme blagdana i nedjeljom, za nedolazak u crkvu, nepoštivanje posta, neispovijedanje prije smrti te za neposluh duhovnome poglavaru. Ladislav je odredio i kazne za nehوتيčno ubojstvo, lažno svjedočenje, namjerno ubojstvo, glasno pričanje na misi, otmicu, za onoga tko bi obeščastio djevojku te za krađu, copranje i spletkarenje. Nabrojane su i kazne za prijestupnike pa navodi tjelesne kazne, pokapanja izvan groblja, novčane kazne, sakaćenje, gubitak plemićkoga staleža i lomaču. Mikloušić na kraju zaključuje kako su se one trebale dosljednije provoditi jer bi tako božanska pravda rjeđe pogađala one koji je nisu zaslužili.

3.4. Drugi dio – *Od slovarnic, piscev i knjig orsaga horvatskoga*

Drugi dio Mikloušićeva *Izbora* nosi naziv „O tiskarama, piscima i knjigama kraljevstva hrvatskoga“. U prvome odlomku *Od slovarnic* Mikloušić piše o tiskarama navodeći riječi Gaja Veleja Paterkula kako su Panonci još od vremena Rimljana bili poznati po vojničkome umijeću, poznavanju latinskoga jezika i drugih nauka, a ta su umijeća naslijedili i Slaveni. Oni su se također iskazali u brojnim bitkama s turskom silom pa su ih ugarski kraljevi postavili za stalne čuvare kršćanstva. Mikloušić potom piše o dvama slavenskim pismima: ćirilici (*Ćurulica zvano*) i glagoljici sv. Jeronima (*Bukvice zvano*). Ćirilicom su se služili mnogi slavenski narodi, a u Hrvatskoj se koristila u Primorju. S druge strane, latinicom su se najviše služili panonski Posavci koji su zbog dobroga poznavanja latinskoga jezika stekli veliku slavu i s ponosom obnašali mnoge dužnosti poput savjetnika, tajnika, pisara, bilježnika, notara i ostalih. Mikloušić zatim pojašnjava kako se danas pod pojmom 'pisci' podrazumijevaju samo oni koji se svojim pisanjem i izdavanjem knjiga skrbe za opću dobrobit. Čitateljima ukazuje na njihovu važnost ističući kako bi ljudi bez njih bili u mraku i žalosnome neznanju. Ništa ne bi znali o glasovitim ljudima i događajima, kao ni *pravu krepost preštimate, niti zla ognuti se ne bi mogli* (Mikloušić 1821: 69). Nadalje piše kako su Slavene krasili oštar um, razum, sposobnost učenja te bistrina i lukavstvo u mnogim poslovima stoga je bilo za očekivati da će u tome narodu biti mnogo pisaca, no to nije bio slučaj. Mikloušić pretpostavlja da je razlog tome bilo pomanjkanje tiskara, a moguće je da su se mnoga djela izgubila ili pak još uvijek trunu *med samočnemi zidmi i škrinjah* (Mikloušić 1821: 69). Potom piše o umijeću tiskanja koje je nastalo u 15. stoljeću u Kini opisujući ga riječima: *Meštria najmre ova, koja vseh navukov, napredkov, i življenja zderžitelica reči se more* (Mikloušić 1821: 69). Oko 1300. godine Marko Polo tisak je donio u Europu, a tiskanje s pojedinačno izlivenim slovima, umjesto s tablicama riječi, izumio je Johannes Gutenberg uz pomoć Petera Schäfera oko 1436. Njegova je slova kasnije popravio Henrik Didot, a Saksonac Friedrich Gottlob Koenig cijelo je umijeće još više usavršio. Mikloušić napominje kako je tiskanje toliko napredovalo da se u Londonu na jednome stroju za jedan sat može otisnuti po devetsto papira s obje strane. Takav se papir izrađuje u Berlinu u rolama i balama kao platno. Tiskanje se proširilo se po cijeloj Njemačkoj, Francuskoj i Italiji, a oko 1473. pojavilo se u Budim. Godine 1696. tisak se pojavio u Zagrebu, a prije toga 1574. kod Rudolfa Hoffhaltera u Nedelišću. Thomas Trattner tiskao je 1774. u Varaždinu, dvije godine kasnije Martin Divalt u Osijeku, 1790. Lovrenz Karletzky u Rijeci, a u Karlovcu se se tiskanje prvi puta pojavilo između 1809. i 1814. godine. Mikloušić potom nabroja prve knjige tiskane u spomenutim tiskarama s imenima njihovih autora, a kao glasovito djelo ističe zbirku

običajnoga prava *Tripartitum* koju je 1574. Ivan Pergošić preveo s latinskoga na kajkavski preveo.⁶ Pavao Ritter Vitezović je 1696. u Zagrebu otvorio tiskaru u kojoj je iste godine tiskao svoju *Kroniku*. Uz Mikloušićev se rad posebno veže Novoselska tiskara u kojoj je tiskao svoja dva najznačajnija djela, *Izbor dugovanj* i *Stoletni kalendar*. Nju je oko 1796. Thomas Trattner prodao Antonu Novoselu, a služila je za opću korist i napredak nauke u Zagrebu.

Nadalje slijedi odlomak *Pisci horvatskoga naroda* na čijem početku Mikloušić ističe kako postoji malo knjiga domaćih pisaca koje govore o slavenskoj prošlosti. Zapise o starim Slavenima ostavili su mnogi strani pisci poput Porfirogeneta, opata Eginharda (Einhard), Plinija Mlađega, sv. Justina, Strabona, Apijana, Georgea Kedrenosa, Ivana Zonara, Jordana, Caesara Baroniusa i Pavla Đakona. Mikloušić potom navodi abecedni popis od 174 pisca i njihova 204 djela koji započinje 14. a završava 19. stoljećem, odnosno 1821. godinom. Popis sadrži „imena kajkavskih i nekih drugih hrvatskih pisaca, mjestimice s kratkim biografskim podacima, uz neka imena i s naslovima djela, a rjeđe i s godinom tiska“ (Šojat 1975: 49). Neki od pisaca detaljnije su opisani, dok se o ostalima daju samo osnovne informacije. Mikloušić spominje dva vjerska pisca iz 14. stoljeća, Augustina Kažotića i Ivana Arhidakona Goričkoga. Na popisu pisaca 15. stoljeća nalaze se Ivan Vitez od Sredne, Pavel od Ivanič, Ivan iz Graza, Blaž od Marouča, Jan Panonije i Fr. Marko iz Dombre. Detaljnije je opisan rad Jana Panonija uz kojega stoji kako je bio najbolji latinski pjesnik za kojega je njegov učitelj u Veroni rekao da među Talijanima i stranim učenicima nije imao nekoga tko bi se s njime mogao usporediti po vrlinama, učenosti i pameti. Nadalje, od pisaca 16. stoljeća opširnije opisuje Pavla Gregorijanca, Jurja Draškovića, Andriju Dudića i Mihajla Bučića. Za biskupa Gregorijanca navodi kako je sudjelovao na Tridentskome saboru, za Draškovića kako je mnogo pisao navodeći šest njegovih djela, dok Dudića i Bučića spominje kao one koji su se ogriješili o crkvene zakone: Dudić je imao dvije žene, a Bučić je širio kalvinizam. Kao prvi pisac 17. stoljeća naveden je Ivan *Gudilič* (Gundulić) koji je ispjevao *Osmana*. Među vrlo učene i one koji su doprinijeli razvoju znanosti ubraja se i Baltazar Napuly koji je svojim djelom postavio temelje pravne znanosti. Spomenut je i Bartol Kašić koji je u svome djelu *Ritual rimski* iz 1640. zabilježio kako je preveo *Stari* i *Novi zavjet* na ilirski predavši ih papi Urbanu VIII. pri čemu Mikloušić dodaje kako te prijevode nije mogao pronaći. Potom nabraja djela Petra Zrinskoga, Barne Karnarutića i Vladislava Menčetića u kojima je opisana Sigetska bitka i njezini junaci. Među piscima i povjesničarima na čije se zapise Mikloušić redovito poziva jest i Juraj Ratkaj

⁶ Usp. *Tripartit. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tripartit>. Pristup 19. veljače 2024.

te njegovo djelo *Memoria Regum et Banorum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, ab origine suâ usque* iz 1652. Od istaknutih pjesnika spominje i Pavla Rittera Vitezovića, kao onoga koji je bio neumoran u čitanju i pisanju, popisujući sedamnaest njegovih djela, ali i Jurja Habelića uz kojega navodi tri djela. Nadalje, Mikloušić napominje kako su 18. i 19. stoljeće bili bogati događajima i piscima, a nešto piše i o samome sebi. Ističe Adama Baltazara Krčelića, Josipa Mikocija, Maksimilijana Vrhovca i sebe. Na svu bi se četvoricu tako mogle odnositi Mikloušićeve riječi kojima opisuje Krčelića:

Ov spomenka je vreden, kajti prvi za občinsku hasen vse knjige svoje narodu horvatskomu je prikazal (...) z kojem činom peldu svojem domorodcem je ostavil, kaj i oni za domovine svoje hasen činiti dužni jesu (Mikloušić 1821: 97).

Krčelić je bio „glasoviti pisac događaja“, a Mikoci pisac poznatoga povijesnoga djela *Otiorum Croatiae (Zapisi o hrvatskoj povijesti)*. Mikloušić opširnije piše o svome uzoru i meceni biskupu Maksimilijanu Vrhovcu nazivajući ga vrsnim latinskim govornikom i hrvatskim pjesnikom koji je napisao više djela. O sebi piše kako je deset godina poučavao pjesništvo u latinskim školama u Zagrebu, a potom je od 1805. službovao na mjestu stenjevačkoga župnika. Godine 1796. izdao je mali rječnik za potrebe svojih učenika, a pisao je i pjesme na latinskome i horvatskome. Također spominje svoj *Stoletni dnevnik*, kao i ostale jednogodišnje kalendare te prijevod djela Sz. *Evangelium* i *Navuk Kersch*. na horvatski jezik nastojeći tako i dalje narodni jezik povnosati, i osvetlati (...), da bi domorodci njegovi tersenja njegova zderžati hoteli (Mikloušić 1821: 99).

Na popisu pisaca od 14. do 16. stoljeća nalaze se samo pisci sa sjevera Hrvatske, dok se za ostala stoljeća navode književnici iz svih hrvatskih krajeva. Uz već spomenute pisce iz 17. stoljeća Mikloušić piše i o Franji Glaviniću, Ivanu Kitoniću, Rafaelu Levakoviću, Ivanu Tomku Mrnaviću, Jurju Patačiću, Benediktu Vinkoviću, Petru Zrinskome i drugima. Od pisaca 18. i 19. stoljeća navodi još Ruđera Boškovića, Vida Došena, Đuru Ferića, Hilarijona Gašparotija, Antuna Ivanošića, Antuna Kanižlića, Matiju Petra Katančića te Andriju Kačića Miošića. U nastavku spominje još i Ardelija Della Bellu, Adama Baltazara Krčelića, Josu Krmpotića, Rajmunda Kunića, Juraja Muliha, Matiju Antuna Relkovića, Joakima Stullija, Ivana Velikanovića i druge.

Treći odlomak drugoga dijela *Od knižarnic (Bibliothecae)* govori o knjižnicama. Mikloušić ih opisuje kao mjesta na kojima je sakupljena sva ljudska pamet i mudrost te podsjeća kako je na ulazu najstarije knjižnice u Egiptu stajao natpis „*Razuma HRANA*“. Piše kako su velike

knjižnice u Beču, Parizu, Londonu, Berlinu, Münchenu, Dresdenu i drugim gradovima svima otvorene za korištenje. Carska knjižnica u Beču broji 360.000 tiskanih knjiga i 12.000 rukopisa, a u njoj se nalaze gotovo sve knjige tiskane od 1436. godine. Mikloušić potom opisuje dvije knjižnice u Parizu, Kraljevsku knjižnicu u Münchenu, Nacionalnu biblioteku u Göttingenu, knjižnicu u Londonu zatim u Madridu, Lisabonu, Kopenhagenu i Pešti. Pritom ne daje samo brojčane podatke, već o njima donosi razne zanimljivosti. U pariškoj se knjižnici pod Bonaparteom tako nalaze knjige i ostala blaga pokradena iz Vatikana, münchenska je tako velika da se popis knjiga nalazi u četrdeset sedam kataloga, dok londonska knjižnica od parlamenta svaku godinu dobiva novac za nabavu novih knjiga. U Engleskoj se knjižnice ne nalaze samo u velikim gradovima, već skoro svaki stanovnik u svome domu ima biblioteku s nekoliko stotina knjiga. Mikloušić piše kako stoga nije čudno da se svaka nova knjiga tamo izda u deset ili dvadeset tisuća primjeraka, a ne kao u Hrvatskoj gdje ih se tiska samo tristo ili petsto. Knjige peštanske knjižnice prikupljene su iz zatvorenih samostana i darivanjem grofa Szechenyja, a ona se po broju i izboru knjiga može se mjeriti sa svakom njemačkom knjižnicom. Mikloušić potom izražava zadovoljstvo zbog osnutka prve javne knjižnice u Hrvatskoj pa poziva čitatelje da joj daruju svoje knjige što je na kraju, preko svoga nećaka Ignaca Kristijanovića, i sam učinio poklonivši svoju biblioteku Kraljevskoj akademskoj knjižnici u Zagrebu. Tom se gestom pridružio Adamu Baltazaru Krčeliću, Eleonori Patačić i Maksimilijanu Vrhovcu te rijetkima koji su učinili isto „*za domovine napredek i diku*“ (Jembrih 2009: 51-52). Na kraju žaljenje zbog požara u kojem su izgorjele sve knjige Ptolomejeve knjižnice u Aleksandriji proklinjući onoga tko je zapalio tu najveću knjižnicu na svijetu pretvorivši u pepeo toliko ljudsko znanje.

U zadnjem četvrtome odlomku Mikloušić piše o nagrađivanju pisaca izražavajući svoje neslaganje s onima koji smatraju da se u Hrvatskoj pisanjem i izdavaštvom čovjek može obogatiti pa navodi samo neke pisce koji su za svoja djela bili nagrađeni. Spominje Vergilija, kojega je kraljica Oktavija bogato nagradila za njegovu *Eneidu*, zatim Jacopa Sannazara te još jednoga neimenovanoga francuskoga pjesnika. Na tome su popisu još i August von Kotezbue, Élie Catherine Fréron te Voltaire koji je napisao ukupno sedamdeset knjiga kojima si je priskrbio veliko imanje i bogatstvo. Navodi još i Edwarda Gibbona, Williama Robertsona te Johna Hawkeswortha koji su za svoja djela također dobili novčanu nagradu pa dodaje: „*Pri nas, žalost! ova sreća ne nahađa se*“ (Mikloušić 1821: 109), ističući kako u njegovoj zemlji pisci nisu te sreće da budu primjereno nagrađeni za svoja djela.

3.5. Povijesni izvori

Mikloušić se u prvim dvama dijelovima svoga *Izbora* koristio raznim povijesnim izvorima. U prvome je svojim čitateljima predstavio spoznaje o najranijim spomenima Slavena, Ilira i Hrvata do kojih je došao proučavajući djela mnogih pisaca i povjesničara. Kao polazište poslužila mu je biblijska priča o Jafetovu pokoljenju iz *Knjige postanka*. U odlomku o podrijetlu Hrvata koristi izvor Stjepana Katona, dok se u odlomku o jeziku služi djelom *Otiarum Croatiae* (*Netaknuta* ili *Mirna Hrvatska*) Josipa Mikocija. U njemu piše kako se od početnoga zajedničkoga jezika, kojim su Slaveni krenuli iz Medije i došli do Paflagonije na obali Crnoga mora, a zatim dalje do Tanaisa, grčkog grada uz rijeku Don, rodilo mnogo drugih jezika među kojima je bio i hrvatski. U poglavlju o imenima kao izvori javljaju se zapisi Sigismunda von Herbersteina, Gaja Plinija Cecilija Sekunda Mlađega, Konstantina VII. Porfirogeneta, Jurja Ratkaja, Timona, Tome Arhiđakona, Marka Aneja Lukana, Jordana, Mikocija, Johanna Georga Kohla i Kulcinija. Herberstein je pisao o Ćirilovu pismu za Slavene kojim su mogli zapisivati sve o čemu su im pričali njihovi preci: koje je njihovo podrijetlo, gdje i kada su se naselili te kako su dobili svoja imena. Kada piše o prvim ilirskim i slavenskim vladarima Mikloušić, uz već spomenutoga Porfirogeneta, navodi još i Prokopa, Justina, Straba, Apijana, Ptolomeja, Apolodora i druge koji su o njima pisali. Neki od pisaca bili su suvremenici opisanih događaja i osoba, a drugi su se u svojim opisima pozivali na njih, dok je ponekad sam Mikloušić iznosio svoje stavove. Tako je zaključio da Charles du Fresne Du Cange nije bio u pravu kad je tvrdio da povelja Aleksandra Velikoga Slavenima nije originalna. Mikloušić je opovrgnuo njegove tvrdnje navodeći da je povelju iz Velike knjižnice u Carigradu pronašao Juraj Ratkaj u knjizi Franje Glavinića o životu svetaca, a o čemu su posvjedočili Mavro Orbini, Johann Ludwig Schönleben, Joan. Minelli, Marcin Kromer i Gregor Pethö. Kada piše o kraljevima Kadmu, Klitu, Aleksandru Makedonskome i njegovu ocu Filipu Mikloušić kao izvore koristi du Fresnea i Ratkajevo djelo *Memoria regnum et banorum Ragnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae* (*Spomen na kraljeve i banove Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*). U poglavlju o porijeklu Hrvata i njihovim imenima Mikloušić navodi razne izvore i podatke iz Katančićeva, Lučićeva, Porfirogenetova i Mikocijeva djela koji kao svoje izvore navode Lučića i Herodota. Pri opisivanju područja na kojima su Hrvati nekada živjeli Mikloušić se koristi Porfirogenetovim zapisima, a kada piše o njihovom viteštvu, odjeći, organizaciji vlasti i njihovim manama od pomoći su mu podaci koje nalazi kod bizantskoga povjesničara Prokopija iz Cezareje i Ivana Lučića. O vremenu pokršćavanja Hrvata važan su mu izvor informacija Porfirogenet, Daniele Farlati i Lučić te narodna predaja. Važne informacije o navještanju u

Ilirijumu Mikloušić pronalazi u Krčelićevom djelu *Hist. Cath. Eccl. Zagr. (Povijest zagrebačke stolne crkve)*, zatim u *Poslanici Rimljanima* samoga sv. Pavla, u spisima sv. Epifana, Ratkaja, rimskoga pape Agapeta I., čije zapise navodi Krčelić, te u knjizi *Generalis temporum* koju je napisao Venecijanac Petrus Ludovicus Danes. Priče o slavenskim kraljevima Mikloušić započinje riječima Gaja Aurelija Valerija Dioklecijana, a nastavlja onima Marka Marulića, Jurja Ratkaja, Andrije Kačića Miošića, Konstantina VII. Porfirogeneta i Josipa Mikocija. Još jednom napominje kako se iz zapisa spomenutih pisaca može primijetiti da se oni često razlikuju u prikazima osoba i događaja. Mikloušić na kraju svoje čitatelje, koji bi željeli saznati nešto više o vladarima, upućuje na Dioklecijanove zapise koje mogu pronaći u Lučićevim i Kačićevim knjigama. U drugome povijesnome dijelu *Izbora* u kojem piše o pomanjkanju knjiga i tiskara u Hrvatskoj Mikloušić citira Krčelića, dok se zapisima Porfirogeneta, Eginharda, Plinija, Justina, Straba, Apijana, Kedrenosa, Zonara, Jordanesa, Prokopija, Baroniusa i Pavla Đakona koristi kada piše o piscima hrvatskoga naroda.

3.6. Ilirska sastavnica u *Izboru dugovanj*

Suzana Coha i Goranka Šutalo Mikloušićev su *Izbor dugovanj* promatrale u kontekstu „ilirskoga ideologema“ koji je, na primjeru ranonovovjekovnih tekstova, ustanovila Zrinka Blažević. Blažević je u svojoj knjizi navela kako koncept „ilirskoga ideologema“ tvore zajedničko podrijetlo, teritorijalna rasprostranjenost, jezično jedinstvo, nacionalna karakterologija, geografija, institucije te nacionalni heroji i sveci. Na početku prvoga povijesnoga dijela Mikloušić etničko i nacionalno podrijetlo zapadnih Slavena izvodi od Ilira, a ono seže sve do Noinoga sina Jafeta pri čemu slijedi takozvanu Skandinavsku teoriju. Ona potječe iz poljskoga sarmatizma te je prema njoj Jafetov najstariji sin Gomer prvi došao u Skandinaviju, a tu je teoriju Mikloušić mogao preuzeti od Mavra Orbinija. Također je držao kako je ilirički ili slavenski jezik oduvijek bio zajednički, „općinski“, jezik naroda na području Ilirijuma i Panonije iz kojega su se razvili jezici ostalih naroda toga područja. Zrinka Blažević zaključila je kako je taj „imaginarni sveslavenski idiom *lingua Slavonica*“ potekao iz ilirizma iz razdoblja reformacije. Nadalje, pišući o porijeklu slavenskoga imena Mikloušić navodi kako ono dolazi od riječi „slava“, što vuče korijene iz poljskoga sarmatizma pri čemu kritizira varijantu slavenskoga imena zasnovanu na riječi „sclavi“ koja Slavene povezuje s robovima, a čije je ishodište humanistički ilirizam. Još jedan ilirski topos koji svoj izvor ima u sarmatizmu nalazi se u dijelu o slavenskim vladarima u kojem Mikloušić Aleksandra Velikoga navodi kao slavenskoga kralja, a njegovu povelju kao dokaz slavenskoga prava da vlada Europom i dijelom

Azije. Pišući o prostorima na kojima su Hrvati živjeli Mikloušić, slijedeći Matiju Petra Katančića, navodi kako su oni starosjedilački narod koji je oduvijek živio na prostorima Ilirijuma, a Coha i Šutalo zaključuju kako je granicu Ilirijuma, koji se proteže od Konstantinopola pa do Julijanskih Alpa, Mikloušić mogao preuzeti od Ivana Tomka Mrnavića. Nadalje, topos ilirskoga apostoliciteta vidljiv je u priči o pokrštavanju Ilira od sv. Pavla te putovanju sv. Petra i Marka u Ilirijum koju je Mikloušić također mogao preuzeti od Mrnavića, a kasnije od Ratkaja, Kačića i Bedekovića. Taj je topos proširio dodajući još i sv. Jakova, Andriju i Tomu. Drugi povijesni dio *Izbora* sadrži topos nacionalnoga *ingeniuma* koji se očituje u intelektualnim, kulturnim i ratničkim uspjesima ilirskoga naroda. Mikloušić između ostaloga piše kako je Slavene krasio bistar razum i ratničko umijeće, a koristili su se dvama pismima, ćirilicom i glagoljicom, pri čemu se ističu sv. Ćiril i Jeronim, apostoli Slavena. Uočeni i opisani toposi tako pokazuju kako je *Izbor dugovanj* poveznica između starije hrvatske ilirske tradicije i nove kulture hrvatskoga narodnoga preporoda stoga su Mikloušićev rad, kao i cjelokupna predpreporodna kajkavska književna kultura, sastavni dio hrvatske književnosti (Coha i Šutalo 2023).⁷

3.7. Treći dio – *Od gospodarstva i domaćih protimbih*

Treći dio *Izbora* govori o gospodarstvu i domaćim lijekovima. Na početku je nabrojeno trinaest recepata, odnosno praktičnih savjeta za dom i gospodarstvo. Snježana Paušek-Baždar navodi kako su neki od njih „praktične kemijske upute“ poput postupka cinčanja, to jest kositrenja kojim se metalno i oštećeno posuđe premazivalo kositrom kako ne bi štetilo zdravlju (2012: 135). Tu su još i upute za spravljanje praha za mazanje i krpanje peći, za korištenje tropa, odnosno grožđanoga taloga za ulje, oganj i potašu te pravljenje jeftine boje za zid. Objašnjeno je i kako napraviti ružinu vodicu, saksonski sapun koji zacjeljuje natučena i bolna mjesta te na koji se način od frankovke može dobiti crna boja koja se koristi za *pritiskanje knjig, drvo farbati, i kosu, ali obuču osvetlati* (Mikloušić 1821: 116). Mikloušić čitateljima savjetuje na koji način presaditi veliko drvo te kako komušinom kukuruza puniti posteljinu jer je ona bolja od slame u kojoj se kote stjenice. Pojašnjava još i kako pospješiti rast agruma, na koji način učvrstiti potplate na obući, kako učiniti sjeme plodnim te daje recept za ulje koje štiti oružje od hrđe.

⁷ Uz rad nisu navedene stranice jer je on u trenutku pisanja diplomskoga rada bio u procesu tiskanja.

Mikloušić je o kemijskim receptima čitao u pseudo-Gerberovu djelu *Summa* i to u njemačkome izdanju iz 1751. Paušek-Baždar napisala je kako je Drago Grdenić pronašao Mikloušićev potpis na naslovnici spomenute knjige kojom se vjerojatno služio izvodeći u njoj opisane pokuse. Gerber je bilo latinizirano ime cijenjenoga arapskoga (al)kemičara Jabira ibn Hayana Đžabira, no spomenuto djelo nije bilo njegovo, već autora koji je pisao pod pseudonimom Gerber. U 20. stoljeću William R. Newman otkrio kako je zapravo bila riječ o franjevcu Pavlu Tarantu u čije je doba članovima franjevačkoga i dominikanskoga reda bilo zabranjeno bavljenje alkemijom. Mikloušić je uz *Summu* posjedovao i ostale tekstove objavljenije pod istim pseudonimom. U svome je *Izbora* rabio (al)kemijsko nazivlje koje je preveo s njemačkoga jer u njegovo doba hrvatsko kemijsko nazivlje još nije postojalo. Postupak kositrenja, odnosno cinčanja preuzeo je iz *Summe* predstavivši ga prvi puta na hrvatskome jeziku (Paušek-Baždar 2012: 130-135). Paušek-Baždar stoga je zaključila kako su upute iz Mikloušićeva *Izbora* „prvi tekstovi popularnoga kemijskog sadržaja koji su u hrvatskoj prirodoslovnoj literaturi predpreporodnog doba napisani na hrvatskom (kajkavskom) jeziku“ (2012: 139). Prvi slični tekstovi kemijskoga sadržaja na hrvatskome jeziku objavljeni su tek šezdeset godina nakon *Izbora* u knjizi Bogoslava Šuleka *Lučba za svakoga ili popularna kemija* koju je 1881. godine izdala Matica hrvatska (Paušek-Baždar 2012: 140).

Nakon pripravaka za svakodnevicu slijede recepti za spravljanje domaćih lijekova namijenjenih liječenju i sprječavanju ukupno sedamdeset sedam bolesti i zdravstvenih tegoba u čovjeka. Mikloušić navodi preko tristo recepata koji su djelomično svrstani s obzirom na bolesti pojedinih organa ili organskih sustava (Balagović 2012: 146-147). Najviše je recepata, ukupno njih šezdeset četiri, navedeno za liječenje kožnih bolesti poput kukca, odnosno gnojne upale tkiva na prstima ruke, zatim za liječenje kurjih očiju, lišajeva, svrbeži, svraba ili šuge, kozica, bradavica te prišteva, odnosno čireva. Tu su i recepti za bolesti zuba i usne šupljine, njih trideset osam, kao što su oni za liječenje ranjenoga jezika, raznih vrsta zubobolje, za liječenje crva u zubima, bolnih desni, klimavih zuba, ispucanih usnica i drugo. Nadalje po brojnosti slijede četrdeset četiri recepta za liječenje bolesti želuca i trbušne šupljine među kojima su najbrojniji oni za liječenje griže zatim za bolove u želucu, crijevima i trbuhu, kao i oni za liječenje pokvarenoga i spušenoga želuca i tako dalje. Pobrojana su i dvadeset četiri recepta za liječenje bolesti očiju poput bolnih, krvavih i suznih očiju zatim tamnoga vida, mrežnice na oku, očnoga svrbeža i drugo. Potom su nabrojana dvadeset dva recepta za liječenje bolova u glavi poput glavobolje, probadanja i pritiska u glavi te vrtoglavice. Zapisano je i devetnaest recepata za liječenje uhobolje, to jest gluhoće i naglušnosti, curenja iz uha te šuma i crvi u uhu. Navedena

su i tri recepta za tjelesne ozlijede poput opekotina i ozlijeda pri padu. Ostali se recepti odnose na bolesti kostiju, odnosno kostobolju u rukama i nogama, zatim artritis i išijas te plućne bolesti poput sušice ili tuberkuloze, kao i za izbacivanje krvi iz pluća te astmu. Mikloušić nadalje daje recepte za liječenje oteklina „crvenoga vjetra“, odnosno vrbanca te oteklina ruku i nogu, kao i one za liječenje bubrežnoga kamenca i tegoba pri mokrenju. Navodi još recepte za liječenje gušavosti, vodene bolesti, tromosti, curenja krvi iz nosa, hunjavice, grinja iz glave, kao i savjete za lakši porod. Na kraju daje recepte za liječenje groznice ili vrućice, frasa (grčenja) u djece te one za čišćenje krvi, liječenje koritnice, zatim bolesti slezene, maternice i kolika pa i recepte za lijekove protiv glista te groznice u male djece. U *Izbora* se od pripravaka tako mogu naći kruti pripravci za konzumiranje, prašci, masti, oblozi, flasteri, kao i otopine, kapi, kupke te razne tekućine za ispiranje, sirupi, čajevi i ostali napitci.

Ipak, neki se recepti doimaju nedjelotvornima pa čak i nevjerojatnima jer podsjećaju na vradžbine, ali ih Mikloušić vjerojatno zapisuje jer su bili dio narodnoga vjerovanja, odnosno znanja kojega su prenosili tadašnji autoriteti poput vračeva, učitelja, svećenika i ostalih (Balagović 2012: 149-150). Takvi su recepti na primjer oni za liječenje gluhoće pomoću zečje ili mačje mokraće koja se kapa u uho, kao i oni za liječenje vrućice iscijeđenim izmetom crnoga konja koji se zaslađen pije s vodom ili pak liječenje razbijenim rakovima koji se objese o potiljak dok se ne usmrde nakon čega ih treba zamijeniti. Samo su dva recepta na latinskome jeziku, jedan za liječenje kostobolje, a drugi za liječenje vrućice. Mikloušić je znao kako većina njegovih čitatelja ne razumije latinski pa je uz latinske nazive biljaka naveo i hrvatske (usp. Balagović 2012: 153). Iz trećega se dijela *Izbora* tako može iščitati zdravstveno stanje puka sjeverozapadne Hrvatske tijekom prve polovice 19. stoljeća (Balagović 2012: 143). On je stoga još jedna potvrda kako je Mikloušić bio daleko ispred svoga vremena, koliko u skrbi za *horvatski* jezik, toliko i u onoj za njegove domorodce.

3.8. Četvrti dio

Četvrti, ujedno i zadnji dio *Izbora*, sadrži ukupno tri odlomka: *Prirječja horvatska*, *Mudri zgovori (sententiae)* i *popevke* te *Glasovite stvari*. Zadnja dva dijela *Izbora* predstavljaju pravo kalendarsko štivo jer se u njima nalaze zabavno-poučni tekstovi za puk.

3.8.1. *Prirječja horvatska*

Poslovice su najjednostavniji ili najsitniji književni oblici i dio usmene književnosti koja je najstariji oblik umjetničkoga stvaranja, a poznate su od davnina i kod svih naroda. Poslovica je naziv koji se u hrvatskoj književnosti koristi od 19. stoljeća te potječe iz ruskoga jezika. Naziva ih se još (mudrim) izrekama i „prirječima“ što je starohrvatski naziv koji su koristili bosanski franjevci tijekom 17. i 18. stoljeća. Narodni naziv za poslovicu je „riječ“, latinski su nazivi „proverbium“, „dicteria“ i „sententia“, a Grci su ih nazivali „gnomama“. Tragovi i stil poslovica prisutni su u drevnim kulturama i *Starome zavjetu*, a svoje mjesto u hrvatskoj kulturi imaju još od prvih početaka pismenosti. Zanimanje za sakupljanje i tumačenje iz stare je Grčke preneseno u europsku književnost srednjega i novoga vijeka pa su tako i hrvatski pisci počeli skupljati poslovično blago. U tome se istaknuo Šibenčanin Juraj Šižgorić čija je izgubljena zbirka poslovica bila prevedena na latinski jezik. Prije njega poslovice je sakupljao i u svoje tekstove umetao Dubrovčanin Benedikt Kotruljević. Međutim, Šižgorić je prvi koji je prikupljene poslovice uvrstio u cjelovitu zbirku. Potkraj 16. stoljeća svoju je zbirku sastavio i Dubrovčanin Stjepo Beneša, ali tek je zbirka poslovica *Priričja slovinska* iz 1697., koju je vjerojatno sastavio Đuro Matijašević, ostala sačuvana, a danas je poznata pod imenom *Dubrovački rukopis*. Kako je početkom 19. stoljeća književnost sjeverne Hrvatske počela preuzimati vodeću ulogu u književnome životu, tako se i interes za poslovice i njihovo prikupljanje, pogotovo nakon Vrhovčeva poziva, preselio s juga na sjever zemlje. Osim pobrojanih zbirki, poslovice su u svojim djelima tijekom 17. i 18. stoljeća bilježili, komentirali i prerađivali Ivan Belostenec, Fran Krsto Frankopan, Pavao Ritter Vitezović, Franjo Marija Appendini i drugi. Mikloušić je za poslovice koristio starohrvatski naziv „prirječje“, termin koji su odredili njihovi prvi sakupljači i zapisivači (Kekez 1996: 13-21). U njegovu je *Izboru* abecedno pobrojano dvjesto četrdeset i osam poslovica koje govore o ljudskim manama i vrlinama, dobru i zlu, o pravdi i nepravdi, bogatstvu i siromaštvu, o vjeri i odnosu prema Bogu, o domu i obitelji, mudrosti i gluposti, marljivosti i lijenosti, zdravlju i bolesti, mladosti i starosti, vremenu i tako dalje. Neke od njih su: *Bolje je malo pak dobro, kak zlo pak mnogo; Kad je gospodarica lena, nit družina ne valja; Kaj veliki zakriveju, mali platiti moraju; Kakov človek, takve reči; Komu Bog, tomu sveci; Pogađaju se kak pes i maček; Spametniji bedastešemu vsigdar prepustča; Pozna se lesica po repu; Za deždem sunce je jasneje; Starost je poštenja vredna* i druge (vidi Mikloušić 1821: 158-168). Ivan Zvonar zaključio je kako su Mikloušićeva *Prirječja horvatska* „nakon tekstova u Belostenčevu *Gazophylaciumu* (1740), najopsežnija (...) zbirka poslovica i sentencija na kajkavskom govornom prostoru.“ (2017: 52).

3.8.2. *Mudri zgovori (sententiae) i popevke*

Poslovičnu mudrost sadrži i šest mudrih izreka (sentencija) te četiri popijeve. Mikloušić je osjećao razliku između „pravih“ i „ritmički“ organiziranih poslovice koje je predstavio u četvrtome dijelu *Izbora* oblikujući ih kao pjesme, odnosno s rimom na kraju stiha (Hranjec 2001: 54). Teme mudrih izreka redom su sreća, prijateljstvo, strpljivost, pravičnost, nada, upornost i žudnja. Pimjer jedne od njih u kojoj je središnji motiv nada glasi: *Kada vetri pušu hudi / I nesreća tebe hoće stignut / Vu ufanju stalen budi / Da će ti još jasno sunce sinut* (vidi Mikloušić 1821: 168-169).

Prvu pjesmu *Cantio Verna (Protuletno drago vreme)* Mikloušić je naslovio *Protuletna vugodnost*, a preuzeo ju je iz Varaždinske pjesmarice I. iz 1793. godine (Zvonar 2014: 173). U toj se duhovnoj pjesmi slavi ljepota i savršenstvo prirode, ali se također ističe kako je sve to ipak nemjerljivo s vrhunskom Božjom ljepotom. Potom slijede tri pjesme moralno-didaktičnoga značaja *Izličnost priateljstva*, *Batrivenje proti izličnosti* i *Zvedljivost izlična* (Zvonar 2014: 173). One govore o zamkama prijateljstva, naivnome vjerovanju ljudima te o pretjeranoj i nestrpljivoj radoznalosti, a za cilj su imale potaknuti čitatelja na razmišljanje o vlastitome životu i postupcima.

3.8.3. *Glasovite stvari*

Nakon mudrih izreka i pjesama slijedi odlomak o znamenitim stvarima: crkvenim orguljama i zvonima, vinskih bačvama, kraju svijeta, čuvenome pivarskome kotlu i lutriji. Mikloušić piše o orguljama iz deset europskih gradova opisujući njihov izgled i navodeći godinu kada su napravljene te kada ih se upotrebljava. Spominje orgulje iz Haarlema, zatim iz Olomouca pa Praga, Beča, Münchena i Magdeburga potom Strasbourga, Ulma, Luzerna te na kraju one iz Rima. U crkvi nizozemskoga grada Haarlema na četiri mramorna stupa stoje orgulje s osam tisuća pisaka, šezdeset registara i dvanaest mjehova od čije glasnoće grmi cijela crkva, a svaki utorak oko podneva jedan orguljaš svira na veselje stanovnika. Za orgulje u crkvi sv. Mauricija u Olomoucu se priča kako imaju dvije tisuće osamdeset i dva piska pa se zbog strašne buke nikada ne sviraju cijele, dok orgulje u praškoj župnoj crkvi sadrže zvukove svih puhačkih instrumenata, među kojima se čuje i harmonika. Orgulje u Münchenu i Magdeburgu poznate su po ukrasima i zvuku jer se iz njih, između ostaloga, može čuti i kako pijetao kukuriče. Rimske orgulje u crkvi sv. Petra možda su najveće orgulje na svijetu jer se od njihova sviranja trese cijela crkva. Mikloušić potom piše o crkvenim zvonima u Bratislavi, Londonu, Gdanjsku,

Olomoucu, Parizu i Moskvi pri čemu navodi koliko su težila, dok za neke dodaje još pokoju zanimljivost. Sa zvonom u Gdanjsku moralo je zvoniti sto dvadeset ljudi, dok se pariško zvono u stolnoj crkvi nije koristilo punih dvanaest godina za vrijeme Francuske revolucije, a nakon toga je prvi puta zazvonilo na Uskrs 1802. Za vrijeme izlivanja moskovskoga zvona svaki je građanin, prema svojim mogućnostima i pobožnosti, mogao baciti srebra ili zlata u rastaljeni metal, a na kraju je bilo tako veliko da je pod njime moglo raditi dvadeset i pet postolara. Nadalje, među najvećim vinskim bačvama ističu se one u Austriji u samostanu Neuburgu, zatim u Mikulovu u Moravskoj, Komoranu u Mađarskoj te u njemačkim gradovima Konstanzu, Tübingenu, Halberstadtu, Heidelbergu i Königsteinu. Mikloušić pritom navodi koliko su bačve bile velike te kada su napravljene. Odlomak *Doba sveta* donosi priču o glasovitome njemačkome zvjezdoznancu Heinrichu Wilhelmu Olbersu koji je izračunao da će za osamdeset i osam tisuća godina zvijezda repatica proći blizu Zemlje, a predvidio je što će se dogoditi s Mjesecom za četiri milijuna godina. Izračunao je da će se, ako privlačna snaga Mjeseca bude jednaka Zemljinoj, sva mora podići na trinaest tisuća stopa nakon čega će uslijediti opći potop. Olbers također predviđa kako će za dvjesto i dvadeset milijuna godina Mjesec udariti u Zemlju što će dovesti do kraja svijeta. Kao zadnju glasovitu stvar Mikloušić spominje pivarski kotao iz Londona koji je bio tako velik da ga je u grad moralo dovući osamnaest konja. Pred kraj *Izbora* Mikloušić piše o lutriji za koju kaže da je igra na sreću u kojoj se s malo pogođenih brojeva može zaraditi veliko bogatstvo. Čitateljima na nekoliko stranica detaljno pojašnjava pravila igre napominjući kako se rijetko osvoji išta osim praznoga nadanja jer je sreća svojeglava i ne da se siliti. Kao jednu od mogućnosti izbora brojeva navodi primjer s postavljanjem pitanja vilama tako da se u njima broje slova svake riječi kako bi se na kraju, od dobivenih brojeva, dobio početni niz. Brojevi igrača zatim vode od jedne do druge vile, odnosno do tablica u kojima su ispisane kombinacije brojeva koje treba odigrati. Mikloušićeve se upute tako temelje na tumačenju slova i brojčanih odnosa pri čemu pomažu spomenute tablice na kraju knjige. Na početku prve tablice nalazi se „*odpirac*“, to jest pretvarač slova abecede u brojeve, zatim deset kvadrata s imenima vila pri čemu u svakome od njih stoji od pet do jedanaest brojeva čije kombinacije daju sretne brojeve. Druga se tablica razlikuje od prve po tome što je u njoj samo pet neimenovanih vila, ali ponovno devet redaka brojeva. Za nesigurne i nepouzidane brojeve, pet i devet, dodane su kombinacije iz kojih mogu nastati pa se tako ispod svake vile nalazi zapravo dvadeset jedan redak s po pet do jedanaest brojeva pomoću kojih se dobivaju trokuti. Dakle, da bi se otkrili sretni brojevi, potrebno je pitati vile.

Na kraju djela Mikloušić svojim čitateljima najavljuje kako na ljeto planira izdati *Horvatske Igrokaze* koji će također slijediti *navuk dobroga deržanja, kak čistoću jezika* moleći ih da mu pošalju rukopise (Mikloušić 1821: 186). Tu se nalazi i popis imena dvjesto tri *slavneh domorodcev* koji su svojom naklonošću i potpisom poduprli rad na knjizi, odnosno onih koji su pretplatom pomogli da se djelo tiska. Mikloušić najprije navodi sto pedeset šest imena iz duhovnoga, a zatim četrdeset sedam imena iz svjetovnoga staleža želeći im na taj način zahvaliti te ih prikazati kao uzore budućim generacijama (Jembrih 2012: 22).

3.9. Izbor kao književnopovijesna sinteza

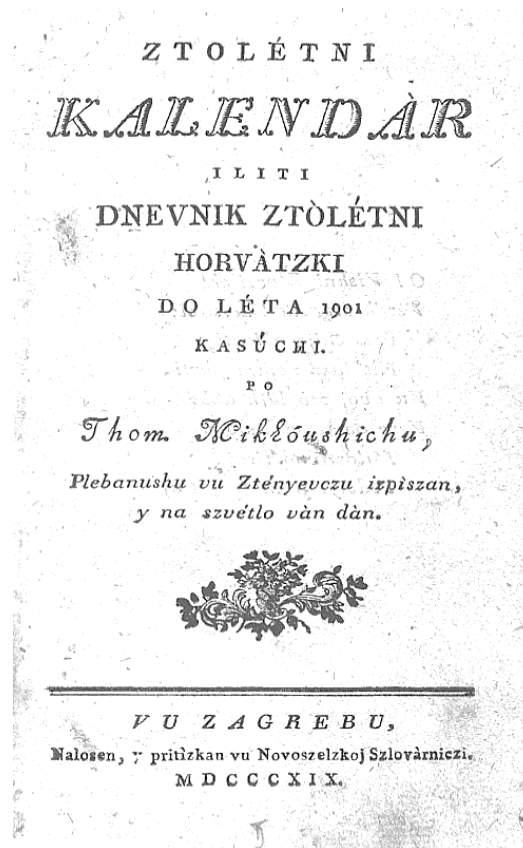
Alojz Jembrih navodi kako su u prvoj polovici 19. stoljeća napisana „tri hrvatska zaokružena književnopovijesna djela“ (2009: 38). Franjo Marija Appendini svoje je *Notizie storico-critiche sulla storia e letteratura de Ragusei (Povijesno kritičke vijesti o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana)* tiskao u Dubrovniku 1801. i 1803. Djelo *De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus (Knjižica o ilirskom pjesništvu izvedena po zakonima estetike)* Matije Petra Katančića nastalo u 1817., na latinskome je tiskano 1945., dok je latinski izvornik s hrvatskim prijevodom otisnut 1984. u Osijeku.⁸ *Izbor dugovanj* Tomaša Mikloušića tiskan je 1821. godine u Zagrebu. Rafo Bogišić navodi kako su prije toga obilježja sinteze sadržavali zbornici književnih biografija u 17. i 18. stoljeću. O poznatim dubrovačkim piscima i kulturnjacima u 17. stoljeću pisali su Ambroz Ranjina, Ambroz Gučetić, a u 18. Đuro Bašić, Ignjat Đurđević, Serafin Crijević i Sebastijan Slade Dolci. U to su doba u sjevernoj Hrvatskoj zbornike biografija pisali Josip Jakošić, Adam Baltazar Krčelić te Adam Baltazar Baričević. Pavlinske su pisce u svojim djelima spominjali Ivan Krištolovec, Nikola Benger i Josip Bedeković, a franjevačke Grgur Čevapović (Bogišić 1995: [118]-121). U Mikloušićevo je doba došlo do većega zanimanja za kulturno-književnu povijest, stoga je 18. stoljeće predstavljalo „novi stupanj u povijesti hrvatske književne historiografije, onaj do kojega je došlo poslije svestranih i temeljitih akumulacija 'materijala' u zbornicima biografija“ (Bogišić 1995: 119). Appendini, Katančić i Mikloušić tako su obilježili novo razdoblje hrvatske književne historiografije. Iako su njihova djela nastala početkom 19. stoljeća, napisana su puno ranije, što izrijeком potvrđuju Katančić i Mikloušić stoga ih se svrstava u 18. stoljeće. Spomenuti su autori svojim djelima nastojali prikazati kulturno i književno djelovanje u kontekstu

⁸ Usp. KATANČIĆ, Matija Petar. *Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/katancic-matija-petar>. Pristup 29. siječnja 2024.

povijesnoga razvoja, kao i hrvatski kulturni okvir. Hrvatsku su književnost promatrali kao jedinstvenu cjelinu smatrajući kako ona zaslužuje općeniti pogled (Bogišić 1995: 120-124). Djela trojice autora razlikuju se po tematici i jeziku, no povezuje ih sintetski aspekt te prvenstvo pojave (Jembrih 2009: 38). Appendinijeva i Mikloušićeva sinteza spoj su kulturne, književne i političke povijesti, dok je Katančićevo djelo književno-teorijska rasprava o pjesništvu.

Appendinijevo je djelo dvosveščano. Prva knjiga govori o povijesti Dubrovnika, dok druga donosi pregled dubrovačke kulture i književnosti. Cijeli drugi svezak posvećen je autorima i djelima *ilirskoga* jezika pri čemu je navedena i bibliografija dubrovačkih i dalmatinskih književnika, kao i nekih iz Bosne te Boke kotorske. U središtu Katančićeve sinteze je Slavonac Antun Kanižlić i njegova *Sveta Rožalija* pri čemu spominje i Jurja Barakovića te Andriju Kačića Miošića (Bogišić 1995: 120-129). Mikloušićev se *Izbor* sastoji od četiri dijela. U prvome se dijelu opisuje opća povijest Hrvata, dok Mikloušić u drugome piše o nastanku tiska i knjiga te daje abecedni popis pisaca sa svih hrvatskih prostora od 14. stoljeća do 1821. godine. Ostala su dva dijela namijenjena svakodnevici jer donose savjete za gospodarstvo i upute za spravljanje domaćih lijekova, kao i razne literarne zabavno-poučne priloge. Bogišić navodi kako prva dva povijesna dijela predstavljaju svojevrsnu „sintezu kulturne i književne povijesti hrvatskoga naroda“, no zaključuje kako Mikloušić i u ostalim dvama dijelovima *Izbora* piše o sastavnicama kulturnoga života (1995: 122- 123). Osvrćući se na drugi povijesni dio *Izbora* Alojz Jembrih navodi kako je Mikloušić najviše izašao iz regionalnih okvira jer je u svojoj književnoj bibliografiji pobrojao pisce koji su pisali hrvatskim jezikom štokavske, čakavske i štokavsko-ikavske osnovice, zatim kajkavskim, odnosno *horvatskim* jezikom te na kraju i latinskim (2009: 37-38). Stoga zaključuje kako je Mikloušić popisom hrvatskih pisaca i njihovih djela „posvjedočio svoj općehrvatski koncept poimanja hrvatske književnosti“ te „afirmirao jedinstvo hrvatskoga kulturnoga i književnoga korpusa“ (Jembrih 2009: 38). Djela trojice autora također se razlikuju i po jezicima na kojima su pisana. Appendinijevo je pisano talijanskim kojim se služilo stanovništvo mletačke Dalmacije i Dubrovnika, dok je Katančićevo djelo na latinskome, odnosno jeziku znanosti onoga doba (Jembrih 2009: 38-39). Jembrih Mikloušiću i ovdje daje prvenstvo jer je „napisao prvu književnopovijesnu sintezu na svom domorodnom (narodnom) horvatskom jeziku“ (2009: 39). Tomaš Mikloušić stoga je „autor prve hrvatske bibliografije i povijesti hrvatske književnosti napisane na horvatskom (kajkavskom) jeziku prve polovice 19. stoljeća“ (Jembrih 2009: 38).

4. Stoletni kalendar

Slika 3. Naslova stranica *Stoletnoga kalendara*

4.1. Iz povijesti kalendara

Riječ „kalendar“ dolazi od latinske riječi „calendarium“ koja je isprva označavala spisak kamata koje su dospijevale prvi dan u mjesecu. U Njemačkoj se riječ „der Kalender“ prvi puta pojavila sredinom 15. stoljeća, a podrazumijevala je pregled dužnosti uzornoga kućanstva kroz cijelu godinu. Neka od starijih imena za kalendar su „Almanach“ i „Praktika“ pri čemu je drugi najprije označavao kalendarski dodatak koji je sadržavao podatke o astronomiji i vremenu, kao i higijenske upute (Dukat 1923: 15). Kalendar su u prošlosti bili pravi leksikoni, odnosno knjige u kojima su bila sakupljena mnoga znanja, a služili su pouci i zabavi puka. Kao godišnjaci prvi su se puta pojavili u 15. stoljeću kao dijelovi rukopisnih crkvenih knjiga u kojima su bili zabilježeni dani u godini, Mjesečeve mijene, pomrčine Sunca i Mjeseca i drugo. Najstariji tiskani kalendar štampao je Ivan iz Gmünda u Njemačkoj 1439. godine, a izdavač mu je bio Hans Schwäbisch. Novina u razvoju kalendara bio je kalendar izdavača Peypusa tiskan 1513. u Nürnbergu. U njemu su se, uz uobičajen kalendarski sadržaj, pojavili i praktični savjeti

vezani uz zdravlje i higijenu čovjeka, odnosno „kalendarske praktike“, kao i imena mučenika. Važna promjena u sadržaju kalendara dogodila se 1682. kada se u Parizu počeo izdavati *Almanach Royal* koji je, uz uobičajene priloge, sadržavao „imena svjetovnih i vojnih službenika uz genealogiju kraljevske kuće, oglasnike sajмова te rad kretanja i vožnje poštanskih kola“ (Despot 1972: 26). Francuska je također bila među prvim zemljama čiji su kalendari sadržavali priloge sa savjetima za ljudsku svakodnevicu (Despot 1972: 26).

4.2. Iz povijesti hrvatskoga kalendara

Prvi hrvatski kalendari bili su dijelom starih misala, brevijara i drugih bogoslužnih rukopisnih knjiga. Ti su se crkveni kalendari u hrvatskim krajevima pojavili usporedno s glagoljskim bogoslužnim knjigama, a većina ih potječe iz 14. i 15. stoljeća (Dukat 1923: 15-16). Vladoje Dukat drži kako je najstariji hrvatski kalendar pisan na glagoljici nastao oko 1408. kada je dovršeno pisanje crkvene knjige u kojoj se nalazio (Despot 1972: 24). Prvi tiskani glagoljski kalendar dio je *Misala po zakonu rimskog dvora* iz 1483. godine (Borić 2012: 92). Navedeni su kalendari bili ograničeni na krajeve u kojima se bogoslužje vršilo na hrvatskome jeziku, odnosno glagoljskome pismu. Ipak, to nisu bili pravi kalendari u današnjem smislu riječi, nego većinom martirologiji, to jest popisi mučenika, svetaca i ostalih poredani prema danima u godini kada se slavio njihov spomen. Sadržavali su tek nekoliko pravih kalendarskih, odnosno astronomskih bilješki i napomena poput zlatnoga broja, nedjeljnoga i lunarnoga slova, duljine dana i noći i ostaloga. Tim su kalendarima većinom bile dodane još i Uskrsne tablice te popisi pomičnih svetkovina u godini. Prvi se tiskani kalendari za opću uporabu na današnjim prostorima javljaju tek nakon 1582. godine, odnosno poslije kalendarske reforme pape Grgura XIII. Nakon toga jednogodišnji kalendari za opću uporabu postaju i višegodišnji te su bili uređeni slično kao kalendari u crkvenim obrednicima. Redovito su se izdavali s molitvenicima i ostalim pobožnim knjigama te su zajedno s njima dolazili u narod. Prvi takav kalendar na *horvatskome* jeziku, za kajkavske Hrvate, izdao je Nikola Krajačević 1651. godine u svome djelu *Sveti evangeliomi*. Taj se kalendar sastojao od dva dijela: od cjelovitoga mjesečnika te popisa pomičnih svetkovina za određen broj godina. Svi spomenuti kalendari tako pripadaju starijem periodu razvoja hrvatskih kalendara, dok noviji period započinje sredinom 17. stoljeća izdavanjem običnih godišnjih kalendara.

Najstariji sačuvani godišnji pučki kalendar je *Novi kalendarium od Kristuševoga poroda* iz 1653. godine pisan na kajkavskome (Dukat 1923: 15-21). Naslova stranica toga kalendara nije

sačuvana stoga nije poznato ime autora, kao ni mjesto njegova tiskanja. On sadrži opće kalendarske podatke, dio o astronomskim pojavama i astrološkim uputama, zatim kronološki popis svetkovina, kao i popis mjesečnih poslova kroz godinu s ilustracijama te razne praktične savjete za zdravlje i gospodarstvo (Borić 2012: 95). Miroslava Despot navodi kako je spomenuti kalendar sadržavao još i manje književno-povijesne priloge (1972: 28). Prvi godišnji kajkavski kalendari na hrvatskome jeziku počinju izlaziti tek od 1692., a izdavao ih je Pavao Ritter Vitezović (usp. Dukat 1923: 25). To su bili *Mesečnik hrvatski* (1691), *Zoroast hrvatski* (1692., 1698. i 1699) te *Misečnik hrvatski* (usp. Štebih Golub 2022: 33). Marijana Borić navodi kako su oni bili „prvi niz latinicom tiskanih kalendara na hrvatskom jeziku“ koje je Vitezović priređivao od 1691. do 1705. godine (2012: 95). Oni su također sadržavali astronomske podatke, higijenske upute, gospodarske savjete te lirske pjesme i narodne mudrosti (usp. Borić 2012: 95). Nakon Vitezovićevih godišnjih kalendara na kajkavskome jeziku kalendara nema sve do 1769. godine kada u Zagrebu počinje izlaziti *Novi kalendar* Patera Gregura Kapucina (Juraj Maljevec) (Štebih Golub 2022: 33). Maljevec je kalendar uređivao od 1769. do 1800. godine nakon čega kalendar 1812. mijenja ime u *Horvatski kalendar* (Borić 2012: 98). Godine 1821. u Varaždinu se počinje izdavati istoimeni kalendar koji izlazi sve do 1854., a spomenuti treba još i *Novi i stari kalendar horvatski* Antuna Nagya iz 1813. i 1818. godine (Štebih Golub 2022: 33). Mikloušić je zagrebački *Horvatski kalendar* uređivao od 1813. do 1818. pri čemu Dukat smatra kako je on bio njegov urednik i za 1831. te 1832. te suradnik na varaždinskome *Horvatskom Kalendaru* od 1825. do 1828., kao i njegovim godišnjacima za 1829. i 1830. (Dukat 1925: 194-200). Godine 1818. u Novoselskoj tiskari u Zagrebu varaždinski profesor Antun Rožić tiskao je prvi stoljetni kalendar na *horvatskome* jeziku pod nazivom *Horvatski stoletni kalendar od leta 1818 do 1919* (Borić 2015: 46). Samo godinu dana nakon njega Mikloušić je u istoj tiskari izdao svoj *Stoletni horvatski kalendar do leta 1901 kažući...* Marijana Borić navodi kako su stoljetni kalendari izrasli „na tradiciji vrlo popularnih jednogodišnjih kalendara u Europi raširenih još u 16. i 17. stoljeću“ (2015: 94) te su se ubrajali u „najproširenija i najutjecajnija pučka štiva“ (2015: 46). Uz običajene kalendarske sadržaje, donosili su i tumačenja vremena, prirodnoznanstvene tekstove te one vezane uz pučku tradiciju, kao i korisne savjete za svakodnevicu (Borić 2015: 47). Zadnji i najznačajniji kajkavski kalendar bila je *Danica zagrebečka* koju je od 1834. do 1850. uređivao Ignac Kristijanović. Olga Šojat zaključila je kako je Kristijanovićeve *Danica zagrebečka*, po svome sadržaju, obliku i priložima, „nadmašila sve naše dotadanje kalendare na hrvatskom jeziku: i one ozbiljnije, kao što su Rožićev i Mikloušićev, a pogotovo po formatu maleni i po sadržaju siromašni varaždinski i zagrebački *Horvatski kalendar*“ (1962: 70). Miroslava Despot navela je kako je Vladoje Dukat

uočio pravu vrijednost pučkih kalendara u Hrvatskoj rekavši kako su latinski kalendari, od sredine 18. stoljeća do 1850., zadovoljavali potrebe visokoga staleža koji je znao latinski, dok su se pučki kalendari na hrvatskome jeziku skrbili za potrebe nižega pučanstva koje nije poznavalo latinski (1972: 28). Također je nadodao:

Začudo je, da su izdavači kalendarâ istom vrlo kasno došli do uvjerenja, koliko silna snaga stoji u tome književnom poduzeću, i koliko ono može poslužiti obrazovanju i prosvjeti najširih narodnih redova. Otkako je izumljena štampa, kalendar je – dok nema novinâ – jedini tiskopis, koji svake godine ponovo dolazi u narod (1923: 30).

Koliko su kalendari oblikovali hrvatsku čitateljsku publiku tijekom 18. i u prvoj polovici 19. stoljeća, to jest pridonijeli širenju knjige među nepovlaštenim slojevima opisao je Milovan Tatarin:

(...) važnu ulogu u tom procesu odigrali su pučki kalendari namijenjeni čitateljima iz socijalno i obrazovno nižih slojeva, kojima je upravo ta publikacija bila jedina knjiga u kući i jedino književno štivo. To se moglo ostvariti samo polaganim i postupnim procesom, opreznim nuđenjem ponajprije stihovanih, a onda i proznih sastavaka, odreda kratkih, u kojima su se pripovijedali zanimljivi i poučni sadržaji. U sredini gdje se teško zarađivalo za život i siromašno živjelo, gdje za estetizirane oblike življenja nije bilo mjesta, trebalo je koliko-toliko čovjeka naviknuti i na čitanje, djelatnost u pragmatičnom smislu nekorisnu, a opet važnu. Ipak, netko je morao obaviti i tu zadaću. Obavljali su je ponajprije duhovnici, pripadnici crkvenih redova, osobito franjevci. Bliskost s pukom, dobar uvid u njihove potrebe, želja da ih se opismeni, i u konkretnom smislu, ali i u vjersko moralnom i praktičnom, uvjetovala je i način stvaranja čitateljskih navika, i to putem pučkih kalendara (2006: 107-108).

4.3. Uzori

Mikloušić je prije pisanja svoga stoljetnjaka izdavao kalendare koji su podsjećali na one Vitezovićeve s početka 18. stoljeća te je uređivao i već spomenute jednogodišnje pučke kalendare. Njihove je dijelove iskoristio u pisanju svoga kalendara, a glavni mu je predložak bio prvi stoljetni kalendar Nijemca Mauritiusa Knauera nazvan *Vječni kalendar* tiskan 1701. godine (Kolar 2012: 70-73). Vladoje Dukat smatra kako je Mikloušiću, kao što i sam navodi na 54. stranici svoga kalendara, kao uzor poslužilo izdanje Knauerova stoljetnjaka (*Hundertjähriger Kalender des Herrn Abtes Moritz Knauer, für das jetzige Jahrhundert 1800 bis 1909*) tiskano u Grazu 1809. (1925: 196). Knauer je vrijeme za svaku godinu predviđao prema jednome od sedam planeta, a Mikloušić je tu koncepciju rabio samo formalno određujući

njome dužinu trajanja sedmogodišnjega ciklusa (Borić 2012: 111). Godine je razvrstao prema stalnim rubrikama koje je preuzeo od Knauera: *Leto vu opčinskom, Protuletje, Leto, Jesen i Zima, Letna setva, Zimska setva, Jesenska setva, Sad, Hmelj, Vinstvo, Prigode zraka, Nesnage plazeče, Ribh, Betegi i Osebna mesečna vremena*. Mikloušić je te praktične tekstove oblikovao na zabavan način spojivši narodnu tradiciju i Knauerova astrološka tumačenja pri čemu Marijana Borić drži kako te prognoze nisu samo kompilacije iz Knauerova stoljetnjaka, već su dijelom rezultat Mikloušićevih višegodišnjih opažanja (2015: 63). Dukat pak smatra kako su te rubrike iz trinaestoga odlomka doslovno prevedene, a Mikloušić je na sličan način od Knauera preuzeo te donekle preinačio i neke druge članke iz spomenutoga odlomka. Kao najvažnije dijelove navodi *Kalendar mesečni hižneh poslov* drugoga dijela kalendara i treći dio *Navuki* jer oni sadrže korisne savjete za dobro gospodarenje pri čemu zaključuje kako ih je Mikloušić samostalno napisao (Dukat 1925: 197). U trećem dijelu kalendara pretiskani su gospodarski članci objavljeni u zagrebačkome *Horvatskome kalendaru*. Gospodarski članci za 1813. sadrže upute za siječanj, veljaču i ožujak, dok oni za 1814. donose upute za travanj i svibanj. Članci za 1815. donose upute za lipanj i srpanj, a oni iz 1816. za kolovoz i rujan. Vjerojatno je godišnjak za 1817. sadržavao upute za listopad, studeni i prosinac budući da se u kalendaru za 1818. navedeno ne spominje. Četiri se pjesme iz Mikloušićeva stoljetnjaka također najprije pojavile u zagrebačkome *Horvatskom kalendaru*. *Popevka od protuletja* tiskana je u godišnjaku za 1814., *Pesma od nestalnosti sveta* u onome iz 1815., dok su *Brativost vu tugi* i *Nestalnost sveta* objavljene u godišnjaku za 1818. (Borić 2012: bilj. 100). Mikloušiću je kao uzor poslužila i ostala njemačka literatura, ponajprije njemački gospodarski kalendari poput *Haus-Wetter-Kalendare*, odnosno kalendari za kuću i vrijeme. Mikloušiću je zasigurno bio poznat i *Kučnik* vinkovačkoga župnika Josipa Antuna Relkovića tiskan 1796. u Osijeku. U Relkovićevome djelu, pisanome na štokavskoj ikavici, pobrojani su mjesečni poslovi kroz cijelu godinu prema kojima je Mikloušić mogao napisati dijelove svoga stoljetnjaka (Kolar 2012: 73-78). Astronomske je tablice mogao preuzeti iz Vitezovićevih jednogodišnjih kalendara, kao i iz ostalih pučkih kalendara svoga vremena (Borić 2012: 110).

4.4. Izdanja Stoletnoga kalendara

Mikloušićev je kalendar nakon 1819. godine doživio još četiri izdanja. Prvo izdanje nakon Mikloušićeve smrti priredio je njegov nećak Ignac Kristijanović, a štampano je 1849. u tiskari braće Župan u Zagrebu. Drugo izdanje, koje je vrijedilo za razdoblje od 1851. do 1950., tiskao je Ivan Stifler oko 1850., dok su treće izdanje 1866. tiskali „J. Platzer i sin“ te je ono, za razliku

od prethodnih izdanja, priređeno na štokavskoj, a ne kajkavskoj jezičnoj osnovi. Prvotisk iz 1819. pretisnut je 2006., a uredili su ga Alojz Jembrih i Josip Erben. Marijana Borić zaključila je kako Mikloušićev *Stoletni kalendar* širinom tema i raznolikošću sadržaja „zauzima zapaženo mjesto ne samo među kajkavskim kalendarima, nego i u cjelokupnom nizu kalendara koji u Hrvata i na hrvatskim prostorima imaju dugu i bogatu tradiciju.“ (2012: 90). Svojom je popularnošću i dugotrajnom uporabom Mikloušićev stoljetnjak tako postao jedna od „najutjecajnijih pučkih knjiga u Hrvata“ (Borić 2012: 125).

4.5. Sadržaj

Mikloušićev je kalendar po uzoru na ostale stogodišnje kalendare trebao obuhvaćati razdoblje od 1801. do 1901., no tiskan je tek 1819. godine stoga su prvih osamnaest godina izostavljene kao zališne (Dukat 1925: 196). Sadržaj stoljetnjaka grupiran je u tri velika dijela: I. *Od dnevnika i njegovih strankih*, II. *Znamenja nadojdućega čez leto vremena* te III. *Navuki s dodatkom (Pridavek)* u kojem je predstavljena raznolika građa.

4.6. Predgovor

Na početnoj korici *Stoletnoga kalendara* nalazi popis hrvatskih kraljeva od Svevlada (547) do Zvonimirove udovice Jelene Lijepe (1084), a odmah nakon toga, baš kao i na početku *Izbora*, zapisano je nekoliko stihova. Oni podsjećaju na molitvu jer se u njima Mikloušić obraća Bogu moleći ga da u novome stoljeću, za koje je namijenio svoj kalendar, sve sačuva od nevolja i svima udijeli raj. Mikloušić potom naglašava kako su ga ljubav prema domovini i želja da uzvisi *horvatski jezik* potaknuli da napiše i izda *Stoletni kalendar*. Hvali njegovo bogatstvo riječi i složenost zaključujući kako je on najbliži latinskome, najvažnijem jeziku na svijetu, stoga čitateljima poručuje da ga dotjeruju i na njemu pišu što više knjiga. Svojim im kalendarom također želi prenijeti korisna znanja koja će im olakšati život i rad na gopodarstvu. U njemu će pronaći savjete kako i kada obrađivati zemlju, održavati dom i vrt, zatim doznati kakvo ih vrijeme očekuje, to jest hoće li godina biti hladna ili topla, suha ili vlažna te koliko dugo će trajati zima, a kada početi jesen. Pisat će i o tome kako su ljudi nekada opažali vrijeme koje se pod utjecajem zvijezda, odnosno planeta ponavlja svakih sedam godina pri čemu Mikloušić svojim čitateljima poručuje kako ne vjeruje da zvijezde određuju vrijeme jer svime na Zemlji, pa tako i vremenom, upravlja Bog. Nadodaje kako su nedavno pronađena još tri planeta

(*Uranuš, Ceres, Palas*) pa bi se vrijeme prema tome trebalo ponavljati svakih deset, a ne sedam godina. Mikloušić ipak slijedi Knauerovu koncepciju pa dijeli godinu u sedam redova navodeći osobine vremena za svaki od njih. Tako za godine prvoga reda piše da će uglavnom biti hladne i vlažne, godine drugoga reda srednje tople i kišovite, a trećega sušnije i toplije. Godine četvrtoga reda bit će srednje tople sa sušnim ljetima, petoga vlažnije i toplije, a godine šestoga sušnije i hladnije zbog toga i rijetko plodne, dok će godine sedmoga reda biti vlažnije i toplije. Mikloušić zatim navodi kako astronomska godina (*leto zvezdoznansko*) započinje oko 21. ožujka, kada Sunce dođe u znak ovna, i kada dan i noć jednako traju, te da godina mora započeti proljećem, a završiti zimom. Svojim čitateljima potom naglašava kako je pri pisanju kalendara pazio na čistoću jezika i pravopis jer je primijetio kako mnogi u tome griješe pa čak i u novome pravopisu. Ističe kako u pravopis ulazi i korijenski način bilježenja riječi, ali i *nadslovki*, odnosno naglasni znakovi koje, vjerojatno zbog neznanja, nitko ne upotrebljava (vidi Jembrih 2009: 42). Mikloušić još dodaje kako bi u budućnosti htio izdati jednu malu slovniciu, odnosno gramatiku. Svoje domorodce zatim opominje da, zbog bludnih zamisli nekih znalaca slavonskoga jezika, ne zamrže način na koji govore svoj *horvatski* jezik jer „*vsaki jezik ima sebi lastovite načine kaktigoder izgovaranja, tak i pisanja*“ (Mikloušić 1819: 8). Nastojao je istaknuti kako svaki jezik, pa tako i slavonski i kajkavski, imaju svoje posebnosti u pisanju i govorenju kojih se valja pridržavati (Jembrih 2005: 82). Na samome kraju predgovora još govori kako će razuvjeriti sve one koji ne vole *horvatski* jezik jer će svojim kalendarom dokazati kako se na njemu može napisati sve ono što je napisano u njemačkim kalendarima, a svojim domorodcima poručuje kako mu je za trud dovoljna korist koju će oni imati od njegova djela jer je sve napravio iz ljubavi prema njima i dragoj domovini.

4.7. Prvi dio – *Od dnevnika i njegovih strankih*

Prvi se dio Mikloušićeva stoljetnjaka „O kalendaru i njegovim stranicama“ sastoji od petnaest odlomaka. U prvome odlomku „O godišnjem i stoljetnom kalendaru“ Mikloušić najprije pojašnjava razliku između dviju vrsti kalendara, a potom nabraja glavne dijelove komputskoga računa: epaktu, zlatni broj, krug Sunca, nedjeljno slovo, indikciju romanu i drugo. Komputski se račun koristi za određivanje datuma pomičnih blagdana, a temelji se na poznavanju astronomije i algoritma s komputskim elementima. Hrvati su znanje o komputskome računu primili nakon pokrštavanja, a njime su se posebno bavili pripadnici crkvenih redova. Za izradu kalendara tako je neophodno poznavanje epakte koju Mikloušić naziva *kazitel dobe meseca*. Izračun epakte u danima iskazuje u kojoj je fazi Mjesec prvoga siječnja promatrane godine, no

prije toga je potrebno pronaći njezin zlatni broj. On se izračunava iz Mjesečeva kruga, odnosno Mjesečeva ciklusa koji traje devetnaest sunčanih godina. Dobiveni redni broj godine naziva se zlatni broj (lat. *numerus aureus*) te je on najvažniji element za računanje epakte, odnosno Uskrsa i kalendara u cijelosti. Pri izračunu se prati mijena mlađaka (lat. *novilunium*), a kao početak uzima se 1. rujna 5508. godine pr. Kr. Prva će godina nositi zlatni broj jedan i svi će dani u koje pada mlađak nositi taj broj, dok će druga godina biti označena brojem dva, a posljednja brojem devetnaest (Borić 2015: 56-59). Nadalje, nedjeljnim se slovom određuje nedjeljni dan prvoga siječnja za pojedinu godinu. Svakome se danu u godini pridružuje jedno slovo od A do G, ukupno njih sedam, pa uz 1. siječanj stoji slovo A, uz 2. B i tako sve do G nakon čega se sve ponavlja pa dani označeni istim slovom idu uz isti nedjeljni dan pri čemu su sve nedjelje imenovane istim *nedjeljnim slovom*. Tablica nedjeljnih slova nadopunjuje tablicu s epaktama koja određuje točan datum Uskrsa. Indikcija (lat. *indictio romana*) ili rimski broj, Mikloušić ga naziva *rimska dača*, ciklus je od petnaest godina. On se kreće u intervalu od jedan do petnaest pa svakoj godini odgovara određena indikcija koja se računa pomoću formule $(x+3) / 15$, pri čemu je x broj godine za koju se ona traži, dok je ostatak sama indikcija (Borić 2012: 106-107). Nadalje, nakon dijelova komputskoga računa slijede tablice svih dana u godini s pomičnim i nepomičnim blagdanima. Mikloušić pojašnjava proljetnu i jesensku ravnodnevnicu, ljetni i zimski suncostaj, Mjesečeve mijene, pomrčinu Sunca i Mjeseca te položaj Sunca na nebeskoj kružnici sa satima izlaska i zalaska (od 1818. do 1901. godine). U drugome odlomku „O godini“ opisuje pojmove astronomske godine, koju dijeli na solarnu i lunarnu, te kalendarske godine pri čemu detaljno opisuje stari julijanski i novi gregorijanski kalendar. U trećem odlomku „O mjesecima, tjednima i danima“ dijeli godinu na dvanaest mjeseci navodeći koliko svaki od njih ima dana pri čemu se „Mikloušić koristi nazivima kako ih rabi puk, po imenima svetaca ili prema vremenskim prilikama karakterističnima za razmatrani mjesec“ (Borić 2012: 117). Mjesece stoga dijeli na sljedeći način:

<i>Mészecz imena od Szvètkov.</i>	<i>Mészecz imena od Vrémèna.</i>
1. Malobosichnyak, ali: Pavlovschak.	1. Prezimecz.
2. Szvéchen.	2. Velyak.
3. Gregurjevschak.	3. Szúshecz, ali: Prolétnyak.
4. Jurjevschak.	4. Traven.
5. Filipovschak.	5. Rosnyak, ali: Szviben.
6. Ivanschak.	6. Klaszen.
7. Jakópovschak.	7. Szerpen.
8. Velikomeshnyak.	8. Kolovosnyak.
9. Malomeshnyak.	9. Rujen ali: Jeszenschak.
10. Miholyschak.	10. Listopad.
11. Vszeszvetschak.	11. Veternyak, ali: Zimschak.
12. Velikobosichnyak.	12. Gruden.

Slika 4. Tablica s mjesecima

U nastavku još dodaje kako mjesec ima četiri tjedna, tjedan 7 dana (*Ponedjeljk, Tork, Sreda, Četertek, Petek, Sobota, Nedelja*), dan 24 sata, sat 60 minuta, minuta 60 sekundi, a sekunda 60 stotinki pa godinu dijeli na spomenute dijelove. U četvrtome odlomku još jednom podsjeća na znanja potrebna za sastavljanje kalendara, a u petome donosi dvije tablice s pojašnjenjem prve. Prva je tablica komputska i sastoji se od devet stupaca. U prvome je stupcu naveden dio godine, u drugome redni broj skupine, u trećem redoslijed godina, u četvrtome ime vladajućega planeta, u petome zlatni broj, u šestome epakta, u sedmome krug Sunca, u osmome indikcija romana te u devetome nedjeljno slovo. Nakon tablice Mikloušić detaljno tumači svaki dio komputskoga računa. U drugoj su tablici prikazani pomični sveci od 1818. do 1901. pa se u njoj nalaze podaci za računanje vremena u tjednima i danima od Božića do Pepelnice, zatim podaci o Uskrsu, Duhovima, Tijelovu i prvoj adventskoj nedjelji. U šestome odlomku Mikloušić tumači spomenutu tablicu navodeći još jednom kako se sveci dijele na pomične, nepomične i polupomične pa objašnjava kako se prema Uskrsu mogu izračunati ostali pomični blagdani. Potom piše o kvatrama i postu koji se održava svaku srijedu, petak i subotu na blagdane Pepelnicu, Duhove, Uzvišenje sv. Križa te na blagdan sv. Lucije. U sedmome odlomku donosi kalendar nepomičnih blagdana za cijelu godinu, odnosno svaki dan i mjesec zasebno, a nakon njega i abecedni popis nepomičnih svetkovina s odgovarajućim datumima. U sljedećem je odlomku pobrojano sedamnaest polupomičnih blagdana koje Mikloušić prikazuje u dvostupčanoj tablici. U lijevome stupcu navodi takozvane nezapovjedne blagdane, odnosno one na koje se smije raditi i na koje misa nije obavezna, dok su u desnome stupcu pobrojani

zapovjedni blagdani. U dnu lijevoga stupca bilježi promjenu koja se dogodila 1771. godine s danom sv. Tome apostola kada su ti blagdani preneseni na adventske srijede i petke. Mikloušić u desetom odlomku piše o gibanju Sunca koje određuje četiri godišnja doba za koja pojašnjava kako i kada počinju te na koji se način manifestiraju u prirodi. Navodi kako proljeće započinje kada Sunce dođe u znak ovna, što se događa između 20. i 22. ožujka. Mikloušić je primijetio kako ne opisuju svi proljeće na ovaj način jer se ono na različitim mjestima javlja u različito vrijeme stoga ga neki opisuju kao *vreme ono, kada Zima prestaje, vreme tiheše i topleje nastaje, i cela narava nazad oživljuje* (Mikloušić 1819: 44). Nadalje opisuje jesensku i proljetnu ravnodnevicu te zimski i ljetni suncostaj, ali i Sunčevu putanju. Na njoj se nalazi dvanaest nebeskih skupova zvijezda pored kojih prolazi Sunce, a moguće ih je vidjeti na nebu. Mikloušić navodi njihova imena (*Oven, Bik, Dvojki, Rak, Oroslan*, odnosno *lav, Divojka, Vaga, Škorpion, Strelec, Jarec, Vodenar i Ribe*), popisuje znakove i broj zvijezda koje čine svaki znak raspoređujući ih po godišnjim dobima. U jedanaestome odlomku dijeli mjesec na manje jedinice te opisuje Mjesečeve mijene. Tada još jednom naglašava vezu između broja epakte, uštapa i računanja Uskrsa. U trećoj se tablici nalaze podaci o pomrčini Sunca i Mjeseca, a njezin je sadržaj pojašnjen u dvanastome odlomku. U njemu se nalazi i četvrta tablica s podacima o izlasku i zalasku Sunca, dužini dana i noći za svakih deset dana kroz cijelu godinu. Tako će 1. siječnja Sunce izaći u 7 sati i 45 minuta, a zaći u 4 sata i 15 minuta što znači da će dan trajati 8 sati i 30 minuta, a noć 15 sati i 30 minuta. U sljedećem se odlomku nalazi pojašnjenje tablice te primjer računanja vremena izlaska i zalaska Sunca, kao i dužine dana i noći za one dane koji nisu navedeni u tablici. U istome se odlomku nalazi prognostički dio kalendara u kojem Mikloušić, po uzoru na Knauera, opisuje vremenske prilike po godišnjim dobima od 1818. do 1901. Isto se vrijeme tako ponavlja svakih sedam godina pa za 1818., a onda i svaku sedmu godinu od nje, piše da će biti hladna i mokra, a ponekad i sušna, no ipak većinom kišna, a potom hladna i neugodna. Navodi i kakve će vremenske prilike biti u spomenutim godinama tijekom ljetne, jesenske i zimske sjetve te kako će one utjecati na urod kultura poput mahunarki, hmelja i vinove loze. Piše i o vjetrovima, padalinama i olujama, najezdama gamadi pa za spomenutu 1818. navodi kako će u ljetu biti mnogo zmija, krastača, a u zimi pak miševa, no ne i kukaca koji će od zime pocrkati. Spominje također koje će se bolesti pojaviti na kraju ljeta i jeseni poput smrtno groznice, griže, vrbanca, hunjavice, svraba, kostobolje (gute), žutice, kašlja, grlobolje i ostalih. Na samome kraju opisuje vrijeme za svaki mjesec počevši s ožujkom kao klimatološkim početkom godine. Isto navodi i za ostalih šest znakova, odnosno za godine 1819., 1820., 1821., 1822., 1823. i 1824. te svaku sedmu od njih zaključno s 1901. Na kraju svakoga reda Mikloušić prognozira vrijeme periodično po danima unutar svakoga mjeseca. Tako na

primjer za listopad za godine prvoga reda prognozira da će od 1. do 9. biti kišovito i vjetrovito, 10. i 11. vedro, od 12. do 22. kišovito i oblačno, 24., 25. i 26. maglovito s prestankom kiše, a od 29. pa do kraja mjeseca prevladavat će mraz i magla. Četrnaesti odlomak govori o *zvjezdogledstvu* (astrologiji), odnosno utjecaju zvijezda na život ljudi. Već na samome početku Mikloušić iznosi svoju sumnju kako *zvjezdogledstva* nisu ništa drugo, nego promatranja kako koja zvijezda stoji. Čovjek se zato ne treba ravnati po njima jer je on stanovnik Zemlje na koju ga je postavio Bog, a zvijezde su daleko od toga. Zadnji odlomak slobodan je prijevod Knauerova predloška, a govori o zraku i događajima u njemu (Borić 2012: 115). Mikloušić zrak opisuje kao ono što je oko svega, kao tanku, sipku, rahlu i presvijetlu smjesu koja obavlja cijeli svijet te koja poput bjelanjka u jajetu pliva oko žutanjka. Čitatelje poučava kako je zrak jednako raširen i neprimjetan pa ga se može osjetiti samo ako se jače zamahne rukom ili ako se brže kreće. Njegova brzina i raspršenost uzrokuju da se čuju svaki glas i jeka. Bez zraka ništa na Zemlji ne može rasti ni gorjeti. Pri zemlji je najgušći, a penjući se postaje rjeđi i čišći pa zato na velikoj visini nije prikladan za disanje. U njemu, kao u prozračnoj i raspršenoj smjesi koja doseže osam ili deset milja u visinu, nastaju tri vrste pojava: voda, svjetlost i vatra. Mikloušić opisuje nastanak i obilježja sedam vodenih pojava: rose, magle, oblaka, kiše, mraza, tuče i snijega. Piše i o svjetlosnim pojavama u zraku kao što su duga, munja, dva Sunca ili Mjeseca, koji se ponekada mogu vidjeti na nebu, te jutarnje svitanje i večernji mrak. Na kraju, kao najstrašnije vatrene pojave, opisuje bljesak, munju i grmljavinu.

4.8. Drugi dio – *Znamenja nadojdućega čez leto vremena*

Drugi veliki dio Mikloušićeva kalendara „Osobine nadolazećega vremena kroz godinu“ sadrži dvije cjeline: *Znamenja vremen vu osebnom i Kalendar mesečni iliti: posli, koje hiže gospodar vsaki mesec obavljati ima*. Na početku su ukratko u deset točaka opisane općenite osobine vremena te njegov utjecaj na poljoprivredu kroz sva četiri godišnja doba. Opisi su rezultat dugotrajnoga ljudskoga promatranja stoga u sebi sadrže mnoge elemente pučke predaje pri čemu Stjepan Hranjec zaključuje kako kod takvih izreka nije riječ o pučkoj mudrosti, već su to prave poslovice o vremenu (usp. 2001: 57). Neke od takvih poslovice su *Močvarno leto ribičem služi, ali jagarom hudi* te *Ak su ptice sada tuste, pune još z snegom budu huste* i ostale (Mikloušić 1819: 92-94). U prvoj cjelini Mikloušić koristi isti obrazac opisa vremena i njegova utjecaja na gospodarstvo za svaki mjesec. Tako u opisu vremena za travanj u petoj točki stoji kako se kiša za Uskrs ponavlja skoro svaku nedjelju do Duhova. Za lipanj u šestoj točki piše kako je Vidova godina ječmu škodljiva pri čemu je uz sve izreke u kojima se javlja neki blagdan

u zagradi zabilježen dan na koji se on slavi. U drugoj se cjelini za svaki mjesec u dvanaest točaka savjetuje što bi svaki gospodar na svome imanju trebao napraviti, odnosno nabrajaju se mjesečni poslovi kroz cijelu godinu. Ako je siječanj hladan, treba premjestiti pčele, a u veljači se pobrinuti da perad sjedi na jajima. U ožujku bi trebalo prikupiti biljke protiv raznih bolesti, u travnju sijati jarinu, a u svibnju okopati i ogrnuti čokote. U lipnju bi svaki gospodar ovacama trebao davati više soli da budu plodnije, a ako srpanj bude vruć, biljke treba obložiti travom i navečer zalijevati. U kolovozu treba pripaziti na konje i otresti orahe, a u rujnu ošišati ovce, prodati njihovu vunu i napraviti obuću. Za listopad Mikloušić savjetuje da se „strana“ stabla poput limuna i naranči unesu u *staklene hiže*, to jest na toplija mjesta. Objašnjava potom zašto je najbolje drveće posaditi do adventa i to tri dana poslije Svih Svetih pri punome Mjesecu. Prosinac je najbolje vrijeme za lov na vukove, lisice, jarebice i ostale zvjeri, a ako je stoka bolesna trebalo bi joj staviti koru od vrbe ili lipe u pojilo. Uz te savjete Mikloušić još u dvanaestoj točki za svaki mjesec navodi savjete za zdravlje čovjeka. Tako na primjer za kolovoz savjetuje da se treba čuvati otrovnih rosa i da ne treba jesti neoguljeno voće. Također treba izbjegavati vruća jela i puštanje krvi ako to nije potrebno te jesti mladu perad, teletinu i salatu. Za ožujak, travanj, svibanj, lipanj i rujanj osim savjeta što je zdravo, a što nezdravo za čovjeka, navedeni su i pripravci od ljekovitoga bilja i masti koje pomažu kod raznih tegoba.

4.9. Treći dio – Navuki

Na početku prvoga poglavlja trećega dijela *Stoletnoga kalendara* Mikloušić podsjeća sve one koji žive na selu gdje nema liječnika da nabave lijekove iz općinske ljekarne kako bi ih imali kod kuće u slučaju da im zatrebaju. Odmah potom navodi desetak narodnih recepata za očuvanje zdravlja u čovjeka poput lijeka za povraćanje, snaženje utrobe, zatim priprema za očuvanje zuba i desni te onih protiv ispadanja zuba, kao i za loš miris. Tu su još i recepti za žgaravicu, prsobolju i kašalj, za zdravlje općenito, kao i pripravak protiv kurjih očiju, bradavica te očnih bolova i rana.

Podjednak broj recepata i uputa namijenjen je za konje. U drugom se poglavlju tako savjetuje što napraviti kada konju otekne glava, kako riješiti mrenu na oku, što napraviti ako konju otpadne rep ili dlaka te što učiniti ako konj ima zatvor i ne može mokriti. Tu su još recepti za liječenje rana od sedla, za liječenje čira, sipljivost, crijevnih parazita i ozlijeđa od urasle potkove. Mikloušić također savjetuje što učiniti da kopito bude njegovano i zdravo te kako pravilno hraniti konje.

Potom slijedi sedamnaest savjeta za brigu o stoci. Savjetuje se što napraviti kada stoka počne oblijevati i ugibati te što poduzeti u vrijeme svinjske kuge. Tu se nalazi i recept za lijek protiv volovskih šija te savjet što napraviti kada se stoka napuhne. Dane su i upute kako toviti volove, dojititi krave, pravilno hraniti stoku, kada pariti telicu s bikom, kako je podojiti da prihvati mlade da sišu te kako zaliječiti vime. Mikloušić još savjetuje kakva bi treba biti posuda za kiseljenje mlijeka, ali i što učiniti kada se krava ne da dojititi, a teletu ne da da siše. Opisuje i na koji način hraniti teliće i stoku na jaslje tijekom cijele godine te kako hraniti krave repom da bi zimi davale dobro mlijeko.

Četvrto je poglavlje ono o svinjama. Mikloušić na početku nabroja kako ih se može hraniti žirovima, srčikom stabljika i korijenjem, zeljem, repom, mrkvom, krumpirom i ostalim. Navodi zatim kako hraniti prasca, nerasta, svinjče, prasicu i praščiće, a potom i kada pariti nerasta s prasicom. Savjetuje kako pomoći svinjama koje na leđima imaju velike čekinje, kako im pomoći s prehladom, rovanjem glista ili korijenja, što učiniti kada svinjčetu škripanje zubima uzrokuje bol te kako pomoći svinjama koje na početku najviše boluju. Također donosi recepte za ušljive svinje i savjete kako naučiti svinjče da krene za gospodarom te kako ih toviti i brinuti se o njima zimi.

U sljedećem se poglavlju nalaze savjeti za živad. Savjetuje se što napraviti s kokošima koje ne nesu, što učiniti kada kokoši i piliću ugibaju, kako ih spriječiti da kidaju cvijet s trsa, što napraviti ako perad ima kiku, kako ih izliječiti od dizenterije, istrijebiti im uši, zaliječiti bolesne oči te kako pomoći peradi koja se zablatila. Mikloušić navodi i kako spriječiti vrane da uznemiravaju piliće, lisice da napastuju kokoši koje sjede na jajima te štakora da ne uznemiruje perad. Tu su i savjeti kako othraniti piliće zimi, prepoznati svježa i čista jaja te na koji ih način čuvati da se ne pokvare. Piše i o tome kako hraniti guske, guščiće izliječiti od mušica koje im znaju ući u uši i nosnice, a guske od ušiju, što napraviti kada imaju podagru te kako pravilno othraniti puriće.

U šestome poglavlju Mikloušić piše o pčelama navodeći kako su korisne za gospodarstvo pa svoje čitatelje potiče da se o njima informiraju. O njima je napisano puno knjiga, no nijedna ne sadržava sve, stoga Mikloušić čitateljima preporučuje knjigu Gaplovića iz Banata o uzgoju pčela koju je i sam proučio. Savjetuje kako bi bilo najbolje da pčelinjak *blizu mnogo zemljorastja bude: ada i sredi med senokošami, i njivami, gde neprestance cvetje zaderžava se, je najbolše mesto: gde je mnogo repnice i detelje* (Mikloušić 1819: 179). Pčelinjak se može napraviti od slame koja je prozračna ili od položenih drvenih ladica kakve je i sam imao. Mikloušić naglašava koje je nabolje vrijeme za spravljanje meda te nabroja prirodne neprijatelje pčela i bolesti koje ih napadaju poput griže, mahnitosti i kvрге na glavi. Tu su i upute za odstranjivanje

gnjiloga roja, čišćenje košnice i jačanje pčela te savjeti što napraviti protiv pčelinjega umora, odnosno slaboće do koje često dolazi zbog pomanjkanja hrane.

Savjeti iz sedmoga poglavlja „O vuku, lisici i lasici“ bitno se razlikuju od već spomenutih jer podsjećaju na vradžbine koje svoje porijeklo vuku iz domaće narodne predaje. Njima se prenose vjerovanja u ljekovite moći koje navodno imaju dijelovi tijela navedenih životinja (Borić 2012: 123-124.). Vjeruje se kako je prah vučjega srca dobar protiv padavice, kako desni vučji zub pomaže maloj djeci da im izrastu jaki zubi, ali i da se ne plaše u snu. Ako se vučji kutnjak objesi konju oko vrata on će neumorno i brzo trčati, dok vučje posoljeno desno oko privezano za ranu tjera groznicu. Vučja koža brani odjeću od uši i moljaca, a pojas napravljen od vučje kože s dlakama zaustavlja grižu. Izgoreni vučji izmet liječi kurje oči, pomaže kod griže, mučnine u želucu i kolika, a kosti stučene u prah dobre su za ubode, udarce i slabost rebara, dok je posušena jetra dobra za stari kašalj, jetru i vodenicu. Prah osušenih crijeva dobar je za kolike, a vučja mast za zglobove i kurje oči. Vučji jednjak koristan je za tek ako se kroz njega jede, a ako kroz njega djeca piju, on liječi kozice. Vjeruje se kako je ulje u kojem se kuha vučje meso koristno za obloge te da ga je dobro jesti i protiv teških bolesti, baš kao vučje srce i jetru. Mikloušić zapisuje i vjerovanje da vučja glava ili samo dlaka s nje pribijena na vrata čuva od vradžbina i nesreća. Tu su i savjeti kako spriječiti vuka da napravi štetu, kako dimljenim bakalarom namamiti lisicu i spriječiti je da napada živad, kao i lasicu da popije jaja i napadne golubove.

U osmome poglavlju Mikloušić donosi savjete za unapređenje gospodarstva. Savjetuje kako gnojiti zemlju, postupati s poljoprivrednim kulturama te kako orati i sijati žitarice. Nabraja upute za travnjake, sijeno, uzgoj vinove loze i gnojenje zemljišta za kolje pri čemu upozorava i na opasnost paljenja vatre ispod drveća. Opisuje potom zemlju i zemljišta pri čemu ih dijeli na brežuljkasta, spuštana i ravna, a zemlju na prhku ili pjeskovitu, čvrstu i crnu. Na kraju detaljno piše o sjemenju ječma, pšenice, zobi, prosa, žita, heljde i jarine naglašavajući u kakvu se tlu i kada siju te kako se čuvaju.

U devetome se poglavlju nalaze upute za rješavanje miševa, štakora, krtica, zmija, stjenica, žohara, kao i cvrčaka, muha, komaraca i buha. Mikloušić svojim čitateljima još savjetuje kako sačuvati odjeću od moljaca, riješiti se uši s tijela i odjeće, žišaka, leptira i kukca iz žita te kako se boriti protiv buha i lisnih ušiju.

U poglavlju „Neke kućne potrepštine“ nalaze se upute za spravljanje zelenoga sapuna, izbjeljivanje platna, spravljanje loja za svijeće, grudica za kruh od vinskoga kvasca te crnila za obuću.

Zadnje jedanaesto pogavlje „O lozi, posuđu, vinu i octu“ sadrži savjete za uzgoj i obrezivanje vinove loze te pripremu i održavanje bačvi. Mikloušić navodi kako prepoznati i riješiti se pljesnivoga vina te kako razbistriti mutno vino. Ističe i važnost octa koji nije koristan samo za jelo, već i za čuvanje mesa od kvarenja, a može se upotrijebiti i kao dobar lijek za zdravlje ljudi i stoke.

4.10. Dodatak – Pridavek

Nakon trećega dijela slijedi dodatak, odnosno *pridavek* koji započinje pripoviješću *Duhov zaklinjavci*. U njoj se na dvadeset i sedam stranica prati život dvojice redovnika, braće Donuša (Donersperga) i Formosa (Formholda) koji su, bježeći iz samostana „sivih“ redovnika, pronašli sklonište u obitelji gostioničara Vilibalda. Poželjevši život izvan vjere, počinili su mnoge grijeh: napustili samostan, odbacili zavjet crkvi, prihvatili reformaciju, a na kraju se i oženili gostioničarevim kćerima. No nedugo nakon toga zbog želje za bogatstvom odlučili su se na zaklinjanje duhova. O tome su čitali u Faustovoj knjizi koju je iz Rima donio njihov gvardijan Anton. Jedan dio ove pripovijetke bavi se životom gvardijana Antona pri čemu se ističe njegova učenost i bavljenje astronomijom, ali i zanimanje za egzorcizam. Smatrao je kako egzorcizam može koristiti ljudima jer i on sam *gdagda nalukne se vu ovu vraga zaklinjanje, ne da ga zveršava, nego da, kakti vu zercalu, zločesto spazi, i njega lehkše ognuti se more* (Mikloušić 1819: 211). Donuš i Formos zaklinjali su duha Časriela koji im se, nakon što su bili u blizni Faustove knjige, javio u snu. Od njega su tražili da im pomogne pronaći veliko blago koje se krilo ispod ruševina dvorca poganskoga vojvode starih Prusa. Pri obredu zaklinjanja pojavio se dobri duh koji je Donušu prikazao lik Krista vrativši ga na pravi put pa ga je Donuš nakon toga plačući poljubio zaštitivši se tako od Časriela. U zamjenu za blago Formos je Časrielu ponudio svoju ženu i dijete na što mu je Časriel odgovorio da ga takvo obećanje čini vrijednim pakla. Ubio je Formosa, a Donušu, koji se prekrizio, nije mogao nauditi, već je zajedno s Formosom propao u vatreno podzemlje. Ova pripovijetka, na primjeru jednoga grešnoga redovnika koji se pokajao, ističe snagu prave vjere. Donuš je svoj grijeh oplakivao do kraja života, a za nagradu je dobio priliku da nekim čudom još jednom, nekoliko dana prije smrti, sretne svoju kćer Mariju. Pred sam kraj života spoznao je kako mu je gutljaj čiste potočne vode, koju je pio bolestan i žedan, prijaio bolje od svega što je popio za svoga grešnog života bez Boga.

Marijana Borić navodi kako ova priča „govori o teškom položaju katoličkih redovnika jednoga franjevačkog samostana u Pruskoj uslijed nasrtaja protestanata koji su htjeli da se fratri priklone

reformaciji.“ (2012: 124). U pozadini priče vjerojatno stoji događaj iz 16. stoljeća kada su 1517. „sivi“ redovnici iz Königsberga u istočnoj Pruskoj morali napustiti samostan i zaniijekati svoju vjeru te se sakriti među stanovništvom.⁹ Prema imenima likova ova je priča mogla biti slobodan prijevod njemačkoga originala. Ona se sastoji od nekoliko manjih dijelova od kojih je svaki zasebna priča, a oblikuje ju niz događaja čiji je glavni pokretač Faustova knjiga u kojoj su opisani molitva i obred zaklinjanja duha Časriela. Samostalni dijelovi o gvardijanu Antonu, o potrazi za blagom te prodavanju duše vragu vezani su uz usmenu tradiciju. Ovakve su priče često bile dijelom kalendara i štiva, a u njihovome središtu nije bilo pripovijedanje samih događaja, već isticanje određene ideje, odnosno vrline (Zečević 1978: 508-509). Uvrštavanjem ove pripovijesti u svoj kalendar Mikoušić je, u duhu katoličkoga prosvjetiteljstva, na primjeru pokajanja jednoga fratra pozvao svoje domorodce na odanost pravoj vjeri i njezinim vrijednostima.

Nakon priče o zaklinjanju duhova slijede četiri pjesme: *Popevka od protuletja*, *Pesma od nestalnosti sveta*, *Batrivost vu tugi* te *Nestalnost sveta* koje su često naslovljene prema početnim stihovima: *Vse stvorenje veselo*, *Blago njemu, koga pamet*, *Zakaj serdce takve žuhke* te *Kak pena na vodi*. *Popevka od protuletja* najvjerojatnije je Mikloušićeva parafraza u ranijim razdobljima vrlo popularnoga ditiramba *Protuletno drago vreme* (Zvonar 2014: 95). *Pesma od nestalnosti sveta* refleksivna je pjesma koja se nalazi u *Varaždinskoj pjesmarici I.*, dok se gotovo isti tekst nalazi i u *Pjesmarici* Antuna Tomašića pri čemu su obje bile bez naslova. Mikloušić je neke strofe *Pesme od nestalnosti sveta* preoblikovao, a sam je dodao četvrtu i sedmu strofu (usp. Zvonar 2014: 134-135). Tu je pjesmu vjerojatno napisao grof Franc Patačić, a ona govori o životnim dometima, ali i ograničenjima (Zvonar 2014: 211-212). Pjesma *Batrivost vu tugi* poruka je čovjeku da treba biti hrabar u tuzi i strpljiv te da se ne treba žalostiti čekajući ono za čime žudi jer ako se osvrne oko sebe, odgovor će pronaći u prirodi i Bogu. Čovjek stoga treba živjeti u nadi jer će Bog svakome ispuniti ono što mu je suđeno. *Nestalnost sveta* govori o prolaznosti poručujući čovjeku da promisli što su život i ljepota, mladost i sreća te dobrota i vlast. Poručuje da je istinska sreća jedino čovjekovo prijateljstvo s Bogom. Ivan Zvonar zaključuje kako bi se posljednje dvije pjesme mogle okarakterizirati kao duhovne, dok

⁹ Usp. Löbenicht (Königsberg). Verfasser: Dr. Gustav Sommerfeldt, Quelle: Königsberg Hartungsche Zeitung, 21.09.1912, Ausgabe 445 Abendausgaben, S. 11-12, bereitgestellt durch ZEFYS-Zeitungsinformationssystem der Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz. [https://wiki.genealogy.net/L%C3%B6benicht_\(K%C3%B6nigsberg\)](https://wiki.genealogy.net/L%C3%B6benicht_(K%C3%B6nigsberg)). Pristup 18. listopada 2023.

za *Popevku od protuletja* i *Pesmu od nestalnosti sveta* navodi kako su to „prvi nepatvoreni tiskom objavljeni kajkavski svjetovni poetski tekstovi“ (2014: 171).

Na samome kraju *Stoletnoga kalendara* nalaze se četiri tablice koje su čitateljima mogle pomoći pri sitnome gospodarenju i plaćanju. U njima su prikazane isplate kamata različitih glavnica po kamatnoj stopi od 5 i 6%, potom isplate *službe*, odnosno različito visokih plaća obračunatih za navedena razdoblja te na kraju cijene različitih količina vina. Mikloušić kalendar završava obimnim kazalom te popisom sedamdeset i šest zagrebačkih biskupa od 1093. do 1787. godine koji započinje biskupom Duhom, a završava imenom svoga učitelja i pomagača, biskupa Maksimilijana Vrhovca (Borić 2012: 124-125).

Mikloušićev *Izbor dugovanj* i *Stoletni kalendar* bile su najpopularnije i najčitanije pučke knjige svoga vremena. Iako kalendarskoga karaktera, *Izbor* nije u potpunosti kalendar, već je dijelom sinteza hrvatske književne i kulturne povijesti. Glavna funkcija Mikloušićevih djela bila je prosvjeđivanje zaostalog puka i unapređivanje zanemarenoga *horvatskoga* jezika. Izdao ih je u predpreporodnome razdoblju, u vrijeme krize koju su najviše osjetili najniži slojevi naroda kako bi im olakšao svakodnevicu te pokazao da se na njihovome domaćem jeziku može napisati sve što i na drugim jezicima. Tomaš Mikloušić *Izborom dugovanj* i *Stoletnim kalendarom* postao je najistaknutiji predstavnik svoga vremena, a njegovo je prosvjetiteljsko i književno djelovanje nastavio njegov nećak Ignac Kristijanović čija je *Danica zagrebečka* bila posljednji i najuspješniji kalendar kajkavske kalendarske tradicije.

5. Danica zagrebečka

Slika 5. Naslova stranica *Danice* iz 1839.

5.1. Biografija Ignaca Kristijanovića

Ignac Kristijanović rodio se 31. srpnja 1796. godine u Zagrebu. Njegov otac Ivan Juraj posjedovao je mlin na Krvavome mostu, a nadimak mu je bio „Dajčbek“ jer je u Zagreb došao iz njemačkih krajeva. Prezivao se *Kristian*, pa se tako i Ignac tim prezimenom potpisivao na početku svoga književnoga rada, dok je prezime *Kristijanović* uzeo oko 1831. godine. Njegova majka Margarita bila je polusestra Tomaša Mikloušića. Može se pretpostaviti da je upravo Mikloušić donekle predodredio Kristijanovićevu sudbinu nagovorivši njegove roditelje da pođe u svećenike. Još kao dječak Ignac je slušao ujaka kako govori o ljubavi prema domovini i domaćem kajkavskome jeziku potičući ga da se bavi jezikom i književnošću. Kristijanović je u Zagrebu završio gimnaziju i teologiju te je 1819. zaređen nakon čega je postavljen na mjesto kapelana najprije u Radoboju, potom u Krapini te na kraju u Zagorskim Selima. Poslije je premješten u Zagreb gdje je 1832. bio kapelan u crkvi sv. Marka, a zatim između 1831. i 1834.

svećenik u zagrebačkome sjemeništu. Od 1834. službovao je kao župnik u mjestu Kapela kraj Bjelovara, a službu župnika, poslije i podarhiđakona, obavljao je punih sedamnaest godina. Godine 1851. postaje kanonik, a 1852. vraća se iz Kapele u Zagreb. Čazmanskim je arhiđakonom imenovan 1858. godine, 1863. kanonik-lektorom, a 1868. naslovnim omiškim biskupom. Kristijanović je u Zagrebu radio kao ravnatelj škola, predsjednik ženidbenoga suda, dekan, cenzor i drugo zbog čega je njegov književni rad slabio. Ignac Kristijanović umro je u rodnome Zagrebu 16. svibnja 1884. godine (Šojat 1962: 69-71).

Slika 6. Portret Ignaca Kristijanovića

5.2. Književno djelovanje

Kristijanovića u literaturi često opisuju kao „posljednjega kajkavskoga pisca“ (Šojat 1960: 39). Taj je atribut, kako piše Đuro Šurmin, zaslužio jer je bio jedini pisac svoga vremena „koji je pisao kajkavskim govorom sve do svoje smrti, premda je štokavsko narječje bilo već sasvim iz književnosti istisnulo kajkavski govor.“ (1898: 146). Olga Šojat Kristijanovićevo je književni i prosvjetiteljski rad podijelila u tri faze sastavivši najcjelovitiji popis njegovih tiskanih i rukopisnih djela (vidi Šojat 1962: 98-114). Kristijanović u prvoj fazi do 1832. surađuje s Mikloušićem te piše uglavnom nabožna djela. U drugoj je fazi najaktivniji pa od 1834. do 1850. uređuje kalendar *Danica zagrebečka*, 1837. i 1840. izdaje svoju gramatiku i njezin dodatak, a 1843. pohrvaćene Ezopove basne. U njoj prevodi i dijelove iz Svetoga pisma, objavljuje živote apostola i molitvenike, a pred kraj priređuje te 1849. izdaje Mikloušićev *Stoletni kalendar*. U trećoj fazi, od 1851. do smrti, vraća se nabožnoj literaturi, ali sve manje piše. Književni rad

okončava 1874. kada pretiskuje i anonimno objavljuje *Pesme za horvatski puk* iz Mikloušićeva stoljetnjaka i zagrebačkoga *Horvatskoga kalendara*. Njegov je rad najraznolikiji u drugoj fazi u kojoj nije samo svećenik, već i književnik koji puku želi ponuditi korisno i zabavno štivo (Šojat 1957: 69-72). Kristijanović se u hrvatskoj književnosti tako prvi puta javlja 1826. godine prijevodom francuskoga originala s njemačkoga jezika naslova *Način vu vseh življenja dogođajih vsigdar zadovoljnomu biti* (Jembrih 2001: 229). Sljedeće djelo *Blagorečja za vse celoga leta nedelje* objavio je 1830. u Zagrebu posvetivši ga svome ujaku Tomašu Mikloušiću riječima (usp. 2001: 229-230):

„(...) podufam se Tebe, dragi vujec prostiti, da mi dopustiš ov moj, ne z malem trudom doveršeni posel Tebi alduvati (...) Tvoje posvud ime razširjeno ime moguče je na njega svetlost občinsku izidučega, od ogrizliveh navalov nekuliko občuvati“ (Kristijanović prema Jembrih 2001: 233 bilj. 18).

Godine 1832. Kristijanović piše svoju jedinu dramu *Vladimir* kojom se počinje baviti djelima svjetovne tematike. Nakon početnih pokušaja bavljenja dramom uočio je kako se puk za nju ne zanima i da njome ne može ostvariti svoj naum. Spoznao je kako narod može pokrenuti i obrazovati djelima lakšega sadržaja, odnosno kalendarskim štivom, stoga je intenzivno počeo raditi na kalendaru *Danica zagrebečka* koja je po svome sadržaju i obliku postala jedan od najboljih i najčitanijih kalendara na hrvatskome jeziku (Šojat 1962: 70-73).

5.3. *Danica zagrebečka*

Danica zagrebečka počela je izlaziti 1834. godine Kristijanovićevim dolaskom u štokavsku Kapelu nedaleko od Bjelovara (Šojat 1962: 73). Kalendar je izlazio sve do 1850. te je doživio ukupno sedamnaest brojeva. Olga Šojat zaključila je kako je Kristijanović želio „da njegova *Danica* ne bude kalendar u uskom smislu te riječi, nego knjiga, koja će puk zabavljati, ali ga usto neopazice poučavati i odgajati“ (1962: 74). Kristijanović je u svome radu na *Danici* imao pomagače jer toliko godina sam ne bi mogao izdavati tako obiman kalendar. Najveći je broj priloga nepotpisan, dok ih je nekoliko potpisano inicijalima, a sasvim rijetko punim imenom i prezimenom. Kristijanovićeви su suradnici vjerojatno bili župnici iz sela sjeverne Hrvatske, a jedan od pomoćnika bio je knjižar i tiskar Franjo Župan u čijoj se tiskari izdavao kalendar. *Danica* je tijekom svoga izlaženja mijenjala opseg i sadržaj obuhvaćajući od sedam do četrnaest poglavlja. U njoj su čitatelji, pored općih kalendarskih podataka, mogli pronaći rodoslove vladarskih kuća, astronomske podatke, savjete za gospodarstvo, recepte za liječenje ljudi i

životinja, razne priče i pjesme, domaće i prijevode Ezopovih basni, dijelove iz *Staroga zavjeta*, poslovice, zagonetke i šale, informacije o otpravi pošte, sajmovima, voznome redu, isplatama kamata i ostalo. Kristijanović je pisao za običan puk, no vjerovao je kako će kalendar čitati i učeni ljudi. Zato je, uz jednostavne poučne pripovijetke, pjesme i šale, u kalendar uvrštavao i članke s prijevodima latinskih citata, latinsko-hrvatske makaronske pjesme te stručne članke o borbi za hrvatski književni jezik. Prvi brojevi *Danice* raznolika su sadržaja, no poslije se to mijenja. Pripovijetke i dijelovi iz *Svetoga pisma* postaju sve duži, a količina pjesama se smanjuje zbog čega kalendar svojim čitateljima postaje sve manje zanimljiv. Ipak, iz mnogih se priloga može zaključiti što je tadašnje čitatelje zanimalo, ali i doznati što je Kristijanović mislio o nekim problemima svoga vremena, naročito o problemu odgoja i narodnoga jezika (Šojat 1962: 74-76). Bio je svjestan svoga porijekla pa zbog toga blizak siromašnim i napuštenim domorodcima, ali i kritičan jer u *Danici* iz 1842. piše da su „*nevučeni, nevljudni i kaj kakvem drugem pomenjкам podvrženi*“ (Kristijanović prema Šojat 1962: 76). *Danica zagrebečka* svoj je izgled zadržala do 1848. godine kada je otisnuta prema novome pravopisu. Novi pravopis i zajednički književni jezik smanjili su broj Kristijanovićevih pomoćnika pa je sve više poslova morao obavljati sam. Zbog loših radnih prilika kalendar je dvije godine nakon toga prestao izlaziti (Šojat 1962: 75-78). *Danica zagrebečka* bila je „posljednja kalendarska publikacija starije kajkavske književnosti“ te ujedno i njezin najbolji kalendarski ostvaraj (Šojat 1975: 28).

5.4. Uzori

Prije početka rada na kalendaru Kristijanović je proučavao stariju kajkavsku literaturu. Materijale za neke priloge pronašao je u Vitezovićevome *Priričniku*, stihove je uzimao iz Sušnik-Jambrešićeva rječnika, koristio se Habelićevim djelom *Prvi oca našega Adama grijeh*, Jurjevcem *Listima heroov*, a vjerojatno i nekim kajkavskim pjesmaricama (Šojat 1962: 76). Kristijanoviću su kao uzor poslužila i ostala Vitezovićeva djela, kao i djela Varaždincea Gabrijela Jurjevića, dok je Bibliju prevodio samostalno (Šojat 1968: [14]). Čitao je i pregledavao starije hrvatske i njemačke kalendare koji su izlazili u Hrvatskoj, Grazu, Beču i Pragu. Od domaćih se kalendara služio zagrebačkim i varaždinskim *Horvatskim kalendarom* pretiskavajući iz njih pjesme i članke, dok je neke pjesme pretiskao i iz Mikloušićeva stoljetnjaka. Za unutrašnji izgled *Danice* poslužio mu je *Karlstädter Schreib- und Wirtschafts-Kalender* koji je od 1827. do 1889. izlazio na njemačkome jeziku u Karlovcu u tiskari Ivana N. Prettnera. Kristijanović je također čitao praški časopis *Panorama des Universums*, dok je

mnoge šale iz *Danice* preuzeo iz njemačke zbirke *Bibliothek der Unterhaltung und des Wissens*, ali i iz drugih knjiga (Šojat 1962: 76-77). Šezdesetak poslovice objavljenih u *Danici* preuzeo je iz Mikloušićeva *Izbora*, a ostatak iz drugih kajkavskih izvora (Štebih Golub 2012: 231). Basne koje su izlazile od 1842. pa sve do 1850. Kristijanović je vjerojatno preuzeo, a zatim preradio iz nekoga njemačkoga izvora (Šojat 1962: 80).

5.5. *Danica zagrebečka za 1834.*

Prvi broj *Danice zagrebečke* iz 1834. obuhvaća stotinjak stranica, a u njezinome se uvodnome dijelu nalaze opći kalendarski podaci. Čitatelji su mogli saznati od koliko se dana sastoji svaki mjesec u godini, da su na dan sv. pape Lina 23. rujna i sv. Benedikta iz Nursije dan i noć jednako dugi, da će na dan sv. Alojzija Gonzage 21. lipnja dan biti najduži, a na dan sv. Tome 21. prosinca najkraći. Blagdanom sv. Klementa započinje zima, sv. Urbanom toplo ljeto, sv. Petar iz Antiolije najavljuje proljeće s puno svjetla, a sv. Simforian dolazak jeseni. Potom slijedi rodoslovlje austrijskoga cara i cijele carske porodice, popis ostalih europskih vladara i turskoga cara, kao i imena rimskoga pape, zagrebačkoga biskupa te hrvatskoga i slavonskoga bana i kneževa. U rubrici *Leto Gosponovo* nalaze se podaci za 1834. godinu, koja je bila druga u redu iza prijestupne, i za koju se predviđalo da će biti suša i toplija te da njezinim vremenom upravlja Bogovoj, odnosno Mars. U istoj se rubrici navode i elementi komputskoga računa: broj dana u godini, zlatni broj, krug Sunca, indikcija romana i nedjeljno slovo. Dani su i podaci o broju tjedana i dana od Božića do Pepelnice, imena i datumi pomičnih blagdana te datumi kvatrenih postova najprije prema gregorijanskome, a zatim i prema julijanskome kalendaru. Marijana Borić primjećuje kako je taj dio zapravo skraćeni tekst Tomaša Mikloušića iz *Stoletnoga kalendara* (2011: 334). U *Danici* se također donose informacije o danima i satima pomrčina, geografskim dužinama i širinama nekih hrvatskih gradova, duljinama dana te vremenu izlaska i zalaska Sunca. Tu još kalendar s tablicama mjeseci i danima za svaki od njih, kao i svecima koji padaju na pojedine dane. Sve su nedjelje 1834. i najvažniji crkveni blagdani u oba kalendara označeni slovom E. U trećem stupcu nalaze se prognoze vremena te informacije o izlasku i zalasku Sunca po mjesecima, odnosno za 1., 14., 15. ili 16. dan svakoga od njih.

Nakon uvodnoga dijela slijedi deset poglavlja kalendara. Prvo poglavlje *Tolnačnik hižni* donosi razne korisne savjete za gospodarstvo te sto šesnaest vremenskih prognoza nastalih dugogodišnjim opažanjem vremena koje su po svome obliku slične poslovicama iz narodne predaje. Neke od njih su *Gusti beli oblak dežda poveda, Ak' se guske preletavaju i kriče*,

zburkanje zraka pokazuju te Sada preobilnost ni dobro znamenje. Drugo poglavlje *Ručni kompas, i suncena vura* nastalo je na temelju knjige varaždinskoga svećenika Josipa Kosednara *Cisio aliti planetna kniga* iz 1787. napisanoj prema raspravi matematičara i astronoma Johannes Müllera Regiomontanusa. U spomenutom se poglavlju opisuje način mjerenja vremena pomoću ruke i slamčice, a Kristijanović je crtež mogao vidjeti u Kosednarovoj knjizi (Borić 2011: 336-337). U sljedećem su poglavlju opisani osnovni prirodni elementi (vatra, zrak, voda, zemlja) i njihov utjecaj na čovjekovu narav, ali i njegov vanjski izgled. Navedena su i pojašnjena i četiri ljudska temperamenta (sangvinik, melankolik, kolerik, flegmatik). Potom slijede savjeti za zdrav život i upute kako se ponašati za stolom, odnosno kako čovjek treba jesti i piti da bi ostao zdrav. Mudre izreke, poslovice i kratka poučna priča o dobrome i mudrome rimskome caru Konstantinu nalaze se u poglavlju *Mudri zgovori grofa Segura*. Peto poglavlje kalendara je najopširnije, a bavi životom na imanju pri čemu se čitateljima nude razne upute za dobro gospodarenje. U prvoj se skupini nalaze savjeti za držanje životinja pa Kristijanović čitateljima pojašnjava kako prepoznati dobroga konja i njegovu starost. Tu su i savjeti o držanju krava i bikova, o volovima, svinjama i pčelama. U drugoj se skupini nalaze savjeti o tlu za sadnju, gnojidbi, sjemenu i sjetvi žitarica. Kristijanović vrlo opširno piše o sadnji i uzgoju bundeva, vađenju i sušenju koštica te njihovome iskorištavanju za dobivanje ulja, kao i hrane za ljude i stoku. U nastavku slijedi nauk za uzgoj duhana i vinove loze te savjeti za spravljanje i čuvanje vina. Nabrojani su recepti za vino od dunja, rakiju od jabuka i krušaka te upute za pašnjake i sijeno, vinovu lozu i kolje te oni za ribnjake, ribe i rakove. U trećoj se skupini daju upute za sakupljanje kvasca za kruh i pečenje kruha, svinjske lopatice i koljenice, zatim za čuvanje kruha od plijesni, kuhanje juhe bez zaprške, izradu sapuna od paprati, zaštitu mladica od nametnika te za korištenje svinjskih dlaka i spravljanje sira. Tu su još mnogi savjeti za borbu protiv nametnika na biljkama, u tlu, na pokućstvu i u posteljini. Marijana Borić navodi kako je ove naputke Kristijanović uglavnom preuzeo iz Mikloušićevih kalendara i iz nekih drugih izvora (2011: 334). Šesto poglavlje kalendara *Mudročinstva* čini skupina neobičnih savjeta. Neki od njih su kako uzgojiti svježe cvijeće zimi, izraditi leteće vatrene zmajeve, okrenuti pun bokal vina, a da se ne prolije, zatim kako ugurati jaje u bocu i kako otkriti gdje kokoš nese jaja. Za priloge iz sedmoga poglavlja Borić navodi kako ih je Kristijanović vjerojatno preuzeo iz „nekih europskih časopisa ili udžbenika zoologije“ (2011: 339). U njima su opisane osobine nekih životinja kao što je riba zvana morski lav, perzijanska mušica, veliki pauk po imenu *Falange*, stjenica i američka vjeverica. U osmome je poglavlju desetak šaljivih pripovijesti, a u devetome se nalaze dvadeset dvije zagonetke. Deseto i posljednje poglavlje čine poprilično obimna pjesma *Plač*, napisana povodom smrti bana Ignaca Gyulaya, tri mudre izreke, Ezopova

basna o gavranu i lisici, pjesma o satiru te popis blagdana i vremena kada sudovi ne rade. Tu su i informacije o otpravi varaždinske, zagrebačke i karlovačke pošte s dolascima i odlascima te popis mjesta i vremena održavanja sajмова. Slijede još tri tablice preuzete iz Mikloušićeva kalendara: jedna o isplati kamata, druga o obračunu plaća, a treća o cijeni različitih količina vina ili napitaka (Borić 2011: 340). Na samome kraju stoji poziv Franje Župana čitateljima da mu se jave ako imaju slične materijale kako bi se kalendar i dalje mogao izdavati te tekstovi dviju pjesama, odnosno napitnica s notnim zapisima.

5.6. O ostalim godištima *Danice*

Poglavlja u godišnjaku za 1835. godinu gotovo su jednaka onima u kalendaru za 1834. Ipak, Kristijanović je za svoje čitatelje uvijek znao pronaći neku zanimljivost koja bi probudila njihovu znatiželju i potaknula ih na čitanje. Takav je i prilog *Amerikanski torec*, to jest tvor, u poglavlju *Naravske lastovitosti nekojeh živin* u kalendaru za 1835. iz kojega je čitatelj mogao naučiti nešto o biljnome i životinjskome svijetu u dalekoj Kanadi. Novina je također bio dodatak na zadnjem listu na kojem se nalazi crtež preše za bučine koštice uz objašnjenje njezinih dijelova. Na dnu stranice stoji napomena kako se opširni savjeti i upute za tiskanje ulja iz bučinih koštica nalaze u *Danicama* za 1834. i 1835. Isti sadržaj i gotovo ista poglavlja nalaze se i u godišnjaku za 1836. godinu. Novina je objavljivanje dviju stranica latinsko-hrvatskoga rječnika u devetome poglavlju te veći broj pjesama pri čemu se i broj stranica povećao na sto dvadeset tri. Također se može primijetiti kako su tekstovi sa savjetima za vinogradarstvo vrlo opširni i detaljni te se redovito javljaju u kalendarima za 1834., 1835., i 1836. godinu. Nastavak nauka o vinogradarstvu nalazi se već na početku kalendara za 1837. godinu te zauzima dvadesetak stranica, isto koliko i kratke pripovijesti. U desetome se poglavlju nalazi molitva, a u jedanaestome *Lado horvatski* u kojem Kristijanović govori o važnosti pjesama. Napominje kako su one odraz duše, stoga mogu uvjerljivo prenijeti ljudske osjećaje. Pjesme su narodu vjekovima prenosile duhovno nasljeđe predaka ističući njihove kreposti, ali su ukazivale i na njihove mane. Kristijanović je smatrao kako su one izraz prirodne nadarenosti i razuma te da je u svakome narodu bilo onih koji su ih prikupljali. Navodi kako nitko u Hrvata nije tiskao prikupljena narodna blaga stoga je on tu zadaću preuzeo na sebe. Prikupljene pjesme objavljivao je u *Danici* pod imenom *Lado horvatski* podjelivši ih u tri skupine. U skupini A nalaze se rimovane pjesme uglavnom poučnoga sadržaja, u skupini B priproste narodne pjesme, odnosno *popevke*, a u skupini C napitnice. Dio kalendara s pjesmama u *Ladu horvatskome* bio je prva veća promjena u sadržaju *Danice zagrebečke*. U kalendaru za 1838. nema većih

promjena u odnosu na kalendar za prethodnu godinu što se tiče tema i poglavlja. U tome se broju u mnogim primjerima potvrđuje glavni cilj Kristijanovićeve kalendara, a to je pouka. Tako je u prvome dijelu čitateljima predstavljen tekst *Znanje reda naravskoga* u kojem se nalaze znanja o zvijezdama, obliku, veličini i širini svijeta. U njemu se još pojašnjava odnos Sunca, Mjeseca i Zemlje te Kopernikov heliocentrični sustav. Čitatelji su pouku mogli pronaći i u šestome poglavlju *Razlučne pripovesti* godišnjaka za 1838. godinu. Prva od njih je pripovijest *Hasen vljudnosti* koja prikazuje mladoga čovjeka Pepića koji je zbog svoje uljudnosti i spremnosti da pomogne drugome zaslužio bogatstvo zbog čega su njegovi suseljani svoju djecu odlučili odgajati da postanu poput njega. Pouku donosi i priča *Pameti vredna* u kalendaru iz 1840. koja govori o nagradi koju je vojnik Vukasović iz Dalmacije primio od carice Marije Terezije za svoje držanje, marljivost i pokazanu ljubav prema ocu. U drugome su dijelu kalendara, odmah nakon poslovice, obično slijedile *Šegave pripovesti*. Te šaljive pričice bile su duhovite, a svojim su temama i načinu pisanja bile prava suprotnost onima koje su čitatelje navodile na razmišljanje. U desetome poglavlju godišta za 1840. nalazi se nastavak onoga što je Kristijanović najavio u kalendaru za 1837., a to su pjesme sakupljene u *Ladu horvatskome*. U drugome poglavlju kalendara za 1839. nalazi se nastavak učenja o prirodnim tajnama u kojem se Kristijanović, kao i u prethodnome izdanju, služi crtežom Zemlje pomoću kojega objašnjava klimatske pojaseve, dok se u trećem poglavlju nalazi nastavak učenja o spravljanju vina. Nadalje, *Lado horvatski* u kalendaru za 1840. godinu puno je kraći od prethodna dva te sadrži samo tri pjesme. Također, u dodatku poslije kazala nalazi se oglas za drugo izdanje Mikloušićeva *Izbora dugovanj* iz 1839. godine s istaknutim sadržajem i cijenom od trideset šest krajcara. U *Danici* za 1842., u uvodnome dijelu o rodoslovima, popis europskih vladara puno je duži, a opširniji opisi pružali su čitateljima više informacija o drugim zemljama i njihovim vladarima. Detaljniji je i rodoslov hrvatskih plemićkih obitelji Drašković i Keglević, kao i popis hrvatskih i slavonskih biskupa obiju crkava, rimokatoličke i grčke, odnosno pravoslavne. Poimence su nabrojani crkveni službenici, zagrebački, varaždinski, križevački, požeški, virovitički i srijemski župani te podžupani, sudci i pisari. U sedmome se poglavlju prvi puta javljaju *Ezopuševe basne*, a poslije svake slijedi *Navuk*, to jest pouka namijenjena čitateljima. *Danica zagrebečka* za 1843. godinu na jednoj stranici donosi popis broja stanovnika u najvećim hrvatskim mjestima što je bila novina koja je upotpunila uvodni dio koji je do tada sadržavao samo opće kalendarske podatke. Naveden je još i popis broja stanovnika devetnaest najvećih gradova i mjesta te podaci o vremenu izlaska i zalaska Sunca za svakih petnaest dana. Tu je i popis nekih važnih događaja koji su se zbili prije 1834. iz kojega su čitatelji mogli doznati kako je od podizanja Zagrebačke stolne crkve prošlo 750 godina, pronalaska papira 603 godine, od

krvoločnoga pohoda Turaka u Turopolju 250 godina, sadnje prvih trsova vinove loze 1567 godina, od pronalaska tiskarskoga stroja 403 godine i ostalo. Dvije su novine također poglavlja u kojima se donose pisma Plinija Mlađega svojim suvremenicima te ona u kojima se opisuje Božanska i zemaljska ljubav. Ipak, kalendar za 1843. obimom je nešto kraći od prethodnih izdanja te broji osamdeset tri stranice. U *Danici zagrebečkoj* za 1844. godinu u *Ladu horvatskome* nalaze se stihovi Homerova epa *Odiseja* koji govore o Penelopinoj vjernosti. Prije samih stihova Kristijanović opisuje likove Penelope, Odiseja i Telemaha, ali i razloge zbog kojih je Odisej morao poći u Trojanski rat. U istome su godištu, uz Ezopove, objavljene i dvije domaće basne: *Krajcar i jež* i *Miši v tolnaču*. Broj i opseg literarnih priloga povećao se 1845. godine pa je broj stranica kalendara narastao na sto trideset dvije. U dodatku, na predzadnjoj i zadnjoj stranici, tiskar Franjo Župan obraća se čitateljima moleći ih da svojim prilozima pomognu kako bi se *Danica* i dalje mogla tiskati. Nadalje, u godištu za 1846. objavljene su još dvije domaće basne: *Vuk i osel* i *Pas i vuk*, kao i zadnji *Navuki pisanja listov* u kojem se nalaze pisma Plinija Mlađega i prepiska između oca Martina i sina Vinka Mandiča. U *Danici* za 1848. godinu nastavlja se niz priča iz *Staroga zavjeta*, a Kristijanović svojim čitateljima na dvadesetak stranica donosi prijevode priča o Ruti i proroku Joni. Slijede potom priče o životu sv. Andrije, Tome i Bartola, carigradskoga patrijarha Ignacija i Ivane Orleanske na trideset četiri stranice, kao i popis rimskih papa na preko dvadeset stranica. U njoj se nalazi i Kristijanovićev tekst *Nekaj o horvatskom jeziku* koji se proteže od sto trinaeste do sto dvadesete stranice. U godištu za 1849. već na dvadeset petoj stranici započinje priča o sv. Petru koja se zajedno s tumačenjima proteže sve do osamdeset šeste stranice, a potom slijede još i priče o sv. Blažu i proroku Iliji na dodatnih devetnaest stranica. Počevši s poslovicama, zagonetkama, kraćim poučnim i šaljivim pričama, Ezopovim basnama, pripovijestima s religioznom tematikom, zatim dužim pripovijestima te pričama iz *Staroga zavjeta*, Kristijanović je svojim čitateljima nudio sve zahtjevnije štivo. Opsežni tekstovi i mnoštvo informacija bili su velik izazov tadašnjim čitateljima stoga su oni umanjili njihov interes za kalendar čija su ranija izdanja donosila zabavnije i raznolikije teme. U *Danici zagrebečkoj* za 1849. godinu Kristijanović na sto trinaestoj i sto četrnaestoj stranici donosi tekst *Jošće nekaj o horvatskem jeziku* obraćajući se još jednom onima koji narodu žele oduzeti njegov jezik i nametnuti im svoj tvrdeći kako njihov materinski *horvatski* nije dovoljno dobar. Pri kraju pregleda godišnjaka *Danice* za 1849. primjećuje se kako se opseg kalendara zbog starozavjetnih priča povećao na punih sto četrdeset osam stranica. Kristijanovićevo zauzimanje za prostoga, zapostavljenoga i neukoga kmeta vidljivo je u četvrtome i petome poglavlju kalendara za 1850. godinu koji otkrivaju Kristijanovićeve stavove o životu, bogatstvu i siromaštvu, pravdi i nepravdi, o Bogu i vjeri,

trpljenju i strpljivosti. Svojim čitateljima na kraju poručuje kako se Bogu valja podčiniti jer se On suprotstavlja gizdavome, a poniznome udjeljuje milost.

6. Mikloušićevi i Krstijanovićeви stavovi o jeziku

Život i djelovanje Tomaša Mikloušića i njegova polunećaka Ignaca Kristijanovića toliko su slični da se ponekada čini kako je riječ o jednoj osobi: pripadali su istoj porodici, obojica su bili svećenici, pisci, prosvjetitelji, prevoditelji, izdavači kalendara i branitelji *horvatskoga* jezika. Ideja o tome kako bi Hrvati svoj jezik trebali *osvetlati* i *uzvisiti* postala je glavna vodilja najprije Mikloušića, a potom i njegova nećaka. Obojica su smatrali kako je narodni jezik najjače sredstvo kojim se može spriječiti odnarođivanje te da puk napredak može postići jedino na materinskome kajkavskome jeziku. Mikloušić je napisao dva poznata odlomka o jeziku. Prvi se nalazi u predgovoru *Stoletnoga kalendara* u kojem je napisao pohvalu kajkavskome jeziku istaknuvši njegovu sličnost s latinskim. Drugi odlomak o jeziku nalazi se u predgovoru *Izbora dugovanj* u kojem se Mikloušić prisjeća događaja iz vremena svoga školovanja u Budimu kada su se 1787. mađarski patrioti odlučili zauzeti za svoj jezik kako bi ga unaprijedili što ga je potaknulo da se posveti svome domaćem jeziku. Nakon Mikloušićeve smrti Kristijanović je ostao sam u borbi za kajkavski jezik koji je branio do kraja života, a tek se 1847/48., pobjedom Gajeve reforme, odrekao staroga pravopisa (Šojat 1962: 65-67). Bio je usredotočen na kajkavski sjeverozapad Hrvatske i kajkavski jezik kojega se nije mogao odreći u korist nekoga zajedničkoga jezika koji je trebao postati sredstvo nacionalne integracije (Šojat 1962: 92). Kristijanović je ilircima predbacivao neiskustvo i nepoznavanje vlastitoga materinskoga jezika istaknuvši kako će njegova glavna zadaća biti briga za kajkavski jezik i njegovu čistoću, kao i borba protiv onih koji ga žele mijenjati. Smatrao je kako bi mijenjanje jezika bilo štetno za Hrvate jer bi time izgubili svoje glavno obilježje. S druge strane, ilirci su predlagali da Hrvati, poput Nijemaca, kao temelj svoga novoga književnoga jezika odrede jedno narječje, a Kristijanović je predložio da to bude kajkavština. Svoj prijedlog potkrijepio je citatima poznatih pisaca i slavista kao što su Ivan Vitković, Matija Antun Relković, Ljudevit Bedeković Komorski, Jernej Kopitar, Pavel Jozef Šafárik, Andrzej Franciszek Kucharski, Václav Hanka (Dukić 2022: 108-109). Davor Dukić navodi kako Kristijanović na početku predgovora svoje gramatike iz 1837. (*Grammatik der kroatischen Mundart*) piše kako Hrvate, jednako kao i druge narode, karakteriziraju kultura i jezik, što će još jednom ponoviti na kraju predgovora tvrdeći kako je ljubav prema materinskome jeziku njihovo glavno obilježje (2022: 109).

U *Danici zagrebečkoj* za 1848. godinu Kristijanović piše tekst *Nekaj o horvatskom jeziku* u kojem nastavlja raspravu s ilircima. Opisuje situaciju s kajkavskim jezikom napominjući kako se jedan dio Hrvata poveo za doseljenicima sa sjevera prihvativši ilirsko ime i ilirski jezik. Ilirci

su isticali kako žele sačuvati narodno ime i duh, no Kristijanović je tvrdio kako su učinili upravo suprotno jer su napustili svoje *horvatsko* ime i *horvatski* jezik. Prigovarali su da Hrvati imaju puno narječja na što je Kristijanović uzvratio kako je tako u većini jezika te da nije važno koliko ljudi govori neki jezik, već koliko ga razumije. Također su smatrali da je *horvatski* jezik zapušten, na što im je Kristijanović odgovorio da to ne bi smio biti razlog da narod napusti svoj jezik, već poticaj da ga poboljša. Ilirci su također držali da je zapuštenost jezika dovela do siromaštva i neukosti puka na što ih je Kristijanović upitao bi li to siromaštvo nestalo kada bi Hrvati prihvatili neki drugi jezik koji ne razumiju. U *Danici zagrebečkoj* za 1849. godinu nadovezao se na svoj prethodni osvrt o jeziku u tekstu *Jošće nekaj o horvatskem jeziku*. U njemu je još jednom ponovio svoje jezične stavove te iznio zapažanje kako mladi ljudi, slijedeći neke pisce i učitelje, prihvaćaju ilirski jezik. Pritom je istaknuo kako je jezik koji narod ne razumije beskoristan upitavši što će ostali narodi reći o Hrvatima kada vide da su napustili svoj jezik. Kristijanović na kraju ističe kako se prava ljubav prema domovini i njezinome vladaru ogleda u ljubavi prema vlastitome jeziku (Dukić 2022: 110-111).

7. Zaključak

Usporedba *Izbora dugovanj* sa *Stoletnim kalendarom* i *Danicom zagrebečkom* rezultirala je shematskim prikazom tema zastupljenih u trima djelima. One su pobrojane u tablici, a pridruženi su im i pojedini naslovi radi što zornijega pregleda.

TEME	<i>Stoletni kalendar</i> (1819)	<i>Izbor dugovanj</i> (1821)	<i>Danica zagrebečka</i> (1834-1850)
POVIJESNE TEME	<p>1. Popis hrvatskih kraljeva od Svevlada do Zvonimirove Jelene Lijepe (547-1084);</p> <p>2. Popis zagrebačkih biskupa od Duha do Maksimilijana Vrhovca (1093-1787).</p>	<p>Dio I. O počecima slavenskoga naroda i njegovim vladarima:</p> <p>1. Porijeklo Ilira, Slavena, jezik, imena, vladari i granice;</p> <p>2. O hrvatskoj poganskoj prošlosti;</p> <p>3. O hrvatskoj ili slavenskoj kršćanskoj prošlosti;</p> <p>4. Slavenski kraljevi od 547. godine.</p>	<p>1. Popis europskih vladara: engleski, bavarski, belgijski, danski, francuski, grčki, nizozemski, portugalski, pruski, ruski, švedski, španjolski, saksonski, sardinijski, sicilijanski, turski i ostali (od '34. do '45);</p> <p>2. Popisi knezova hrvatskoga i slavenskoga kraljevstva, zagrebačkih, varaždinskih, križevačkih, požeških, virovitičkih i srijemskih (pod)župana, banova i sudaca, gradskih poglavarstava te imena hrvatskoga i slavenskoga bana, vladajućega pape i dr. (od '34. do '50);</p> <p>3. Spomenka vredna ('36., '38. i '44) – razni povijesni događaji;</p> <p>4. Navuk pisanja listov (od'43. do '46) – pisma ljubljenim roditeljima ('44.), pisma Plinija Mlađega (od '43. do '46), sestra piše bratu, brat piše drugome bratu ('45), pisma oca Martina i sina Vinka Mandiča ('46) i dr.;</p> <p>5. Popis hrvatskih i slavenskih biskupa (od '43. do '48);</p> <p>6. Nekoja iz domaće dogodovščine (od '48. do '50.);</p> <p>7. Sveti Otc i Pape, redom... ('49. i '50).</p>

<p align="center">KNJIŽEVNOPOVIJESNE TEME</p>	<p align="center">-</p>	<p>Dio II. O tiskarama, piscima i knjigama hrvatske države:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O tiskarama; 2. pisci hrvatskoga naroda; 3. O knjižnicama. 	<p align="center">-</p>
<p align="center">TEME DOM I GOSPODARSTVO</p>	<p>DRUGI DIO Mjesečni kalendar gospodarskih poslova:</p> <p>TREĆI DIO:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Savjeti za njive, travnjake, lozu, sjemenje i gnojenje; 2. Savjeti za borbu protiv štetočina (miševa, štakora, krtica, zmija, stjenica, žohara, cvrčaka, muha, buha, komaraca i ostalih); 3. Savjeti za kućanstvo (izrada zelenoga sapuna, izbjeljivanje platna, recept za grudice za kruh i tijesto i dr.); 4. Upute za vinovu lozu, bačve, vino i ocat. 	<p align="center">Dio III. O gospodarstvu i domaćim lijekovima:</p> <p>Korisne upute za kositrenje, presađivanje velikoga drveta, spravljanje praha za mazanje i krpanje peći, boja za zid itd.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opaženja gospodarska ('34., '35., '37) – o bučnim sjemenkama, duhanu, trsju, posuđu, vinu i lozi, o travnjacima i sijenu, o ribnjacima, ribama i dr.; 2. Vsakoverstna ('36) – o medu, vinu, octu, pšenici, krumpiru itd.; 3. Daljniji navuk od vinskoga pridelavanja (od '36. do '39); 4. Hižni gospodar (od '40. do '47) – popis mjesečnih gospodarskih poslova kroz godinu: polja i sjenokoše, ribnjaci i ribarija, lugarija i lov, zidarija, kuća itd.; 5. Z mesnice ('49. i '50) – o svinjskome mesu, kako ga skuhati da bude sočno i prhko, kako čuvati da se ne pokvari itd.
<p align="center">TEMA ZDRAVLJA U LJUDI I ŽIVOTINJA</p>	<p>TREĆI DIO:</p> <p>Savjeti za liječenje ljudi te za liječenje</p>	<p align="center">Dio III. O gospodarstvu i domaćim lijekovima:</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Način življenja, da človek dobro zdrav bude ('34); 2. Daljniji navuk od načina življenja človečanskoga ('35. i '36); 3. Vraštva vsakojačka ('38) – savjeti za liječenje ljudi i stoke;

	i uzgoj konja, stoke, svinja, peradi i pčela.	Recepti i upute za spravljanje pojedinih lijekova za ljude te savjeti za liječenje raznih bolesti u čovjeka.	<p>4. ('39) – savjeti za liječenje ljudi i konja;</p> <p>5. Domaći vječitelj ('40) – savjeti za liječenje ljudi i konja;</p> <p>6. Protimbe domaće tak za ljudi kak i marhu ('47);</p> <p>7. Hižna vječnica ('48) – kako čovjeku za zdravlje koriste šećer, vinski ocat, sapun, pepel, lug, mlijeko, topla i hladna voda, cvijeće kamilice i bazge, vuna, sok duhana i dr.;</p> <p>8. Skušana i segurna protimba proti kukcu ('49);</p> <p>9. Način dugo živeti ('50).</p>
ZABAVNO-POUČNE TEME	<p>DODATAK:</p> <p>1. Pripovijest <i>Duhov zaklinjavci</i>;</p> <p>2. Pjesme:</p> <p>1. <i>Vse stvorjenje veselo,</i></p> <p>2. <i>Blago njemu, koga pamet,</i></p> <p>3. <i>Zakaj serdce takve žuhke i</i></p> <p>4. <i>Kak pena na vodi.</i></p>	<p>Dio IV.</p> <p>1. Hrvatske poslovice;</p> <p>2. Mudre izreke i <i>popevke</i>:</p> <p>1. <i>Protuletna vugodnost,</i></p> <p>2. <i>Izličnost priateljstva,</i></p> <p>3. <i>Batrivenje proti izličnosti,</i></p> <p>4. <i>Zvedljivost izlična;</i></p> <p>3. Znamenite stvari (orgulje, crkvena zvona, vinske bačve i pivarski kotao) i igra na sreću (<i>loteria</i>).</p>	<p>1. Mudri zgovori grofa Segura ('34);</p> <p>2. Prigodni navuki ('34);</p> <p>3. Šegave pripovesti (od '34. do '38);</p> <p>4. Zganjke (od '34. do '41. i od '46. do '49);</p> <p>5. Pjesme ('35);</p> <p>5. Pjesme. Prigodni navuki ('36);</p> <p>6. Prirečija horvatska (od '36. do '37., od '39. do '41. i od '43. do '45);</p> <p>7. Izbor pametnih rečih i činov ('37);</p> <p>8. Lado horvatski (od '37. do '48);</p> <p>9. Razlučne pripovesti (od '38. do '40);</p> <p>10. Smešni Martin (od '39. do '47. i '50);</p> <p>11. Pameti vredna – proza (od '39. do '43. i '45);</p> <p>12. Zmesnice (od '42. do '46);</p> <p>13. Ezopuševe basne (od '42. do '50);</p> <p>14. Ljubavi Božica lada takav med nemum živinum ('43);</p> <p>15. Redke pelde zakonske ljubavi i vernosti ('43);</p> <p>16. Basne domaće ('44. i '46);</p> <p>17. Pripovedke ('45).</p>

<p style="text-align: center;">KALENDARSKÉ TEME VREMENA</p>	<p>PRVI DIO:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Godišnji i stoljetni kalendar; 2. Astronomska i kalendarska godina; 3. Mjeseci, tjedni i dani; 4. Komputski račun i njegovi dijelovi; 5. Sveci, kvatre i postovi; 6. Godišnja doba, ravnodnevnica i suncostaj; 7. Astrologija i zodijak; 8. Zrak i događaji u njemu (rosa, magla, kiša, tuča, snijeg, duga itd). <p>DRUGI DIO:</p> <p>Osobine nadolazećega vremena kroz godinu.</p>	<p style="text-align: center;">Dio IV.</p> <p>4. <i>Doba sveta</i> – predviđanja njemačkoga astronoma Heinricha Wilhelma Olbersa o sudbini svijeta.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uvodna rubrika Leto Gosponovo s tablicama za svaki mjesec (sva godišta); 2. Tolnačnik hižni vsakoverstneha na hasen i prikračenje vremena služećeh (od '34. do '41); 3. Paske na vreme za prosto ljudstvo ('34); 4. Ručni kompas, i suncena vura ('34); 5. Vreme buduće meseca kak je moći iz boje (farbe) njegove poznati ('35); 6. Navuk od korugline, velikoče i širine sveta, kak i od ostaleh naravskeha skrovnostjah ('38); 7. Starinske pake na vreme u poglavlju Hižni gospodar (od '40. do '47); 8. Znamenja vremena od nekojega seljanca iz njegoveh opaženj propisana ('49); 9. Namenljivo vreme ('50).
<p style="text-align: center;">RODOSLOVNE TEME</p>	<p style="text-align: center;">-</p>	<p style="text-align: center;">-</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rodoslov vladajućega austrijskoga pokoljenja (sva godišta); 2. Rodoslov nekojeh horvatskeha plemen ('42).
<p style="text-align: center;">BIBLIJSKO-RELIGIJSKE TEME</p>	<p>DODATAK:</p> <p>Pripovijest <i>Duhov zaklinjavci</i>.</p>	<p style="text-align: center;">-</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hasnovite naredbe vu življenju človeka... ('35); 2. Reči mudrosti Šalamona kralja i Jezuša Sina Sirakovoga ('39. i '40); 3. Vugodne pripovesti (od '42. do '44); 4. Knjiga o Tobiji ('45); 5. Knjiga o Juditi ('46); 6. Bog se za vse otčinski skerbi ('46); 7. Sv. Ivan i Jakov, sv. Sabina mučenica ('47);

			<p>8. Knjiga o Ruti i proroku Joni, sv. Andrija, Bartol, sv. Ignacije Carigradski, Ivana Orleanska, sv. Toma ('48);</p> <p>9. Sv. Petar, Blaž, molitva, prorok Ilija ('49);</p> <p>10. Sv. Filip i Jakov, Šimun, Juda Tadej, sv. Rok, sv. Spiridon ('50).</p>
TEMA JEZIKA	<p>PREDGOVOR:</p> <p>Dijelovi o <i>horvatskome jeziku</i>.</p>	<p>Dio I.</p> <p>1. Predgovor: O domorodnome (domaćem, kajkavskome) jeziku.</p> <p>2. O jeziku Ilira i Slavena;</p>	<p>1. Novi diačko – horvatski rečnik ('36);</p> <p>2. Nekaj o horvatskom jeziku ('48);</p> <p>3. Jošće nekaj o horvatskem jeziku ('49).</p>
PRAKTIČNE TEME	<p>DODATAK:</p> <p>Tablice s isplatama kamata i plaća te cijenama količina vina.</p>	-	<p>1. Popis broja stanovnika većih hrvatskih gradova (od '38. do '41. i od '43. do '50);</p> <p>2. Informacije o radnome vremenu sudova;</p> <p>3. Tečaj varaždinske, zagrebačke i karlovačke pošte;</p> <p>4. Popis mjesta i vremena održavanja sajмова;</p> <p>5. Tablice s izračunima kamata i plaća;</p> <p>6. Cijene različitih količina vina.</p>
NEVJEROJATNE/ČUDNOVATE TEME	-	-	<p>Mudročinstva (od '34. do '37) – čudnovati savjeti: kako prepoznati koliko netko ima novaca u džepu, koliko je tko star, kako među dobrima prepoznati zle, saznati gdje kokoš nese jaja i dr.</p>
POPULARNE PRIRODNO-ZNANSTVENE TEME	-	-	<p>Naravske lastovitosti nekojih živin (od '34. do '40. i '42) – tekstovi o raznim (egzotičnim) životinjama kao što su bijela lisica, škanjac, žirafa, slon, sivi medvjed, hijena, lav, sup itd.</p>

U središtu ovoga rada bila je analiza djela *Izbor dugovanj* i njegova usporedba sa *Stoletnim kalendarom* i *Danicom zagrebečkom*. Ona je pokazala da se u trećem i četvrtome dijelu *Izbora* (*Od gospodarstva i domaćeh protimbih* i *Prیرهčja horvatska, Mudri zgovori i popevke te Glasovite stvari*) nalaze uobičajeni kalendarski te praktični i zabavno-poučni prilozi prisutni i u *Stoletnome kalendaru* te *Danici zagrebečkoj*. Djelima je zajednička i jezična tema obrađena u predgovorima dvaju Mikloušićevih djela te dvama člancima u *Danici* za 1848. i 1849. godinu. S druge strane, prvi i drugi dio *Izbora* (*Od početka naroda slavinskoga i njegovih ladavcev* i *Od slovarnic, piscev i knjig orsaga horvatskoga*) po svome se sadržaju i opsegu razlikuju od kalendarskoga štiva. Riječ je o opširnim povijesnim dijelovima kakvih u kalendarima nema. U njima je Mikloušić opisao događaje i osobe iz najdalje narodne povijesti te dao pregled književnoga stvaralaštva na kajkavskome, čakavskome i štokavskome jeziku. Prva su dva povijesna dijela stoga novina u odnosu na uobičajeno kalendarsko štivo od kojih je naročito drugi od osobite vrijednosti jer sadrži povijest hrvatske književne kulture, kao i bibliografiju hrvatskih pisaca od 14. do dvadesetih godina 19. stoljeća. Također je prikazano koliko su važni bili Mikloušićev *Izbor* i navedeni kalendari jer su domaćem puku omogućili da čita i da se obrazuje na svome materinskome jeziku. Takva su djela u predpreporodno vrijeme većinom bila jedino štivo čijom se pojavom i širenjem među pukom stvarala čitateljska publika. Iz njih je puk mogao doznati nešto o svome porijeklu, vladarima i vjeri, kao i o knjigama i piscima svoga naroda. Nudili su i razne praktične savjete, odnosno znanja iz gospodarstva, medicine, veterine, farmakologije, astronomije, astrologije i meteorologije, no spomenuta su djela služila i zabavi (Jembrih 2009: 63). U njima su se mogle naći poslovice, zagonetke, razne pjesme, poučne i duhovite priče i ostalo. Analizirani su tekstovi i danas zanimljivi jer ocrtavaju život običnih ljudi onoga vremena, kao i njihove potrebe o kojima su se, uz Mikloušića i Kristijanovića, skrbrili i ostali kajkavski pisci. Svi su se oni predano borili za napredak i očuvanje kajkavskoga jezika te naglašavali važnost čitanja i izdavanja knjiga na domaćem jeziku. Svojim su djelima kajkavskoj književnoj dionici tako osigurali čvrsto mjesto u povijesti sveukupne hrvatske književnosti. Važnim se pokazalo i pitanje autorstva te originalnosti *Izbora dugovanj* i kalendara. Mikloušić je uz svoje originalne uratke za tiskanje priređivao i djela ostalih domaćih i stranih autora. Pri tome se različito odnosio prema izvornome djelu jer se nekada preradama udaljavao od njega, a nekada ga je doslovce prenosio. Takve su prerade u predromantičarsko vrijeme bile uobičajene, no to se u doba romantizma mijenja. Branko Vodnik smatrao je kako su neka Mikloušićeva djela neoriginalna jer je tuđa djela izdavao pod svojim imenom. Ipak, Vodnik je shvaćao da je Mikloušiću najvažnija bila prosvjetiteljska tendencija njegovih izdanja (Vodnik prema Cesarec 2012: 242). Ivan Cesarec naglasio je kako

se tadašnji pojam autorstva razlikovao od današnjega te da je teško odrediti u kojoj su mjeri analizirana djela umjetnička i književna, a u kojoj samo didaktična. Ona bi se stoga trebala promatrati kao poseban književni oblik koji je u određenom periodu poslužio društvu, a njegova je pozitivna strana bila ona rodoljubna (Cesarec 2006: 150). Analizom su također osvijetljene društvene i kulturne okolnosti u kojima su djela nastala te Mikloušićev, a naročito Kristijanovićev odnos s ilircima. Olga Šojat smatrala je kako su obje strane imale isti cilj, ali su ga htjele ostvariti drugim sredstvima, odnosno kako je djelovanje kajkavaca i iliraca išlo u istome smjeru (vidi Šojat 1962: 94). S druge strane, Davor Dukić tvrdi kako između njihova djelovanja nije bilo sličnosti. U središtu hrvatskoga narodnoga preporoda stajao je koncept sveslavenstva sa zajedničkim jezikom koji se odnosio na južnoslavenske narode, dok se Mikloušićev i Kristijanovićev koncept patriotizma temeljio na prostoru na kojem se govorio kajkavski jezik (vidi Dukić 2022: [97]-114). *Izbor dugovanj* prva je povijest hrvatske kulture i književnosti na hrvatskome jeziku, a *Stoletni kalendar* i *Danica zagrebečka* predstavljaju vrhunac kajkavske kalendarske tradicije. Iako pučka štiva, ne može im se osporiti literarna vrijednost, ponajprije u dijelovima namijenjenima zabavi u kojima se nalazi raznolika domaća poslovična građa, pjesme i priče. Ipak, ono što zasjenjuje literarnu vrijednost *Izbora* i kalendara njihova je prosvjetiteljska i didaktična uloga koja se ogleda u brizi i ljubavi prema domorodcima i *horvatskome* jeziku koja je za Mikloušića, Kristijanovića i sve koji su uz njih stajali, bila istovjetna. Povodom Mikloušićeve smrti 1833. Pavao Štoos u njegovu je čast ispjevao pjesmu *Glas kričečega vu pustini*:

Domovina draga, mila naša Mati!
Kakvo batrivenje moreš sad imati
Kada, koj najbolje čuval Ti je venca, –
Njemu je sad poplun černe zemlje senca? –
Znaš li, da prehađa Tvoja stara Slava,
I da za Tvoj Glas već nigdo niš ne dava,
Samo gde pri plugu Mužek si popeva,
Ter zverh' teškog žitka žuhke suze zleva? –

(2001: 107)¹⁰

¹⁰ Tekst cijele pjesme vidi: Štoos 2001: 104-111.

Tekstološka napomena

Sva su djela u ovome radu obrađena na temelju prvih izdanja objavljenih za života autora. Njihovi su naslovi zapisani u skraćenome obliku po kojem su poznati u literaturi, a cjeloviti se naslovi nalaze u izvorima. Pri transkripciji jezik autora nije mijenjan, ali je usklađen s *Hrvatskim pravopisom* Matice hrvatske. Što se transkripcije tiče, grafijski slijed *-er-*, u položaju u kojem je u kajkavskome književnome jeziku moguće ostvarivanje slogotvornoga r, sadržava popratno *-e-*. Također nije provedeno ni jednačenje suglasnika po zvučnosti i mjestu tvorbe, dok su imena pri transkripciji grafijski i morfološki prilagođena. Mala i velika slova napisana su u skladu s današnjim pravopisom, uređena je interpunkcija te su uklonjene sve uočene pogreške.

8. Sažetak

Diplomski se rad bavi analizom djela *Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služečeh* (1821) kajkavskoga pučkoga pisca i prosvjetitelja Tomaša Mikloušića u kontekstu predpreporodnoga razdoblja od 1790. do 1835. godine. U radu su navedeni biografski podatci o autoru te su ukratko prikazane društveno-političke, jezične i književne prilike u kojima je djelovao. Djelo *Izbor dugovanj* je, kao prva sinteza književne i kulturne povijesti na hrvatskome jeziku, predstavljeno kroz svoje različite tematsko-sadržajne cjeline poput (pseudo)povijesnih, literarnih, prirodnoznanstvenih i kalendarskih, pri čemu su najzanimljiviji dijelovi dodatno istaknuti. Djelo je također dovedeno u vezu s hrvatskom kalendarskom tradicijom i Mikloušićevim *Stoletnim kalendarom iliti Dnevnikom stoletnim horvatskim* (1819) te *Danicom zagrebečkom* (1834-1850), kalendarom Ignaca Kristijanovića pri čemu su oba zasebno obrađena. Najvažniji biografski podaci navode se i za Ignaca Kristijanovića, Mikloušićeva nećaka te književnoga i kulturnoga nasljednika. Na kraju se još jednom ističe uloga i značenje *Izbora*, kao i ostalih dvaju djela, u književnome i društvenome životu sjeverne Hrvatske te važnost Tomaša Mikloušića i Ignaca Kristijanovića kao katoličkih prosvjetitelja i promicatelja hrvatskoga kajkavskoga jezika u predpreporodno doba.

Ključne riječi: *Izbor dugovanj vsakoverstneh*, Tomaš Mikloušić, predpreporodno doba, *Stoletni kalendar*, *Danica zagrebečka*, Ignac Kristijanović, katoličko prosvjetiteljstvo, hrvatski kajkavski jezik

9. Izvori

1. Ignac, Kristijanović (ur.). 1834–1850. *Danicza Zagrebechka ili Dnevnik: za prozto leto ... : z- tolnachnikom hisnem vszakoverztneh, na haszen y prikratchenye vremena szlusechek*. Zagreb, 1-17.
2. Mikloušić, Tomaš. 2006. *Ztolétni kalendàr iliti dnevnik ztolétni horvátzi do léta 1901 kasúchi po Thom. Miklóushichu, Plebanushu vu Ztényevczu izpiszan, y na szvétlo vàn dàn* [1819]. Ur. Alojz Jembrih i Josip Erben. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko.
3. Mikloušić, Tomaš. 2009. *Izbor dugoványh vszakoverztnéh za haszen, y razveselénye szluséchéh po Thomáshu Miklóushich Plebànushu Ztenyevchém izpiszan, y na szvétlo dàn* [1821]. Prir. Alojz Jembrih. Donja Stubica: Kajkavijana.

10. Literatura

1. Balagović, Ivica. 2012. Ljekarnički recepti tiskani u III. dijelu Mikloušićeve knjige „Izbor dugovanyh vszakoverstnih...“ (1821.). U: *Tomaš Mikloušić. Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 143–156.
2. Barac, Antun. 1964. *Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije. Književnost ilirizma*. Knj. I. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavneske akademije znanosti i umjetnosti.
3. Bogišić, Rafo. 1995. Prve sinteze u hrvatskoj književnoj historiografiji. F. M. Appendini – M. P. Katančić – T. Mikloušić. *Forum*, Zagreb, XXXIV, br. 5, 118–136.
4. Borić, Marijana. 2011. Prosvjetiteljski rad Ignaca Kristijanovića. U: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju. III. zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2010. i 2011. godine*. Ur. Alojz Jembrih. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca, 329–344.
5. Borić, Marijana. 2012. Stoljetni kalendari Tomaša Mikloušića. U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 89–127.
6. Borić, Marijana. 2015. Hrvatska kalendarska tradicija: prvi stoljetni kalendar na hrvatskome jeziku. *Hum. Časopis Filozofskog fakulteta u Mostaru*, Mostar, X, br. 13, 45–82.
7. Cesarec, Ivan. 2006. Tomaš Mikloušić kao izdavač djela kajkavske dramske baštine. U: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzorju. Zbornik radova s okruglih stolova (znanstvenih*

skupova) u Krapini 2002. – 2006. Ur. Nikola Capar, Alojz Jembrih, Vladimir Poljanec. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskog srca, 145–150.

8. Cesarec, Ivan. 2008. *Dramsko-scenski rad Tomaša Mikloušića (1767.–1833.) u kontekstu starije kajkavske drame*. Klanjec: Hrvatskozagorsko književno društvo Klanjec.

9. Cesarec, Ivan. 2012. Je li Tomaš Mikloušić doista „apokrifni autor“? (Ili o Mikloušićevu načinu označavanja autorstva). U: *Tomaš Mikloušić. Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 239–247.

10. Coha, Suzana i Šutalo, Goranka. 2023. *Koncepti slavenstva u Izboru dugovanj vsakovrstneh (1821) Tomaša Mikloušića. Predavanje na 6. međunarodnom interdisciplinarnom znanstvenom skupu „Slavenstvo“ u prošlosti i danas – jezik, književnost, kultura* [pisani je rad u procesu tiskanja].

11. Despot, Miroslava. 1972. Kalendar, njegov postanak i razvoj. *Kaj. Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, Zagreb, V, br. 12, 22–34.

12. Dukat, Vladoje. 1923. Iz povijesti hrvatskoga kalendara. *Narodna starina*, Zagreb, II, 4, 15–38. <https://hrcak.srce.hr/70429>. Pristup 10. listopada 2023.

13. Dukat, Vladoje. 1925. Tomaša Mikloušića rad oko kalendara. *Nastavni vjesnik. Časopis za srednje škole*, Zagreb, V/VI, br. 23, 194–200.

14. Dukić, Davor. 2022. Tomaš Mikloušić und Ignac Kristijanović im Kontext des kroatischen Landespatritismus. *Schnittstelle Germanistik*, br. 2., [97]–114.

15. Goldstein, Ivo. 2008. *Hrvatska povijest*. Knj. 21. Zagreb: Europapress holding.

16. Hranjec, Stjepan. 2001. Mikloušićeva prirječja. *Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturu*, Krapina, VII, br. 2, 52–57.

17. Ivanjek, Mirko. 2001. Tomaš Mikloušić u kontekstu bibliografskoga rada u 18. i 19. stoljeću. *Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturu*, Krapina, VII, br. 2, 58–61.

18. Jembrih, Alojz. 1997. *Na izvorima hrvatske kajkavske riječi. Rasprave i građa iz povijesti hrvatskoga jezika i književnosti*. Biblioteka Znanstveno popularna djela. Knj. 44. Čakovec: Zrinski.

19. Jembrih, Alojz. 2001. Ignac Kristijanović i njegovo mjesto u kajkavskom književno-jezičnom krugu 19. stoljeća. *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, Varaždin, br. 12-13, 227–243. <https://hrcak.srce.hr/135113>. Pristup 28. studenoga 2023.
20. Jembrih, Alojz. 2005. Prvi hrvatski *Stoletni kalendar* (1819.) Tomaša Mikloušića. *Gazophylacium. Časopis za znanost, umjetnost, gospodarstvo i politiku*, X, br. 3-4, 73–105.
21. Jembrih, Alojz. 2007. Knjiga je osebujna svjetlost. U: *Kajkaviana Croatica. Iz riznice kajkavske književnosti. Katalog izložbe u dvorcu Bettyany u Ludbregu*. Ur. Dubravko Bilić. Ludbreg: Gradska knjižnica Ludbreg, 15–23.
22. Jembrih, Alojz. 2009. *Tomaš Mikloušić i njegov „Izbor dugoványh vszakoverztneh“ (1821.)* [pogovor uz pretpisak iste knjige]. Donja Stubica: Kajkavijana, [3]-94.
23. Jembrih, Alojz. 2012. O Tomašu Mikloušiću iznova. U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 9–30.
24. KATANČIĆ, Matija Petar. *Hrvatski biografski leksikon (1983-2023), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/katancic-matija-petar>. Pristup 29. siječnja 2024.
25. Katičić, Radoslav. 1995. *Illyricum mythologicum*. Zagreb: Izdanja Anitbarbarus.
26. Kekez, Josip. 1996. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*. Stoljeća hrvatske književnosti. Zagreb: Matica hrvatska.
27. Kolar, Mira. 2012. Gospodarske prilike u Hrvatskoj u doba Mikloušića (1767. – 1833.). U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 59–84.
28. Löbenicht (Königsberg). Verfasser: Dr. Gustav Sommerfeldt, Quelle: Königsberg Hartungsche Zeitung, 21.09.1912, Ausgabe 445 Abendausgaben, S. 11-12, bereitgestellt durch ZEFYS-Zeitungsinformationssystem der Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz. [https://wiki.genealogy.net/L%C3%B6benicht_\(K%C3%B6nigsberg\)](https://wiki.genealogy.net/L%C3%B6benicht_(K%C3%B6nigsberg)). Pristup 18. listopada 2023.
29. Paušek-Badždar, Snježana. 2012. Tomo Mikloušić i praktična alkemija. U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 129–141.

30. Ravlić, Jakša (prir.). 1965. *Hrvatski narodni preporod: ilirska knjiga*. Pet stoljeća hrvatske književnosti. Knj. 1. Zagreb: Matica hrvatska: Zora.
31. Strohal, Rudolf. 1910. Svećenici hrvatski književnici u 18. i početkom 19. vijeka okraj Velebita. *Katolički list. Crkveno-pastoralni časopis*. Zagreb, LXI, br. 48-49, 379–381; 387–391.
32. Szabo, Agneza. 2012. Društvene i političke prilike u Hrvatskoj u doba svećenika i književnika Tome Mikloušića (1767. – 1833.). U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 35–57.
33. Šicel, Miroslav. 2004. *Povijest hrvatske književnosti XIX. stoljeća. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoae (1750–1881)*. Knj. 1. Zagreb: Naklada Ljevak.
34. Šojat, Olga. 1960. O stilu Iganca Kristijanovića. *Umjetnost riječi. Časopis za znanost o književnosti, izvedbenoj umjetnosti i filmu*, Zagreb, IV, br. 3-4, 39–55.
35. Šojat, Olga. 1962. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Odjel za filologiju*. Knj. 11. Zagreb, 63–114.
36. Šojat, Olga. 1968. Ignac Kristijanović i Danica zagrebečka. *Kaj. Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, Zagreb, I, br. 1, 12–[27].
37. Šojat, Olga. 1975. Pregled starije hrvatskokajkavske književnosti od njezinih početaka do polovine 19. stoljeća i jezično-grafijska borba uoči i za vrijeme ilirizma. *Kaj. Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, Zagreb, VIII, br. 9-10, 5–56.
38. Štebih Golub, Barbara. 2012. Tomaš Mikloušić i Ignac Kristijanović. U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 223–238.
39. Štebih Golub, Barbara. 2022. Kada na Novo leto sunce lepo sveti, rib, sada i vina dosta češi meti (iz povijesti kajkavskih kalendara). *Hrvatski jezik. Znanstveno-popularni časopis za kulturu hrvatskoga jezika*, Zagreb, IX, br. 4, 33–37. <https://hrcak.srce.hr/clanak/422740>. Pristup 23. listopada 2023.
40. Štoos, Pavao. Glas kriččega vu pustini. 2001. *Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturu*. Krapina, VII, br. 2, 104–111.

41. Šurmin, Đuro. 1894. Pabirci po kajkavskoj literaturi. *Vijenac. Književni list za kulturu, umjetnost i znanost*, Zagreb, XXVI, br. 43, 834–836.
42. Šurmin, Đuro. 1898. *Povjest književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Knjižara Lav. Hartman (Kugli i Detusch).
43. Šutalo, Goranka. 2019. Blagojevićev Pjesnik-putnik (1771) u kontekstu „katoličkoga prosvjetiteljstva“. *Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, XIX, br. 1, 65–92. <https://hrcak.srce.hr/231391>. Pristup 13. siječnja 2024. Pristup 22. studenoga 2023.
44. Tatarin, Milovan. 2006. Uloga pučkih kalendara u stvaranju hrvatske čitateljske publike. U: *Raslojavanje jezika i književnosti: zbornik radova 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Krešimir Bagić. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste, 107–141.
45. Tripartit. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013 – 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/tripartit>. Pristup 19. veljače 2024.
46. Vukadinović, Tatjana. 2012. Mikloušićevi stavovi o jeziku u svjetlu mađarske jezične obnove. U: *Tomaš Mikloušić: Zbornik radova*. Ur. Alojz Jembrih – Barbara Štebih Golub. Jastrebarsko: Grad Jastrebarsko, 213–221.
47. Zakmardi, Ivan. 1998. *Križevačka književna slava. Hrvatska riječ u Križevcima*. Prir. Stjepan Sučić. 1998. Križevci: Matica hrvatska Križevci, 16.
48. Zečević, Divna. 1978. Pučke književne tvorevine u književnoj i neknjiževnoj funkciji. Počeci razdvajanja sijamskog jedinstva novinstva i književnosti. U: *Povijest hrvatske književnosti. Usmena i pučka književnost*. Maja Bošković-Stulli – Divna Zečević. Knj. 1. Zagreb: Liber – Mladost, 468-533.
49. Zvonar, Ivan. 2014. *Pregled povijesti kajkavske usmene književnosti I. dio. Od prvih tragova do dvadesetih godina 20. stoljeća*. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca.
50. Zvonar, Ivan. 2017. Povijesni zaokret u proučavanju starije kajkavske književnosti. S posebnim obzirom na znanstveni rad Alojza Jembriha – uz životnu mu 70-ljetnicu. *Kaj. Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, L, br. 5-6, 25–58.

11. Popis i izvori ilustracija

Slika 1. Portret Tomaša Mikloušića. Preuzeto s https://hr.wikipedia.org/wiki/Tomaš_Mikloušić. Pristup 4. veljače 2024.

Slika 2. Naslovna stranica *Izbora*. Preuzeto s https://books.google.hr/books?id=WqoAAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. Pristup 4. veljače 2024.

Slika 3. Naslova stranica *Stoletnoga kalendara*. Preuzeto s <https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X02736>. Pristup 4. veljače 2024.

Slika 4. Tablica s mjesecima. Preuzeto s <https://library.foi.hr/dbook/index.php?B=1&item=X02736>. Pristup 4. veljače 2024.

Slika 5. Naslovna stranica *Danice* iz 1839. Ignac Kristijanović. 1839. Danicza Zagrebechka ili Dnevnik : za prozto leto 1839. Zagreb: Tiskara Franje Župana.

Slika 6. Portret Ignaca Kristijanovića. Preuzeto s <http://ihjj.hr/kristijanovic/>. Pristup 4. veljače 2024.

12. Summary

This master's thesis examines the work *Izbor dugovanj vsakoverstneh za hasen i razveselenje služečeh* (*Selection of All Sorts of Things*) (1821) by the Kajkavian religious and folk writer and Enlightenment thinker Tomaš Mikloušić in the context of the early modern period from 1790 to 1835. This work provides biographical information about the author and briefly outlines the socio-political, linguistic and literary circumstances in which Mikloušić worked. The work *Izbor dugovanj*, as the first synthesis of cultural and literary history in the Croatian language, is presented through its various thematic and content units such as (pseudo)historical, literary, natural science and calendar sections, with the most interesting parts additionally highlighted. The work is connected to the Croatian calendar tradition and Mikloušić's *Stoletni kalendar or Dnevnik stoletni horvatski* (*Centenary Calendar*) (1819) and *Danica zagrebečka* (*The Zagreb Morning Star*) (1834-1850), the calendar of his nephew Ignac Kristijanović, both of which are examined separately. The most important biographical data of Ignac Kristijanović, Mikloušić's literary and cultural successor, are provided as well. In conclusion, the function and significance of *Izbor dugovanj* in addition to the other two works in the literary and social life of northern Croatia are emphasized highlighting the importance of Tomaš Mikloušić and Ignac Kristijanović as Catholic educators and promoters of the Croatian Kajkavian language in the early modern period.

Keywords: *Izbor dugovanj vsakoverstneh* (*Selection of All Sorts of Things*), Tomaš Mikloušić, early modern period, *Stoletni kalendar* (*Centenary Calendar*), *Danica zagrebečka* (*The Zagreb Morning Star*), Ignac Kristijanović, Catholic Enlightenment, Croatian Kajkavian literary language